

Віталій
АБЛІЦОВ

**Вчені
України –
лауреати
міжнародних
премій
і нагород**

***Земля – колыска людства,
але не можна вічно жити в колысці.***

К. ЦІОЛКОВСЬКИЙ

ВСТУП

Дослідження Віталія Абліцова належить до тих, що покликані привернути увагу суспільства до проблем розвитку вітчизняної науки.

Перша подібна книга автора — «Галактика «Україна» (500 видатних імен діаспори)», видана в Києві 2007 року обмеженим накладом, розійшлася швидко. Важливо, що вона потрапила до університетських бібліотек України, США (Гарвардського, Вашингтонського, Вісконсинського, Йельського, Орегонського, Стенфордського, Корнельського університетів), Національної Британської бібліотеки (Лондон), Альбертського університету (Канада) та інших.

Оскільки зміст більшості своїх просвітницько-енциклопедичних видань В. Абліцов формує, керуючись авторським суб'єктивним підходом, то є підстава наголосити, що пропонований читачам збірник не порушує усталених традицій автора (до речі, збірник відкритий для всіх, хто бажає доповнити чи уточнити опубліковану інформацію).

Епіграфом до збірника став вираз Костянтина Ціолковського: «Земля — колиска Людства, але не можна вічно жити в колісці».

Чому обрані саме ці слова?

Поставивши собі за мету зібрати під дахом одного видання імена науковців, удостоєних престижних міжнародних відзнак та нагород, автор розпочинає з найавторитетнішої премії сучасності — Нобелівської, а продовжує свій збірник розділом, присвяченим першовідкривачам Всесвіту — астрономам. За ним, логічно, йде космічна тема: заради свого розвитку Людство повинно буде в майбутньому освоювати таємничі та безмежні простори космосу.

У цьому збірнику В. Абліцов розповідає здебільшого про вітчизняних діячів (українських — за походженням, незалежно від місця проживання й національності), котрі плідно працювали й працюють

у науці, й отримали міжнародне визнання. Сьогодні, нажаль, доречно вести мову саме про українську присутність у світовому науковому просторі, а не активну участь у інтелектуальному процесі.

Таким чином, пропоноване видання – спроба відкрити читачам проблему «участь-присутність» вітчизняних вчених у міжнаціональній науковій співпраці та реалізації колишніх і сьогоднішніх глобальних проектів, здійснення яких можливе лише за умови взаєморозуміння та згуртування міжнародного наукового співтовариства.

*Ярослав ЯЦКІВ,
академік НАН України*

НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ

Понад століття існує Нобелівська премія, яку дослідники називають феноменом ХХ століття, але не можна твердити, що вже поставлено крапку у суспільному й індивідуальному осмисленні рішення шведського підприємця-філантропа Альфреда Нобеля заснувати її. Аргументом на користь цього висновку є той факт, що досі не знайшлося особи, яка б повторила вчинок щедрого мецената. У світі є сотні, тисячі фінансово потужних нагород. Наприклад, Темплтонська премія (США) навіть перевищує Нобелівську за розміром фінансової винагороди й має гасло «За заслуги у зміцненні духу перед загрозою моральної кризи у світі». Але навіть вона, здається, не досягла того авторитету, який сформували навколо відзнаки А. Нобеля шведські та норвезькі інституції, що діють в рамках повноважень Нобелівського фонду та Нобелівських комітетів.

І вкотре згадується сакраментальне запитання німецько-американського філософа минулого століття Еріха Фрома «Мати чи бути»? Очевидно, це перегук з шекспірівським рядком «Бути чи не бути?», вкладеним у уста Гамлета.

Егоїстичне володіння матеріальними благами й духовне життя — це два взаємовиключні способи людського буття.

Віддані прихильники А. Нобеля зуміли поєднати у своїй діяльності високі моральні принципи й досконалу систему відбору гідних престижної відзнаки, котрий діє від 1900 року. На всіх етапах нелегкого шляху до Нобелівської премії відповідальні працівники Нобелівської фундації керуються заповідями мецената-інтелектуала.

Першим кроком до одержання престижної відзнаки є справді масова участь у відборі майбутніх номінантів: щороку Нобелівські комітети розсилають у різні країни тисячі запрошень відомим вченим з проханням висувати на участь у конкурсі гідних претендентів — лідерів світової науки, літератури та миротворчого руху.

Незмінною умовою діяльності учасників визначення найдостойніших є суворе дотримання ними у своїх діях непохитного принципу незалежності й конфіденційності.

Відзнака Міжнародного фонду А. Нобеля служить прогресу людства, утвердженню величі знань, сприяє розквіту культури і зміцненню миру та співробітництва у світі.

Україна поки-що не має свого нобеліанта, але українці від самого початку нобелівського руху брали участь у його розвитку та як громадяни інших країн відзначені Нобелівською премією.

Досить згадати одеського соціолога й економіста Якова Новикова (1848–1912), котрий серед інших номінував на високу відзнаку швейцарського публіциста Е. Дюкоммена і той став Нобелівським лауреатом (премія миру 1902 р.). До 1912 року Я. Новиков «ощасливив» ще кількох нобеліантів.

На сьогодні маємо близько 100 імен учасників нобелівського руху (лауреати, номінанти, номінатори), серед яких бачимо не лише вітчизняних наукових, культурних та громадських діячів, вихідців з України, але й відомих європейських та світових інтелектуалів.

АГНОН (ЧАЧКЕС) Шмуель Йосип Халеві

17.17.1888, Бучач, нині Тернопільська область —

17.02.1970, Єрусалим, Ізраїль

Письменник. Перший з поміж івритомовних авторів, відзначений Нобелівською премією (1966) — «за глибоко оригінальну й майстерну прозу за мотивами життя єврейського народу».

Особистість майбутнього письменника формувалась на перехресті взаємовпливів кількох культур і релігій: у Бучачі, Львові, Тернополі суїдили українська, польська та єврейська культури, взаємодіючи з австрійською, німецькою та російською. На духовне життя галичан впливали католицизм, іудаїзм, православ'я.

Народившись і проживши у Галичині два десятиліття, майбутній видатний літератор написав та опублікував близько 70 різних за жанрами творів (поезії, оповідання, нариси). Перші публікації Агнона з'явилися у 1903 році в журналах та газетах Львова, Коломиї, Бучача. «У п'ять років я написав свою першу пісню», — признався Агнон у своїй промові на церемонії вручення йому Нобелівської премії.

В 20 років молодий автор переїздить до Львова і стає активним співробітником єврейських періодичних видань.

В 1907, вже як відомий письменник, він виїздить до Палестини.

У 1913 переїздить до Німеччини, де плідно працює як письменник і читає лекції про єврейську літературу. На німецькій землі доля послала Агнону заможного прихильника його творчості та друга Ш. Шокена, котрий призначив талановитому письменнику спеціальну стипендію, вирішивши у такий спосіб його фінансові проблеми.

У 1924 письменник бере собі псевдонім Агнон (з івritу — Покинутий) та повертається до Єрусалима. У 1930 — нова поїздка до Європи, під час якої Ш. Чачкес-Агнон востаннє побував на своїй батьківщині — в Бучачі.

Українська тема присутня у багатьох творах письменника: в оповіданнях «Бартка Довбуша», «У морській глибині», у романах «Видача заміж», «Старі й молоді разом», «Проста історія», «Танець смерті».

Крім Нобелівської премії, Агнон був удостоєний також Державної премії Ізраїля у 1954, 1958 роках; Бяlikової премії Тель-Авіва (1935 і 1951).

Письменник з Бучача був національним кумиром ізраїльтян: у кварталі, де він мешкав, можна було бачити плакат: «Тихо! Агнон працює!»

БЕГІН Менахем

16.08.1913, Брест-Литовський (давньоруське Берестя —
нині Республіка Беларусь) — 09.03.1992, Тель-Авів, Ізраїль

Політик, державний діяч (сьомий прем'єр-міністр Ізраїля, 1977—1983).

Нобелівська премія миру за 1978 рік присуджена М. Бегіну (а також президенту Єгипту А. Садату) «в ознаменування спільних заслуг у справі миру на Близькому Сході».

М. Бегін належить до визначних, але суперечливих політиків. У боротьбі за створення єврейської держави він пройшов складний шлях від діяча, котрий використовував будь-які ме-

тоди, більшість з яких заслужено одержали негативну оцінку міжнародної громадськості, до виваженого у своїх рішеннях політика.

Освіту М. Бегін одержав у єврейській релігійній школі та гімназії Брест-Литовська. 1935 року закінчив юридичний факультет Варшавського університету (опанував дев'ять мов).

Як політик, М. Бегін формувався під впливом ідей В. Жаботинського (один з ідеологів сіонізму, за походженням — одесит), котрий пророкував йому успішне майбутнє.

З початком II світової війни М. Бегін запропонував уряду Польщі сформувати з учасників єврейської бойової організації «Іргун» військову частину для боротьби з агресором — нацистською Німеччиною. Ініціатива не була прийнята. Родина М. Бегіна загинула в Польщі, а він був арештований у Вільнюсі радянськими спецслужбами й засуджений на 8 років ув'язнення. 1941 року в'язень Печорського концтабору ГУЛАГу М. Бегін як польський підданий вступив добровольцем до армії Андерса і опинився у Палестині. Залишивши армію Андерса, М. Бегін присвятив своє життя боротьбі за створення єврейської держави, чого було досягнуто 1948 року.

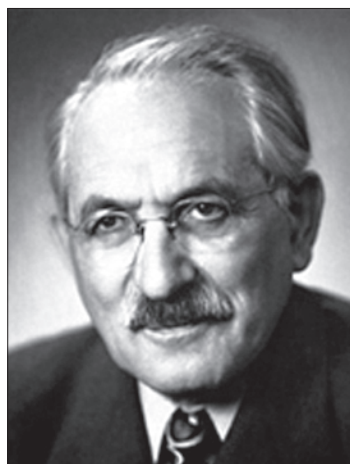
Подальші півстоліття свого життя М. Бегін віддав зміцненню новоствореної країни: брав активну участь у роботі парламенту, сприяв підписанню угоди між Ізраїлем та ФРН про виплату євреям компенсації за геноцид, здійснюваний нацистами.

1967 року М. Бегін увійшов до уряду Ізраїля, а 1977 став прем'єр-міністром, уряд якого проводив жорстку політику як у внутрішньому, так і зовнішньому житті країни. 1981 року авіація Ізраїлю за наказом М. Бегіна знищила іракський атомний реактор, у такий спосіб позбавивши С. Хусейна можливості одержати ядерну зброю. Тотальна війна проти ООП (Організація Опору Палестини), що розпочалася вторгненням до Лівану, не була успішною, що призвело до відставки М. Бегіна (15.08.1983). Останні 9 років життя політик не займався публічною діяльністю.

У своїх спогадах «У білі ночі» (1953), присвячених рокам ув'язнення у сталінському ГУЛАГу, М. Бегін пророкував різкі зміни в СРСР, що стануться внаслідок боротьби за владу у Кремлі і зростання прагнення народів Радянського Союзу до незалежності.

ВАКСМАН Зельман Абрахам

**22.07.1888, Нова Прилука (нині — Вінницька область),
Україна — 16.08.1973, Хайєнсі, США**

Мікробіолог, доктор наук, професор. Вперше виділив ряд антибіотиків, зокрема, стрептоміцин.

1952 року З. Ваксман удостоєний Нобелівської премії з фізіології та медицини «за відкриття стрептоміцину, першого антибіотика, ефективного для лікування туберкульозу».

Батько майбутнього вченого фахово займався землеробством: системним спостереженням розвитку рослин та вивченням ґрунтів.

З. Ваксман закінчив Одеську гімназію (1910). У юнака був вибір: спробувати стати студентом Новоросійського університету в Одесі, що було дуже складно для вихідця з єврейської родини, чи віддати перевагу еміграції в США, де жили його сестри. Майбутній Нобелівський лауреат вирішив податися за океан — у 1911 р. оселився в Філадельфії. Працював на фермі своїх сестер, продовжуючи розпочати на Вінниччині дослідження мікробіологічних властивостей ґрунтів. 1915 року З. Ваксман закінчив навчання у сільськогосподарському коледжі, ставши магістром природознавчих наук (у цьому ж році він набув громадянства США).

У Каліфорнійському університеті в Берклі З. Ваксман як студент-дослідник вивчав хімію ферментів і в 1918 році захистив дисертацію на одержання наукового ступеня доктора наук. В Інституті Рутгерса З. Ваксман читав лекції, у 1925 р. став ад'юнкт-професором, а через 6 років — професором.

Свою наукову діяльність вчений присвятив дослідженням екології ґрунтових мікробів та взаємодії між ними, зокрема так званих грибків-актиноміцетів. Це захоплення принесло йому світову славу.

У 1932 р. американська національна асоціація боротьби з туберкульозом звернулась до вченого з пропозицією дослідити процес розпаду палочки туберкульозу (палочки Коха). Займаючись цією проблемою, 1940 року З. Ваксман разом з однодумцями відкрив стрептотрицин — антибіотик, ефективний для лікування сухот. 1944 був виділений новий антибіотик — стрептоміцин і ще

кілька препаратів, зокрема, неоміцин і актиноміцин, котрі широко використовуються і в сучасній лікувальній практиці (до речі, З. Ваксман — автор терміну «антибіотик»).

1946, за 6 років до нагородження Нобелівською премією, коли вчений був номінований на престижну відзнаку, він вперше після еміграції з Російської імперії відвідав СРСР: Академія наук запросила його прочитати курс лекцій на тему «Антибіотики, їхня природа, одержання й застосування». А вже у 1947 в СРСР розпочалася чергова сталінська пропагандистська кампанія, на цей раз антисемітська — проти «безрідних космополітів» (розпал її припав на 1948—1951 рр.). Монографія З. Ваксмана потрапила під заборону й була вилучена з наукових бібліотек, а автор був названий «обычним дельцом, приїздившим сюди по заданню свого господина — доллара». Більше того, майбутній Нобелівський лауреат потрапив у центр уваги учасників партійних зборів академіків, котрі, заслухавши «Закритий лист ЦК ВКП(б)», ганьбили американського гостя й обурювалися його «поведінкою» (у чому був гріх З. Ваксмана, учасники зборів із загальних слів не могли зрозуміти). Письменник В. Кожевников написав антиваксманівський сценарій фільму «Суд честі», хвалебна рецензія на який була опублікована в центральній газеті ЦК КППС «Правда».

Через 35 років (З. Ваксман емігрував з Росії 1911 року) вчений наочно переконався, що рішення, прийняте в юнацькому віці, було правильним.

1949 року З. Ваксман заснував у США Інститут мікробіології і став його директором.

Під час вручення видатному мікробіологу престижної Нобелівської нагороди А. Волгрен (Каролінський інститут) наголосив, що «на відміну від відкриття пеніциліну професором Олександром Флемінгом, що відбулося значною мірою завдяки щасливому випадку, відкриття стрептоміцину було результатом тривалої систематичної й невтомної праці значної групи вчених».

Крім Нобелівської, З. Ваксман 1948 року був удостоєний премії Ласкера (заснована у 1946 на честь американського бізнесмена й філантропа А.Д. Ласкера, в США вважається другою після Нобелівської науковою відзнакою). Франція нагородила З. Ваксмана Орденом Почесного Легіону.

1958 року сім'я Ваксманів заснувала родинний фонд для підтримки наукових досліджень з мікробіології (від 1968 року вручається премія імені Ваксмана «за визнання передового досвіду в дослідженнях мікробіології»).

ГОФФМАНН Роалд

**Народився 18 липня 1937 року в Золочеві Львівської області,
Україна (проживає в США)**

Нобелівської премії за 1981 рік Р. Гоффманн (одночасно з К. Фукуї) удостоєний «за розробку теорії протікання хімічних реакцій».

Хімік (органічна і квантова хімія), доктор наук (1962).

Початкові сторінки біографії Роалд Гоффманн завжди вважав визначальними у власній долі. Очевидно тому вчений ніколи не забуває краю, де він прийшов у цей світ, досі підтримує тісні зв'язки з Золочівщиною: відвідує батьківщину, листується з друзями (наголосимо, що вчений просить писати йому українською мовою).

Народився майбутній хімік у родині випускника Львівської політехніки інженера Х. Сафрана. На початку II світової війни сім'я Сафранів потрапила до єврейського гетто, звідки вдалося врятуватися лише матері з сином. Мати пізніше вдруге вийшла заміж і вітчим всиновив Роалда, давши йому нове прізвище.

1949 Гоффманни емігрували до США. Роалд вивчав медицину в Колумбійському університеті (1955). Пізніше стажувався у Гарвардському та Московському університетах. У Швеції прослухав курс квантової хімії.

Після навчання Р. Гоффманн розпочав активну дослідницьку діяльність у Гарвардському університеті: він займався розрахунками енергетичних бар'єрів в органічних молекулах, використовуючи у своїй роботі комп'ютерну техніку. Перший значний успіх прийшов до молодого вченого після того, як він запропонував свій метод розрахунків елементарних орбітальних молекул. Основних наукових досягнень Р. Гоффманн досяг, досліджуючи хімічну кінетику, а також хімічні реакції. Ім'я вченого увічнено у назвах наукових теорій, зокрема, «Правилі (законі) Вудварда – Гоффманна».

Пізніше Р. Гоффманн працював у Корнельському університеті, де 1974 року одержав звання професора фізичних наук.

Серед нагород та відзнак вченого також Національна Медаль Науки США (1983), Медаль Прістлі (1990, вища відзнака Американського хімічного товариства; заснована 1922 на честь видатного хіміка Дж. Прістлі) та інші.

2000 року Р. Гоффманну була присуджена престижна польська відзнака – Медаль Колоса (заснована на честь визначного фізико-хіміка В. Колоса 1998 року).

На жаль, досі Нобелівський лауреат Р. Гоффманн не удостоєний почесного звання іноземного члена НАН України.

КУЗНЕЦЬ Саймон

**30.04.1901, Харків, Україна – 10.07.1985,
Кембридж, Массачусетс, США**

Нобелівську премію з економіки С. Кузнецю присуджено 1971 року «за емпіричне обґрунтування тлумачення економічного зростання».

Навчався у Харківському та Колумбійському університетах (1924).

В аспірантурі Колумбійського університету майбутній Нобелівський лауреат займався під керівництвом американського економіста У.К. Мітчела, котрий став для нього не лише вчителем, але й однодумцем.

1926 захистив докторську дисертацію на тему «Циклічні коливання в економіці».

1930 У.К. Мітчел запросив С. Кузнеця працювати до Національного бюро економічних до-

сліджень. Пізніше вчений став професором економіки і статистики Пенсильванського університету, заступником директора бюро планування і статистики при Міністерстві військової промисловості (1944–1946).

1949 С. Кузнець – голова Комітету з економічного зростання у Раді з досліджень у галузі соціальних наук.

У 50-ті роки минулого століття вчений був залучений до реалізації кількох міжнародних дослідницьких проектів, зокрема, у 1961–1970 він був почесним представником Комітету з економіки Китаю у рамках РДСН.

До історії економічної науки С. Кузнець увійшов як дослідник проблем, пов'язаних з національним доходом, економічними циклами та економічним зростанням. Відомий він також і як автор теорії будівельних циклів – коливань у 18–25 років, котрі пов'язані з періодичною масовою зміною житла новим поколінням.

«Закопи Кузнеця», «Великий маятник», «Гіпотеза Кузнеця» – ці та інші терміни економічної науки теж належать видатному харків'янину.

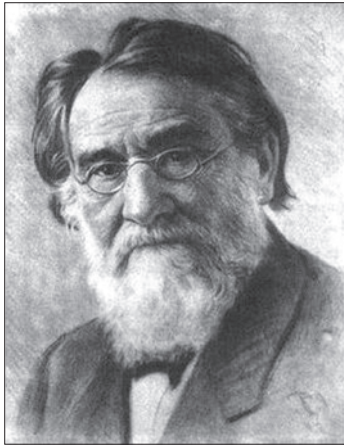
Вчений за життя був удостоєний багатьох відзнак і премій (зокрема, медалі Ф. Уокера, 1954, що її вручали у 1947–1977 рр. один раз на 5 років як визнання, що лауреат гідний номінування на Нобелівську премію), почесних звань професора кількох університетів, академіка, крім американських, Британської, Шведської академії наук. Підсумковою працею його життя стало фундаментальне дослідження «Капітал і американська економіка».

Серед дослідників життя С. Кузнеця нині розгорнулася дискусія про уточнення місця народження вченого. По його смерті близькі родичі висунули версію, що батьківщиною С. Кузнеця є білоруське містечко Пінськ, а не Харків. Диспутанти визнають, що документальні свідчення про точне місце народження економіста відсутні.

Гадаємо, що найвагомим аргументом у виниклій штучній суперечці є те, що сам Нобелівський лауреат за життя ніколи не спростовував факту свого харківського походження (це стверджує й офіційна біографія С. Кузнеця, видрукувана в авторитетній енциклопедії «Британніка»). Врешті прийнятне й наступне визначення: С. Кузнець – американо-українсько-білорусько-єврейський економіст, котрий сприяв міжнародному науковому співробітництву.

МЕЧНИКОВ Ілля

15.05.1845, Іванівка, Харківщина, Україна – 15.07.1916, Париж, Франція

Біолог, патолог. Разом з П. Ерліхом І. Мечников удостоєний Нобелівської премії з фізіології та медицини за 1908 рік «за праці з імунітету», якими було покладено початок сучасним дослідженням з «імунології і зроблено вагомий вплив на весь хід її розвитку».

Навчався у Харківському університеті (природниче відділення фізико-математичного факультету, закінчив курс навчання за 2 роки).

Була спроба І. Мечникова – золотого медаліста – стати студентом Вюрцбурзького університету (Німеччина), куди юнак прибув за 6 тижнів до початку навчання. Ця причина, а також розуміння, що без досконалого знання німецької мови він не матиме успіхів, повернули май-

бутнього вченого додому. Щоправда, мандрівка була марною – хлопець придбав наукову працю Ч. Дарвіна «Походження видів шляхом природного відбору», опрацювавши яку став переконаним прихильником дарвінівської теорії еволюції.

По закінченню Харківського університету за сприяння М. Пирогова Мечников одержав зарубіжне відрядження і три роки вивчав у Європі ембріологію безхребетних. У Неаполі біолог познайомився із зоологом О. Ковалевським – молодий дует дослідників за спільну наукову працю одержав премію К. фон Басра.

1867 захистив докторську дисертацію з ембріонального розвитку риб і ракоподібних (Санкт-Петербург). Шість років викладав зоологію у північній столиці імперії, а потім переїхав до Одеси, де був обраний доцентом Новоросійського університету. Причиною переїзду був протест вченого проти політики царського уряду щодо освіти, а також схвалення її реакційною частиною петербурзької професури. 1886 І. Мечников очолив Бактеріологічний інститут, котрий заснував разом з мікробіологом М. Гамалією. Наступного року на знак протесту проти антиєврейської політики російського царату вчений виїздить до Франції, де в Парижі на пропозицію Луї Пастера стає завідувачем лабораторії у Пастерівському інституті (пропрацював тут майже три десятиліття). Досліджуючи фагоцити, вчений зробив значний внесок у низку фундаментальних відкриттів, що стосуються природи імунної реакції.

1913 року І. Мечников одержав з Петербургу пропозицію очолити Інститут експериментальної медицини, від чого (як і взагалі від ідеї повернення до Росії) категорично відмовився.

Крім найпрестижнішої премії, якою є Нобелівська, І. Мечников також був нагороджений медаллю Коплі Лондонського Королівського товариства (1906). Це одна з найдавніших європейських нагород (існує від 1731 року) за видатні наукові відкриття та винаходи. Серед удостоєних цієї відзнаки понад 50 Нобелівських лауреатів.

І. Мечников був обраний почесним доктором Кембриджського університету, членом Французької академії медицини і Шведського Медичного товариства.

Вчений ніколи не замикався у стінах своєї лабораторії, він був знайомий з багатьма видатними сучасниками. Лев Толстой, захоплений геніальністю І. Мечникова, зауважив: «Він вірить в науку, як у Святе Письмо».

РАБІ Ісидор Айзек

29.07.1898, Риманів (Лемківщина, Польща) –

11.01.1988, Нью-Йорк, США

1937 року І. Рабі став автором «методу Рабі» – метод магнітного резонансу в молекулярних пучках для визначення ядерних моментів.

1944 І. Рабі «за резонансний метод вимірювання магнітних властивостей атомних ядер» був нагороджений Нобелівською премією. Як визначив один з колег фізика, метод Рабі дозволив встановити радіозв'язок з найменшими частинками речовини, з світлом електронів атомного ядра.

Фізик, навчався у Корнельському та Колумбійському університетах.

1926 захистив докторську дисертацію з фізики на тему «Вимірювання магнітних властивостей кристалів». Отримав стипендію для виконання постдокторських досліджень у Європі. В Німеччині та Данії молодий вчений познайомився з багатьма відомими фізиками, яким належить вагомий внесок у розвиток квантової теорії атомних і субатомних систем, зокрема, Нільсом Бором. 1929 повернувся до США і до 1967 працював у Колумбійському університеті (від 1937 – професор).

Під час II світової війни – заступник директора радіолокаційної лабораторії Массачусетського технологічного інституту (тоді в США паралельно працювали над проектом створення атомної зброї і проектом сучасних радарних систем, оскільки значна частина керівників оборонної галузі віддавали перевагу надійному протиповітряному захисту Америки). І. Рабі також був залучений до Манхеттенського ядерного проекту – був присутнім на перших випробуваннях ядерної зброї.

У 1945 в Колумбійському університеті брав активну участь у створенні національної лабораторії, де здійснювалися дослідження у галузі мирного використання атомної енергії. Колеги приписують фізику вислів, що «світ був би кращим без Е. Теллера» (винахідника водневої бомби).

І. Рабі зробив свій значний внесок у винахід лазера та атомного годинника, був науковим консультантом Президента США Г. Трумена.

1942 року вченого відзначено медаллю Елліота Крессона Франкліновського інституту США (Золота медаль Е. Крессона заснована 1848 року як нагорода за наукові відкриття та винаходи; нею нагороджували від 1875 до 1998, коли подібні відзнаки були об'єднані під спільною назвою – нагороди Бенджаміна Франкліна). Також І. Рабі 1967 року був удостоєний премії «За мирний атом», яку заснував Фонд Форда (ініційована 1957 для заохочення застосування ядерних технологій у мирних цілях).

І. Рабі – кавалер французького Ордена Почесного легіону.

1985 у Колумбійському університеті на знак заслуг вченого засновано кафедру фізики імені І. Рабі.

ШАРПАК Жорж

01.08.1924, Дубровиця (нині Рівненська область, Україна) –

29.08.2010, Париж, Франція

Фізик, член Французької академії наук. У мотивації присудження Нобелівської премії за 1992 рік Ж. Шарпаку йдеться про «винахід та вдосконалення детекторів частинок, особливо багатопровідної пропорційної камери».

Навчався у Паризькому Ліцеї Монтельє, Гірничій Вищій школі, вивчав експериментальну фізику в Колеж де Франс, де слухав лекції Ф. Жоліо-Кюрі.

Після навчання Ж. Шарпак працював у лабораторії ядерної хімії Інституту радіо під керівництвом Ф. Жоліо-Кюрі. Від 1959 вчений жив у Швейцарії – працював у Національному центрі

досліджень і в Європейському центрі ядерних досліджень. З останнім пов'язані всі наукові досягнення Ж. Шарпака. 1968–1969 вчений розробив і створив камеру, що уможливила реєстрацію значної кількості заряджених частинок, аналізування траєкторії елементарних частинок, що утворюються під час зіткнень. Особливою заслугою вченого є розробка системи камер і електронно-обчислювальних машин, що дозволяє швидко обробляти отримані дані. За допомогою відкриття Ж. Шарпака було доведено існування кварку, відкриті проміжні векторні бозони.

Сам вчений особливо пишався тим, що його камера застосовується в медицині та біології.

Від 1984 Ж. Шарпак очолював кафедру вищого училища фізики та індустріальної хімії в Парижі. У виданих спогадах вчений не забув згадати про свою вітчизну, яку його родина змушена була залишити.

Крім Нобелівської премії Ж. Шарпак був 1971 року відзначений нагородою Європейського фізичного товариства – премією Рікарда (заснована 1971 для заохочення медиків та тих, хто сприяє розвитку медицини).

Як і Р. Гоффманн, Ж. Шарпак теж обійдений увагою Батьківщини – не був удостоєний звання іноземного члена НАН України.

P.S. Щоб аргументувати появу наступних сторінок нашої публікації, звернемося до історії сусідів. До відзначення Нобелівською премією миру М. Горбачова (1990) в Російській Федерації зацікавлення найпрестижнішою міжнародною нагородою не було освячено, так би мовити, державним інтересом. Все було віддано на відкуп ентузіастів (зрозуміло, насамперед науковців). Але 1990 чи сам М. Горбачов, чи люди з його оточення розпорядилися скласти список росіян, удостоєних Нобеля.

І виявилось, що здобутки занадто скромні (кількість медалей була на рівні таких країн як Данія чи Швейцарія. Зауважимо, що наймогутніша за інтелектуальним – і не тільки! – потенціалом США має понад 300 нобеліантів). Це російських інтелектуалів-патріотів ніяк не задовольнило. І народилась нова команда: продовжити пошуки й знайти аргументи, котрі б показали солідну участь РФ у Нобелівському русі. Авторство мені невідоме, але перемогла наступна аргументація: до російських нобеліантів зарахувати всіх, хто походить з територій, які хоча б колись входили до складу Росії. У такий спосіб до московського «списку» потрапили нобеліанти-поляки, навіть фінни, не кажемо вже про українців, білорусів чи представників народів, котрі входили до Російської імперії та СРСР.

Якщо розглядати Нобелівський рух як явище, що єднає народи, сприяє їхньому співробітництву, то й сказане вище є позитивним.

Наприклад, «наш» нобеліант фізик Ісидор Рабі, народжений в Польщі на етнічних українських територіях, як емігрант став громадянином США. Перекоаний, що пишати-ся ним можуть і американці, і поляки, і українці, і насамперед євреї.

Вже тому «нашим» для росіян є фізик О. Прохоров, котрий народився 1916 р. в Атертоні в далекій Австралії, де опинилися його батьки після втечі з сибірського заслання, а 1923 родина повернулася на батьківщину.

Словом, визначення «наших» світових інтелектуалів – процес інтригуючий, захоплюючий, повний таємниць і неочікуваних висновків. Гадаю, тут головне зрозуміти: якщо внаслідок історичного чи особистого розвитку долі склалося так, що нобеліант провів своє життя поза межами батьківщини (чи землі своїх предків), то чому не вважати його якщо не «рідним», то й не «чужим»?

Виходячи з подібних міркувань, пропонуємо доповнити «український список» Нобелівських лауреатів ще й такими іменами:

- Беллоу Сол (США, премія з літератури 1976, предки з Одеси);
- Браун Герберт (США), лауреат з хімії 1979 року (у традиційній нобелівській промові зауважив, що його батьки походять з Житомира);
- Гелл-Манн Маррі (США, премія з фізики 1969, батьки – емігранти з Чернівців);

- Гросс Давид (США, премія з фізики 2004 року, в нобелівській й автобіографії вказав, що його мати народилась в Україні);
- Бунін Іван (Росія, Франція, премія з літератури 1933, предки – Буньковські – український дворянський рід; був захоплений творчістю Т.Шевченка, тривалий час жив в Україні, відвідував Канів);
- Горбачов Михайло (політик, СРСР, премія миру 1990, предки з Чернігівщини);
- Капіца Петро (СРСР, премія з фізики 1978, походить з українського дворянського роду Стебницьких);
- Кандел Ерік (США, премія з фізіології та медицини 2000, в нобелівській автобіографії вказав, що його мати народилась в Коломиї, а батько – в родині, котра походить з Олеськіва, що знаходиться в західноукраїнській Галичині);
- Кон Уолтер (США, премія з хімії 1998, в автобіографії вказує, що його мати народилася в Бродах на Львівщині);
- Куш Полікарп (США, премія з фізики 1955, предки з України);
- Ландау Лев (СРСР, премія з фізики 1962, становлення як вченого відбулося в 30-ті роки у Харкові в Українському фізико-технічному інституті);
- Пастернак Борис (СРСР, премія з літератури 1958, батьки – з Одеси);
- Пінтер Гарольд (Великобританія, премія з літератури 2005 року, в автобіографії пише, що його предки – одесити);
- Рабин Іцхак (Ізраїль, політик, премія миру 1994, батько – киянин);
- Рейхштейн Тадеуш (польсько-швейцарський хімік, премія 1950, дитинство пройшло у Києві);
- Солженіцин Олександр (СРСР, премія з літератури 1970, походить з української родини Щербаків);
- Тамм Ігор (СРСР, премія з фізики 1958, дитинство і юність пройшли у Кіровограді, де вчений закінчив гімназію; як викладач працював у Сімферополі та Одесі);
- Уолд Джордж (США, премія з фізіології та медицини 1967, батько з галицької Перемишльчини);
- Фогель Роберт Вільям (США, премія з економіки 1993, в нобелівській автобіографії вказує, що батьки з Одеси);
- Франк Ілля (СРСР, премія з фізики 1958, становлення як вченого відбулося в Криму);
- Фрідман Мільтон (США, премія з економіки 1967, батьки із закарпатського Берегового);
- Хорвіц Роберт (США, премія з фізіології та медицини 2002, в біографії вказує про українські корені родини; предки з Новгород-Сіверського та Остра, Чернігівщина);
- Шолохов Михайло (СРСР, премія з літератури 1965, наголошував на своєму українському походженні, мати – з Чернігівщини).

Мають відношення до України й інші Нобелівські лауреати. Наприклад, лауреат з фізіології та медицини 2009 року біолог Джек Уільям Шостак (англійсько-американський біолог) виріс у Канаді і говорить про своє польське походження, котре, можливо, є українським.

Словом, «шукайте і знайдете». Подальші постійні дослідження доль найвидатніших інтелектуалів світу безсумнівно відкриють нам нових «наших».

Не менш цікавим за драматичністю та інтригуючими сюжетами є номінування кандидатів на премію А. Нобеля. Немало у вітчизняній пресі оприлюднено сторінок про висування на престижну міжнародну нагороду класика нашої літератури доктора філософії Віденського університету І. Франка. Про інших претендентів в українській пресі йшлося мало. Пропоную кілька статей про науковців – Нобелівських номінантів, народжених в Україні або таких, хто називав її своєю другою батьківщиною.

ВЕКСЛЕР Володимир

04.03.1907, Житомир, Україна – 22.09.1966, Москва, РФ

1948 року був номінований на Нобелівську премію з фізики.

Лауреат премії «Атом для миру» США (1963).

Фізик. Навчався в Московському інституті народного господарства імені Плеханова, 1931 закінчив Московський енергетичний інститут (доктор наук, 1940).

Сферою наукових інтересів вченого стала фізика елементарних частинок.

Після закінчення навчання В. Векслер працював у Всесоюзному електротехнічному інституті, від 1936 до 1966 – у Фізичному інституті АН СРСР.

Фундатор прискорювальної техніки (фазотрони, синхрофазотрони, синхротрони) в СРСР.

На самому початку своїх досліджень, працюючи на Ельбрусі та Памирі з космічним промінням, вчений відкрив явище електронно-ядерної «зливи».

1944 року В. Векслер сформулював принцип автофазування, на основі якого запропонував ряд прискорювачів нового типу. Відкриття науковця мало вирішальну роль для розвитку прискорювальної техніки й дало початок новій галузі – фізики високих енергій. 1947 під керівництвом В. Векслера створений перший у СРСР синхрофазотрон, а у 1956 вчений став директором Лабораторії фізики високих енергій Об'єднаного інституту ядерних досліджень. Під його керівництвом 1957 р. був створений найпотужніший на той час прискорювач протонів – синхрофазотрон на 10 Гев (Дубна, (РФ)). 1960 на цьому прискорювачі дослідник

разом зі своїми однодумцями та колегами відкрив нову елементарну частинку — антисигма-мінус-гіперон та всебічно вивчив процеси народження п-мезонів.

В. Векслер запропонував принцип когерентного (взаємозгармонізованого) прискорення частинок. У 1956—1957 вчений заклав основи колективних методів прискорення частинок і став одним з піонерів методу їх прискорення за допомогою плазми. Він створив свою наукову школу у галузі фізики прискорювачів.

З 1958 — дійсний член АН СРСР, 1963 року створив в АН СРСР новий підрозділ — Відділення ядерної фізики. Вчений — автор двох наукових відкриттів, що занесені до Державного реєстру відкриттів СРСР: «Автофазировки у циклічних резонансних прискорювачах» з пріоритетом від 1944 року та «Антисигма-мінус-гіперон» з пріоритетом від 1960 року. На честь заслуг В. Векслера Російська академія наук 1994 заснувала наукову премію його мені.

Вручена науковцю 1963 року американська премія «Атом для миру» була заснована 1955 року завдяки гранту Фонду Форда в 1 мільйон доларів й заохочувала вчених розробляти мирні ядерні технології.

1951 і 1959 удостоєний Сталінської (пізніше названої Державною) та Ленінської премій — ці державно-політичні відзнаки у випадку з В. Векслером були не визнанням його ідеологічної відданості тоталітарному режиму, а оцінкою його наукових заслуг.

В аргументації претендування В. Векслера на Нобелівську премію з фізики звернуто увагу перш за все на його відкриття прискорювачів елементарних частинок.

ВИНОГРАДСЬКИЙ Сергій

01.09.1856, Київ, Україна — 24.02.1953, Париж, Франція

1911 і 1921 року мікробіолога номінували на Нобелівську премію з фізіології та медицини.

1935 — удостоєний голландської нагороди — Премії Левенгука.

Мікробіолог. Навчався у Київському університеті (1873—1875), Санкт-Петербурзькій консерваторії, Санкт-Петербурзькому університеті (1877—1881), Страсбурзькому університеті (1887—1888).

Молодому вченому поталанило: після університетського курсу він потрапив на стажування до лабораторії видатного німецького мікробіолога та бактеріолога А. де Барі, наукові інтереси якого були зосереджені на вивченні аутотрофних — таких, що утворюють необхідні для свого життя органічні речовини з неорганічних у процесі фотосинтезу або хемосинтезу — бактерій. Працюючи в Страсбурзі, С. Виноградський зробив відкриття «мінерального дихання» мікро-

організмів – тип окиснення неорганічних речовин (нове джерело енергії, необхідне для виживання, росту та розмноження клітин мікроорганізмів). До цього відкриття єдиними аутотрофними організмами вважали фотосинтезуючі рослини, тому проведені дослідження пізніше забезпечили С. Виноградському світове визнання.

Після смерті А. де Барі 1888 року вчений виїхав до Цюріха, де удосконалював свої знання в галузі хімії, зокрема в лабораторії Політехнічної школи під керівництвом Е. Ханта. С. Виноградському вдалося відкрити новий тип метаболізму (перетворення речовин та енергії, які є основою життєдіяльності організмів).

1890 року С. Виноградського відвідав у Цюріху І. Мечников і від імені Л. Пастера запропонував посаду завідувача відділом в Інституті Пастера в Парижі, але у дослідника були свої плани. Оскільки він 1894 року став членом-кореспондентом Санкт-Петербурзької академії наук, він вкотре повернувся в Росію, сподіваючись продовжити тут свої наукові пошуки. В 1899 працював в Інституті експериментальної медицини в російській столиці. 1905 року С. Виноградський захистив докторську дисертацію й був призначений виконуючим обов'язки директора інституту.

Холодний клімат російської півночі не сприяв ні життю (стан здоров'я науковця різко погіршився), ні науковій діяльності вченого й він вимушений був прийняти радикальне рішення: покинути столицю. З вологого Санкт-Петербургу С. Виноградський повернувся на батьківщину й поселився у містечку Городок, що на Кам'янець-Подільщині, де захопився проблемами землеробства та ґрунтознавства.

Революції, заколоти, врешті – прихід до влади у Росії більшовиків спонукали С. Виноградського до еміграції: Швейцаря, Югославія, Франція... 1922 вчений приймає пропозицію директора Інституту Пастера: відкрити в Парижі відділ сільськогосподарської біології (агробактеріології) у передмісті французької столиці, де мікробіолог працював до своєї смерті.

На перший період еміграції припали події, пов'язані з номінацією С. Виноградського на Нобелівську премію. Вченого підтримували, але...

1949 року побачило світ дослідження «Мікробіологія ґрунту, проблеми та методи» (видання французькою мовою).

Свої останні наукові праці вчений присвятив систематиці бактерій.

ГУРВИЧ Олександр

24.09.1874, Полтава, Україна – 27.07.1954, Москва, РФ

Вчений був номінований на Нобелівську премію з фізіології та медицини у 1929, 1932–1934, 1938 роках. 1941 – удостоєний Державної премії СРСР за заслуги у розвитку біології.

Біолог. Навчався в Мюнхенському університеті (1897).

Видатний полтавчанин сьогодні маловідомий широкій публіці можливо тому, що в його біографії багато «білих плям». Наприклад, одні автори стверджують, що О. Гурвич по закінченню Мюнхенського університету до 1906 працював у Страсбурзі та Берні, інші переконують читачів, що він під час російсько-японської війни (1904–1905) був лікарем у тиловому полку, дислокованому у Чернігові,

а весною 1906 демобілізувався. Ці неточності, очевидно, є наслідком і неординарної поведінки майбутнього біолога, багатогранності його юнацьких захоплень.

Батько О. Гурвича був нотаріусом, фанатичним книголюбом. Він перечитував всі сучасні йому видання на теми історії, економіки, соціології... Син перейняв у батька його життєві уподобання. Вже у гімназії у О. Гурвича виявився талант художника. Більше того – юнак 1892 року поїхав до Мюнхена вчитися в академії мистецтв, але вступних іспитів не витримав і став ... студентом медичного факультету Мюнхенського університету. Проте живопис не був забутий: майбутній медик встигав слухати лекції на історико-філологічному факультеті й одночасно відвідував художні школи Мюнхена. З часом навчання повністю захопило О. Гурвича, адже викладали в університеті видатні вчені Німеччини та Європи. Перейшовши на третій курс, юний полтавчанин захопився експериментальними дослідженнями. Перша його наукова праця була присвячена ембріональному розвитку амфібій. Цій же темі присвячена і його дисертація, успішно захищена після здачі державних іспитів 1897 року. До 1901 року О. Гурвич залишався в Німеччині, удосконалюючи свої знання з медицини й займаючись дослідницькою діяльністю. На короткий період повертався на батьківщину: у Київському університеті витримав іспити зі спеціальності «лікар». Оскільки можливостей вести наукову роботу в Росії молодий вчений не мав, він прийняв пропозицію Страсбурзького університету, де займався біологічними експериментами.

У 1901 році О. Гурвич став приват-доцентом і асистентом анатомії в університеті Берну (Швейцарія). Вчений читав лекції з ембріології й писав книгу з морфології та біології клітин, видання якої привернуло до нього увагу й принесло певну популярність у науковому світі. Дослідження й експерименти швейцарського періоду заклали основу його подальших теоретичних пошуків.

1905 року О. Гурвича, як військовозобов'язаного Російської імперії, відкликали із закордону й призначили лікарем у тиловий полк. Але й на військо-

вій службі вчений не залишав своїх наукових занять — він написав дослідження з ембріології та виконав понад 100 кольорових рисунків до нього (видана книга була перекладена німецькою та іспанською мовами).

Після демобілізації 1907 року О. Гурвич був обраний професором анатомії та гістології вищих жіночих Бестужевських курсів у Санкт-Петербурзі. У північній столиці вчений продовжував свою дослідницьку діяльність, брав активну участь у роботі біологічного товариства, котре тривалий час очолював фізіолог І. Павлов (нобеліант 1904 року).

Оскільки захищена О. Гурвичем в Німеччині дисертація в Російській імперії не давала права на звання «доктор медичних наук», науковцю довелося перезахиститись у Юр'євському (нині Тартуському) університеті.

Напередодні I світової війни — 1912 року О. Гурвич уперше ввів у біологію поняття поля. Відтоді і до кінця своїх днів вчений розробляв і удосконалював свою «Теорію біологічного поля». 1914 року О. Гурвича знову мобілізували, але за станом здоров'я він міг проходити військову службу лише у тилових умовах. Всю війну вчений працював лікарем у госпіталі військово-медичної академії, продовжував викладацьку та дослідницьку роботу. Російські революції та розв'язана більшовиками громадянська війна повернули вченого на батьківщину — від 1918 року О. Гурвич очолював кафедру гістології медичного факультету Таврійського університету в Сімферополі. У цей період змін «білих» та «червоних» влад в Криму зібралося немало відомих діячів науки, зокрема, тут жив і працював В. Вернадський, його син історик Г. Вернадський, майбутній Нобелівський лауреат І. Тамм, геолог В. Обручев, хімік О. Байков та багато інших науковців, котрі втікали з північних столиць, захоплених більшовиками, на південь.

Саме у Сімферополі О. Гурвич почав досліджувати ділення клітин. Вчений виявив слабе ультрафіолетове випромінювання тваринних і рослинних клітин, що стимулює їхній поділ — мітоз. Тому назвав його мітогенетичним.

У Криму учнем О. Гурвича став майбутній академік Г. Франк, котрий розвинув його вчення про біофотонику (*biophotonics*).

Від 1924 по 1929 О. Гурвич завідував кафедрою гістології Московського університету, пізніше працював у Інституті експериментальної медицини в Ленінграді. Головним у його дослідженнях у ці роки було різноаспектне вивчення мітогенетичного випромінювання. За наукову працю з мітогенетичного аналізу проблеми раку вченому 1941 року було присуджено Державну премію.

Кінець наукової кар'єри О. Гурвича був сумним: після відомої сесії ВАСГНІЛ 1948 року, де торжествували одіозний Т. Лисенко та його прихильники, а генетики були позбавлені можливості здійснювати дослідження, О. Гурвич опинився на пенсії. До кінця своїх днів вчений продовжував дослідити в домашніх умовах, провадив теоретичні розробки.

Сьогодні відкриття О. Гурвича вивчають у багатьох країнах. Наприклад, у Німеччині в Міжнародному інституті біофізики (Нойсс поблизу Дюссельдорфа), де працюють науковці з 20-ти країн, виконують дослідження у різних напрямках біології, базовані на ідеях О. Гурвича щодо мітогенетичного випромінювання й теорії біологічного поля.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Максим

27.08.1851, Харків, Україна – 23.03.1916, Петроград, Росія

1912 року за активну участь у європейському пацифістському рухові був номінований на Нобелівську премію миру.

Історик, юрист, соціолог. Навчався в Харківському університеті (спеціалізувався у державному праві західноєвропейських країн; кандидат прав, 1871). У 1872–1876 удосконалював знання в Берліні, Відні, Парижі, Лондоні, де слухав курси лекцій з юридичних та політичних наук.

У британській столиці М. Ковалевський познаймився з професором Московського університету І. Янжулом (народився 1846 в Янжуловці Васильківського повіту Київської губернії – помер 1914 у Вісбадені в Німеччині.

Академік Петербурзької академії наук. Як економіст увійшов до історії як представник школи державного соціалізму).

І. Янжул допоміг молодому вченому стати викладачем Московського університету, де М. Ковалевський 1889 захистив докторську дисертацію «Суспільний лад Англії у кінці середніх століть».

Крім наукової М. Ковалевський вів активну громадську діяльність, зокрема, разом з В. Міллером видавав журнал «Критичний огляд», як публіцист співробітничав з періодичними виданнями «Юридичний вісник», «Порядок», «Земство».

У ці ж роки вчений зустрів С. Ковалевську – професора математики, яка відповіла на його почуття. Проте родинне життя у двох сильних особистостей не склалося: С. Ковалевська неохотіла полишити науку й педагогічну діяльність.

1887, усунутий російською владою від викладацької діяльності через стандартне звинувачення: негативне ставлення до державного ладу імперії, емігрував до Європи. Жив переважно у Лондоні, Парижі, на власній віллі поблизу Ніцци. Читав лекції у університетах та приватних фондах Стокгольма, Оксфорда, Брюсселя, Чикаго та інших міст. Також 1901 року разом з однодумцями заснував у Парижі Російську вищу школу суспільних наук, де слухали курси лекцій політики опозиційного напрямку з Російської імперії.

На ці роки припадає знайомство й співпраця М. Ковалевського з К. Марксом та Ф. Енгельсом (зауважимо, що науковець не поділяв їхніх поглядів, навпаки вважав революції та класову боротьбу виродженням, незрілістю суспільного ладу; кращою формою державного устрою називав конституційну монархію).

Події в Росії 1905 року повернули М. Ковалевського на батьківщину, де він заснував конституційно-монархічну партію демократичних реформ й був обраний членом першої Державної Думи від Харківської губернії. 1906 року

очолював думську делегацію на 14-й міжнародній міжпарламентській конференції в Лондоні (до речі, колеги по Державній Думі й стали номінаторами М. Ковалевського на Нобелівську премію).

1907 обраний членом Державної ради від академічних організацій та університетів.

У ці роки (від 1905 до 1916) М. Ковалевський був професором Петербурзького-Петроградського університету, викладав у Політехнічному університеті та на Вищих жіночих курсах, взяв участь у створенні Психоневрологічного інституту.

1912 року М. Ковалевський став засновником партії прогресистів (до 1912 – член ЦК). Ідеологія «прогресистів» базувалась на визнанні руйнівної ролі соціальної нерівності у державі, на визначальній ролі держави у розпорядженні власністю в інтересах землеробів та робітників, юридичній гарантії права на працю, незалежності профспілок та їх боротьбі за соціальні права. Прогрес, на переконання «прогресистів», можливий лише за умови збереження порядку в країні.

В останні роки свого життя М. Ковалевський часто хворів: лікування в Карлсбаді у 1914 році закінчилося його інтернуванням (на батьківщину повернувся 1915 року).

Від 1914 – дійсний член Академії наук Росії. Був обраний до Міжнародного інституту соціології, Британської академії наук та інших престижних міжнародних інституцій.

М. Ковалевський – вчитель соціолога зі світовим ім'ям Пителима Сорокіна (після 1917 року жив у США).

Про міжнародний авторитет вченого свідчить той факт, що він на запрошення англійських парламентарів став делегатом Міжпарламентської конференції миру, а уряд Великобританії запросив М. Ковалевського бути третейським суддею з боку Англії у суперечці з США.

Наукові праці М. Ковалевського присвячені сучасним йому суспільним проблемам: розвиток демократії, економічний розвиток Європи, соціологія, парламентаризм. Досліджував науковець й національні проблеми. Синівське ставлення М. Ковалевського до України втілилось у тому, що він заповів свою бібліотеку, що зберігалась у віллі поблизу Ніцци, Харківському університету.

ФІЛАТОВ Володимир

27.02.1875, Михайлівка на Пензенщині (Росія) –

30.10.1956, Одеса, Україна

1950 року номінований на Нобелівську премію з фізіології та медицини.

Медик (офтальмолог). Навчався в Московському університеті (медичний факультет, 1897).

Одержавши фах лікаря, В. Філатов короткий період працював у Росії (допомагав батькові-медику). Від 1903 – в Одесі, котра стала для майбутнього видатного вченого рідним містом. В. Філатов одержував постійні пропозиції переїхати до Москви або Києва, де йому обіцяли створити найкращі умови для життя та праці, але він залишився вірним улюбленому місту.

1903–1911 – працював у Одеській університетській очній клініці. 1908 – захистив докторську дисертацію. Від 1921 – професор Одеського медичного інституту. 1936 – директор заснованого в Одесі Українського науково-дослідного інституту хвороб очей і тканинної терапії.

Наукові інтереси В. Філатова були зосереджені на вивченні хвороб очей та розробці методів їх лікування (вчений був відомим не лише як офтальмолог, але й як хірург, який розробив нові методи відновлювальної хірургії – зокрема, запропонував пересадку шкіри).

Опублікував понад 450 наукових праць (у тому числі монографій). 1961 світ побачив чотиритомник вибраних праць В. Філатова.

Заснував відому наукову офтальмологічну школу.

Світову славу медик одержав як неперевершений хірург (операції з пересадки роговиці). В. Філатов винайшов багато оригінальних офтальмологічних інструментів, створив вчення про біогенні стимулятори та розробив інші методи терапії, що широко застосовується в медицині.

Вчений ініціював заснування «Офтальмологічного журналу» й сам редагував його.

Очоловав Українське товариство офтальмологів.

В. Філатов удостоєний найвищих нагород СРСР (у тому числі звання Героя Соціалістичної Праці).

1941 вченому було присуджено Державну премію СРСР.

1951 В. Філатов був удостоєний Золотої медалі І. Мечникова АН СРСР.

1961 Рада Міністрів СРСР заснувала «Премію імені В. Філатова» – «За краще дослідження з офтальмохірургії та пластичної хірургії».

Премію імені В. Філатова заснувала й АМН СРСР.

ФРАНКО Іван

27.08.1856, Нагусвичі Дрогобицького повіту, Австро-Угорщина (нині Україна) –
28.05.1916, Львів, Австро-Угорщина (нині Україна)

Мал. М. Жука

На премію з літератури його кандидатуру було запропоновано Нобелівському журі 1916 року.

Навчався у Львівському, Чернівецькому та Віденському університетах. В останньому 1893 року захистив докторську дисертацію на тему «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський роман і його літературна історія». До творчої спадщини письменника (І. Франко писав українською, польською та німецькою мовами) належать його поетичні збірки «3 вершин і низин» (1887), «Зів'яле листя» (1896), «Мій Ізмарагд» (1897), «Із днів журби» (1900), «*Semper tiro*» – «Завжди учень» (1906), поеми «Смерть Каїна» (1889), «Іван Вишенський» (1900), «Мойсей» (1905), повість «*Boa constrictor*» («Змій», «Полоз», 1878),

романи «Борислав сміється» (1882), «Для домашнього вогнища» (1892), «Основи суспільності» (1895), драма «Украдене щастя» (1893) та інші філософсько-наукові, мовознавчі, історичні, економічні, сходознавчі дослідження (як відомо, вибране І. Франка склало 50 томів, а франкознавці вважають, що весь творчий спадок письменника-мислителя – понад 100 томів).

Основні твори І. Франка перекладені на всі поширені мови світу.

Ініціатива висунення на Нобелівську премію припала на період життя письменника, коли громадськість відзначала 40-річчя його літературної праці (1913).

1916 рік теж був ювілейним – І. Франкові виповнювалося 60 років.

Шанувальникам творчості письменника праглося зробити відзначення масштабним – європейським. Для цього була розгорнута кампанія щодо міжнародної підтримки благородної акції. На заклик відгукнулися академік-славист А. Єнсен, член Шведської академії історик Х. Йерне, професори Віденського університету.

Важливим моментом у наближенні до високої мети – Нобелівського лауреатства, є представлення пошукувача Нобелівському комітету. Бажано, щоб це робив впливовий та відомий у Європі діяч – співвітчизник претендента. Таким на той час в Україні був Ю. Романчук – віце-президент Рейхсрату (парламенту Австрії), але він відповів прохачам: «Ще не пора...» (?!).

Справа у тім, що Ю. Романчук був політичним опонентом І. Франка (як і нині, так і в минулому мало у нас таких, хто здатен піднятися над своїми амбіціями, мислити масштабно й патріотично). Ю. Романчук не був самотнім у своїй позиції: доктор наук І. Франко претендував на українську кафедру у Львівському університеті, але О. Колеса та К. Студинський вважали, що вони

гідніші... Не став письменник й членом Віденського парламенту саме через відсутність підтримки у середовищі галицької інтелігенції.

Сталось так, що І. Франка та його творчість відкривали прискіпливим суддям Й. Застирець – педагог та громадський діяч, і академік Х. Йерне.

Зауважимо, що у нас багато написано про якісь інтриги щодо просування І. Франка до премії А. Нобеля (ніби документи були подані не вчасно, ніби вплинула смерть на рішення...).

Але все насправді було зроблено правильно й вчасно.

Справа у тім, що суперниками нашого письменника були 46 претендентів на нагороду, котрих представили суддям авторитетні у Європі діячі. Наприклад, майбутнього лауреата шведського академіка В. фон Гайденстама Нобелівському комітету представляв володар Нобелівської премії 1912 року німецький письменник Г. Гауптман. Йому допомагали кілька відомих у науковому світі вчених.

Зіграли роль і скромна рекомендація І. Франка й глобальні міжнародні події.

Йшла перша світова війна і Нобелівський комітет вирішив не відзначати представників країн – учасників світової бойні. І. Франко був громадянином Австро-Угорщини, котра воювала (щоправда, 1915 року Нобелівським лауреатом став Р. Роллан – громадянин Франції – учасниці війни. Пояснення судді дали наступне: мовляв, було взято до уваги не лише високохудожню творчість кандидата, але й його активну участь у пацифістському русі).

Отак об'єктивні та суб'єктивні причини вплинули на хід подій і Іван Франко залишився без престижної відзнаки.

А далі був сумний відхід письменника у небуття, точніше – у безсмертя.

Щоб мати повніший список Нобелівських номінантів, котрі народилися в Україні (чи їхня доля тісно пов'язана з нею), наведемо ще такі імена.

Алданов Марк (1886, Київ – 1957, США), письменник – номінант на премію з літератури (1938, 1939, 1947, 1948, 1949, 1950).

Ахматова Анна (1889, Одеса – 1966, Ленінград, РФ), поетеса – на премію з літератури (1964). **Бальмонт Костянтин** (1867, Володимирська губернія, Росія – 1942, Париж, Франція), письменник, на премію з літератури (1923). **К. Бальмонт** – нащадок херсонського поміщика І. Баламута.

Бальцер Освальд (1858, Ходорів, Львівщина – 1933, Львів), професор права – претендент на премію Миру (1926).

Бердяєв Микола (1874, Київ – 1948, Кламар – передмістя Парижа), філософ – на премію з літератури (1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948).

Бялик Хайм (1877, Ради, Житомирщина – 1934, Відень, Австрія) поет – на премію з літератури (1933, 1934).

Вейгль Рудольф (1883, Моравія – 1957, Закопане, Польща), львівський медик-академік – на премію з фізіології та медицини (1939).

Мережковський Дмитро (1865, Санкт-Петербург, Росія – 1941, Париж, Франція), письменник – на премію з літератури (1914, 1915, 1930–37). Д. Ме-

режковський – нащадок вихідців з Глухова, мати письменника – з роду волинських князів Курбських.

Тишкевич Михайло (1857, Андрушівка, Київщина – 1930, Гнезно, Польща), політичний та культурний діяч – на премію Миру (1919, 1912, 1927).

Черніховський Саул (1873, Михайлівка на Запоріжжі – 1943, Єрусалим, Ізраїль), поет – на премію з літератури (1937).

Чирьєв Сергій (1850, Самара, Росія (за іншими даними Вітебськ, Беларусь) – 21.07.1915, Київ, Україна), фізіолог – на премію з фізіології та медицини (1905).

Тема «Україна і Нобель», як бачимо, невичерпна.

Щодо номінантів, то ми взяли лише три відкриті на сьогодні для доступу широкій аудиторії номінації: премії з фізіології та медицини, літератури та Миру.

Далі треба досліджувати матеріали Нобелівського архіву, що стосуються інших номінацій, але станеться це тільки тоді, коли ця інформація буде відкрита.

На закінчення щодо наших Нобелівських претензій скажемо про українські університети, сторінки історії яких пов'язані з вітчизняним Нобелівським рухом.

Лідирує Харківський університет: тут навчалися й викладали три нобеліанти – І. Мечников, С. Кузнець, Л. Ландау й номінант М. Ковалевський.

На другому місці Таврійський університет, де викладали майбутній Нобелівський лауреат І. Тамм та номінант О. Гурвич.

Третє місце за Одеським університетом: тут викладав лауреат Нобеля І. Мечников.

В Одеському політехнічному університеті викладав нобеліант І. Тамм.

Далі йде Київський університет – навчалися чотири майбутні номінанти на Нобелівську премію: з літератури М. Алданов та М. Бердяєв, з фізіології і медицини – С. Виноградський; викладав у 1884–1909 номінант на премію з фізіології та медицини С. Чирьєв.

Двох номінантів має Львівський університет, де навчався І. Франко та викладав О. Бальцер.

У Чернівецькому університеті певний період навчався номінант на Нобелівську премію з літератури І. Франко.

НАУКА І ТЕХНОЛОГІЇ

Премії Паризької Академії Наук

Паризька — одна з найдавніших академій світу. Ідею її відкриття виношували видатні вчені, зокрема, Р. Декарт, Б. Паскаль, П. Гассенді, а заснував 1666 року Ж-Б. Кольбер: французький фінансовий діяч, програма економічного відродження якого вивела Францію у провідні країни Європи та світу.

Преміальна та нагороджувальна система Паризької академії почала формуватися від 1721 року.

Премія імені Лаланда заснована на честь французького астронома і математика Ж.Ж. де Лаланда (1732–1807). Паризька Академія Наук нагороджувала нею від 1802 до 1970-й за видатний внесок у розвиток астрономії.

Премія імені Дамуазо — заснована на честь французького астронома М.Ш. Дамуазо (1768–1846). Відзнаки удостоюються вчені, котрі зробили вагомий внесок у розвиток астрономії.

Премія імені Жансена — заснована Паризькою Академією наук та Французьким астрономічним товариством на честь астронома П.Ж.С. Жансена (1824–1907). Присуджується за досягнення в галузі астрофізики.

«Орден Почесного Легіону» (Франція)

Вища нагорода Франції, котра присуджується Президентом за військові та цивільні заслуги. Заснований Наполеоном Бонапартом 1802 року. Девіз нагороди «Honneur et Patrie» — «Честь і Вітчизна». Належність до кола удостоєних орденом Почесного Легіону — вищий доказ пошани й офіційного визнання особистих заслуг перед Францією.

Нагорода має три ступеня (Кавалер, Офіцер, Командор) і два достоїнства: Великий Офіцер і Великий Хрест.

P.S. Сьогодні Україна має близько 30-ти кавалерів Ордена Почесного Легіону. Серед нагороджених переважно військові та політики. Наприклад, дід Володимира Вернадського військовий медик Василь Вернадський одержав орден з рук імператора Наполеона I: той у такий спосіб відзначив лікаря, який у полоні однаково відповідально надавав допомогу і російським, і французьким пораненим. До нашого видання включено лише науковців.

Золота медаль Королівського Астрономічного Товариства (Велика Британія)

Товариство виникло 1820 року для підтримки фахових астрономічних досліджень (до того наукою про Всесвіт займалися в основному, як пишуть, «астрономиджентльмени», тобто здебільшого аматори). Статусу «королівського» набуло

1831 року, отримавши Королівську Хартію від Вільгельма IV.

«Золота медаль КАТ» – найвища нагорода наукової організації.

«Медаль Генрі Дрейпера»

Заснована 1886 р. на честь американського астронома-аматора Г. Дрейпера (1837–1882) фондом вдови видатного вченого. Нагороджує нею Національна академія наук США за визначні досягнення в астрофізиці.

Г. Дрейпер (1837–1882) – лікар за фахом, член Національної АН США від 1877 року – піонер використання фотографії в астрономії. У власній об-

серваторії дослідник отримав якісні фотознімки поверхні Місяця та Сонця, спектрів Сонця, Марса, Юпітера, яскравих зірок та комет.

По смерті Г. Дрейпера у Гарвардській обсерваторії створено фонд імені вченого, складено фундаментальний каталог спектрів зірок, котрий теж увічнив ім'я ентузіаста.

Премія Російського астрономічного товариства

РАТ (після 1934 – Всесоюзне астрономо-геодезичне товариство (ВАГО)) засноване 1891 року. Одне з основних завдань – заохочення до активної дослідницької діяльності астрономів-фахівців: окрім грошових премій та вручення медалей РАТ, престижним було й обрання Почесним членом РАТ. Наприклад, так були вшановані один із засновників РАТ астроном Ф. Бредихін та хімік Д. Менделєєв.

Золота медаль Кетрін Брюс

Нагорода – одна з престижних щорічних відзнак для астрономів та астрофізиків, заснована Тихоокеанським астрономічним товариством 1898 року на честь відомої американської благодійниці та покровительки астрономії Кетрін Вольф Брюс.

Директори трьох американських і трьох іноземних обсерваторій на запит Товариства представляють від одного до трьох кандидатів, «гідних одержати медаль у наступному році». Правилами передбачено, що нагорода повинна бути інтернаціональною за характером і може бути присуджена громадянину будь-якої країни незалежно від статі.

Золота медаль Брюс Тихоокеанського астрономічного товариства стала однією

з найповажніших відзнак у міжнародному середовищі вчених-астрономів.

У складі Американського астрономічного товариства 1911 року засновано Товариство метеоритики і планетних наук.

Преміями цього товариства нагороджують знаних й молодих науковців та дослідників, які відзначилися у вивченні метеорів та планет.

Пулітцерівська премія з журналістики, літератури, музики і театру

Одна з найпрестижніших нагород у США. Оскільки лауреатами її можуть бути проголошені й представники інших країн, має статус міжнародної.

Заснована 1917 року видавцем-магнатом Джозефом Пулітцером (1847–1911, американець угорського походження). Вручають її щорічно в перший понеділок травня в Колумбійському університеті (Нью-Йорк). Нині розмір нагороди досяг 10 тисяч доларів США. Від 2006 претенденти на премію можуть представляти на розгляд журі публікації з Інтернет-видань.

Коротка історія премії: 1904 року Д. Пулітцер пожертвував Колумбійському університету два мільйони доларів з розрахунку, що три чверті заснованого фонду підуть на створення вищої Школи журналістики, а решта – на заснування премії для видатних американських журналістів, письменників та митців (4 премії журналістам, 4 – літераторам, 1 – освітянам). Меценат-засновник визначив також нагороди за кращий роман, драму, дослідження з історії США, книгу-біографію. Також Д. Пулітцер залишав наглядовій раді фонду право переглядати кількість відзнак (2009 року було вручено премії у понад 20 номінаціях, лише 14 з яких пов'язані з журналістикою).

Щорічно у конкурсі беруть участь понад 2 тисячі претендентів, а для роботи у 20-ти незалежних журі запрошуються 90 фахівців, котрі обирають кандидатів за трьома номінаціями у кожній категорії премій.

Премії Американського геофізичного союзу

Союз засновано 1919 року як комітет при Національній раді з досліджень Національної Академії наук США (1972 виділений в окрему організацію, а 1986 став членом Американського інституту фізики). Місія його – сприяння науковим дослідженням про Землю та Космос на благо Людства.

Майже 20 преміями АГС відзначаються науковці за досягнення у дослідженнях різних напрямків геофізики.

Премія імені Г. Гоутона Американського метеорологічного товариства

Нагорода вручається на знак визнання успіху в окремих дослідженнях у галузі фізичної метеорології. Її удостоюються перспективні молоді вчені (до 40 років), котрі виявили видатні здібності (цю премію ще називають заохоченням «ранньої кар'єри»).

АМТ разом з іншими некомерційними науковими товариствами входить до складу Американського інституту фізики. Це міжнародне об'єднання покликане сприяти розвитку фізики на користь людству через забезпечення діяльності вчених, особливо реалізацію освітніх програм для молодих науковців та студентів.

Герой Радянського Союзу. Герой Російської Федерації

Вищі державні нагороди колишнього СРСР та нинішньої Російської Федерації, що ними відзначають особливі заслуги перед цими країнами (звання Герой Радянського Союзу постановою ЦВК (Центрального виконавчого комітету) СРСР встановлене 1934 року, знак відзнаки – медаль «Золота Зірка» – заснований Указом Президії Верховної Ради СРСР 1 серпня 1939 року).

Премія РАН (Російської академії наук) імені Ф. Бредихіна

Заснована 1946 року Президією АН СРСР як нагорода за видатні дослідження у галузі астрономії.

Вона є, передовсім, вшановуванням досягнень Ф. Бредихіна.

Відзначають нею вчених за окремі успішні наукові дослідження, відкриття, винаходи, а також за серію праць з єдиною тематикою.

Премія Американського астрономічного товариства імені Н. Лейсі Пірса

Американське астрономічне товариство було засновано 1899 року як некомерційну наукову організацію, що входить до складу Американського інституту фізики (заснований 1931 року) і об'єднує астрономів Північної Америки. Місія товариства – поліпшення й поширення наукового розуміння людством Всесвіту.

Нині до складу ААТ також входять представники інших галузей науки й ААТ набуло статусу Міжнародної організації.

Премія ініційована на честь визначного американського астронома Ньютона Лейсі Пірса (1905–1950), і призначена для молодих науковців (до 36 років), які досягли значних успіхів у спостережувальній астрономії.

Премія Калинги ЮНЕСКО

Вища нагорода, присуджувана ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) за досягнення в галузі популяризації науки («переклад» спеціальних знань на мову широких кіл читачів, іншими словами – перетворення сухих наукових даних у зрозумілу більшості інформацію).

Премія Калинги була заснована 1951 року. Ініціював добродійний акт індійський політик Б. Патнаїк (1916–1997) – соратник М. Ганді та Дж. Неру у боротьбі за незалежність Індії, власник Фонду Калинги з штату Орісса.

Калинга – давня держава, що існувала на території Індії, райське королівство, населення якого жило заможнo й щасливо. Сьогодні це штат Орісса, розташований на березі Бенгальської затоки – курорт для відпочинку знаті Індії.

Б. Патнаїк був переконаний, що кожна людина повинна мати хоча б загальне уявлення про науку та її катарсисну роль у житті людини, держави, людства.

Згідно зі статутом відзнаки, лауреат нагороди зобов'язаний бути створювачем способів поширення наукових знань (бути письменником, редактором, лектором тощо) і глибоко усвідомлювати роль науки у суспільстві.

Премія «Атом для миру»

Заснована 1955 року завдяки гранту Фонду Форда в 1 мільйон доларів. Мета її – ініціювати розвиток технологій із використанням ядерної енергії в мирних цілях. Поштовхом до встановлення нагороди став заклик Президента США Д. Ейзенгауера з трибуни ООН використовувати атомну енергію на благо миру.

Премія Е.О. Лоуренса (США)

Заснована 1959 року на честь американського вченого – Нобелівського лауреата з фізики 1939 року, активного учасника Манхеттенського (ядерного) проекту США та програми створення американської системи національних лабораторій Е.О. Лоуренса (1901–1958). До заснування нагороди був причетний Президент США Д. Ейзенгауер. Відзнаки удостоюються вчені та інженери, котрі своїми дослідженнями сприяють зміцненню позицій Міністерства енергетики США в його місії гарантувати національну, економічну та енергетичну безпеку США.

Державна премія СРСР. Ленінська премія СРСР

Державна премія вручалась у 1967–1991 роках («спадкоємиця» Сталінської премії, що існувала у 1941–1954 роках. Була другою за значенням та розміром грошовою винагородою (5 тисяч радянських карбованців) в СРСР після Ленінської премії (вручалась у 1925–1935, 1957–1991 роках).

Державною премією відзначали «за наукові дослідження, якими зроблено значний внесок у розвиток вітчизняної науки».

Ленінською премією (10 тисяч радянських карбованців) удостоєно авторів «особливо видатних наукових досліджень, що відкривали нові напрямки в науці та техніці і перевищували світові досягнення у даній галузі знань».

Нагороди NASA (Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору) США

Державна інституція, що належить федеральному уряду США. Створена в період президентства Д. Ейзенгауера 1958 року в рамках «космічної гонки», виниклої після запуску СРСР 1957 року першого штучного супутника Землі. NASA постало замість Національного консультативного комітету з аеронавтики. Поле діяльності NASA – Сонячна система.

У нагороджувальній системі агентства медалі NASA посідають гідне місце. Відзнака існує в 16 номінаціях: від медалі, якою нагороджують астронавтів за перший космічний політ, до медалі для справжніх лідерів в інженерній чи технологічній галузі. Нагороди NASA в таблиці авторитетності випереджає лише космічна Медаль пошани Конгресу США.

Медаль NASA «За видатні наукові заслуги»

Заснована 1991 року для цивільних співробітників організації та військових пілотів.

Премія й медаль імені Карла Сагана

Для увічнення імені визначного вченого-астронома у 90-ті роки минулого століття було засновано три престижні нагороди. Американським Астрономічним Товариством та Планетним Товариством 1997 року встановлена Премія пам'яті К. Сагана та медаль «За видатні заслуги в популяризації науки» (1998). Третя премія за відкриття суспільству значення ролі науки 1993 року ініційована Радою президентів наукових товариств.

Міжнародна премія Рене Декарта Європейського Союзу

Нагорода заснована ЄС у 2000 році для заохочення науковців, які працюють в європейській кооперації, вважається європейським аналогом Нобелівської премії. Престижна відзнака покликана сприяти міжнародному співробітництву вчених «старого світу», виявляти переваги спільної праці і важливість одержаних загальних результатів.

Премія, названа на честь французького математика й філософа Рене Декарта, охоплює все сфери наукової діяльності, зокрема, охорону здоров'я, безпеку, енергетику, навколишнє середовище, соціальні науки.

Першими лауреатами нагороди стали науковці Бірмінгемського університету та університету Сассекса (Великобританія) та група науковців з Ейндховена (Нідерланди).

Від 2004 року в рамках премії Р. Декарта існувала нагорода за популяризацію науки – 2007 її виділено як окрему премію.

БОБРОВНИКОВ Микола

29.04.1896, Старобільськ, Луганщина, Україна – 21.03.1988, Берклі, США

1940 року М. Бобровников удостоєний премії Міжнародного товариства метеоритики і планетних наук за досягнення у вивченні астрономії та суміжних з нею наук.

Астроном. Навчався у Гірничому інституті в Петрограді (1914–1916), Володимирському військовому училищі (1916), Харківському університеті (1918–1919), Карловому університеті (Прага, 1921–1924), аспірантурі Чикагського університету (1924–1927), постдокторантурі Каліфорнійського університету (1928–1930). Визначальну роль у житті М. Бобровникова відіграв його однокурсник у Харківському університеті О. Струве – син професора Людвіга Струве (останній – внук засновника Пулковської обсерваторії В. Струве). Коли 1918 року Харків зайняли білогвардійці, друзі стали добровольцями однієї з дивізій денікінської армії: брали участь у боях з «червоними».

Весною 1920 після поразки «білих» тяжко поранений М. Бобровников був евакуйований з Криму на Кіпр.

Ситуація в Європі та виниклому СРСР з панівною комуністичною ідеологією переконала М. Бобровникова, що на батьківщину йому не буде повернення.

Після навчання в Празькому університеті виїхав до США, де в Чикагському університеті став учнем відомого астрофізика, фахівця у галузі зіркової спектроскопії Е. Фроста, тоді директора Йеркської обсерваторії. 1927 року М. Бобровников став доктором наук. Але поглиблення знань з астрономії тривало: М. Бобровников стажувався на стипендію фонда Келлога в Йеркській обсерваторії, потім став стипендіатом Національного дослідницького фонду з фізики у Каліфорнійському університеті в Берклі.

Перкінська обсерваторія

У 1930 М. Бобровников розпочав свою викладацьку діяльність: читав лекції в університеті штату Огайо (від 1945 – професор). Одночасно виконував обов'язки директора астрономічної обсерваторії Перкінс, повноправним директором якої працював пізніше (1937–1951 рр.).

Основні наукові дослідження вченого стосуються вивчення спектрів і фотометрії комет. М. Бобровникову поталанило працювати в Йеркській та Лікській обсерваторіях, котрі мали най-

більші у світі телескопи-рефлектори. Дослідник здійснив порівняння оцінок блиску комет та вивів відповідні формули для порівняння. Методикою М. Бобровникова користуються більшість астрономів, і українські не виняток.

До заслуг вченого також належать результати дослідження процесів у кометі Галлея під час її наближення до Землі 1910 року. Зокрема, М. Бобровников розрахував швидкості розлітання компонентів комети, яка розпалася, і отримав дані, які майже не відрізняються від значень, одержаних сучасними методами.

1942 вчений опублікував підсумкову статтю «Фізична теорія комет у світлі спектроскопічних даних», котра заклала основи фізичної теорії комет.

Іншою проблемою, якою займався М. Бобровников, була природа астероїдів (малих планет). Він зробив відкриття, що астероїди, на відміну від комет, світять відбитим світлом Сонця. 1966 вчений залишив викладацьку діяльність в університеті Огайо і зайнявся питаннями історії астрономії. 1967 року він опублікував статтю «Дотелескопічна топографія Місяця», у якій простежив погляди давніх та середньовічних астрономів на природу супутника Землі. Це дослідження було останнім у його житті.

На жаль, ім'я астронома М. Бобровникова та його наукові досягнення досі маловідомі на батьківщині вченого (про це свідчить і те, що у нашому виданні відсутній фотознімок вченого: не допоміг розшук фото й на сайтах обсерваторії Перкінс та Огайського університету тощо).

БРЕДИХІН Федір

26.11.1831, Миколаїв, Україна – 01.05.1904, Санкт-Петербург, Росія

1946 року на честь заслуг вченого Президія Академії наук СРСР заснувала премію імені Ф. Бредихіна за видатні дослідження у галузі астрономії.

Астроном. Навчався у Московському університеті (1855, доктор наук – 1865).

1867 – відряджений до Італії для ознайомлення з діяльністю Товариства італійських спектроскопістів (під час поїздки познайомився з відкривачем «каналів» Марса астрономом Дж. Скіапареллі та А. Секкі, котрий 1860 року одержав перший фотознімок сонячної корони, а пізніше склав першу наукову класифікацію зіркових спектрів).

Повернувшись на батьківщину, Ф. Бредихін одержав місце викладача в Київському університеті, але з різних причин виїхав до Москви.

У 1873–1876 – декан фізико-математичного факультету Московського університету.

1873–1890 – директор університетської обсерваторії.

Від 1890 до 1895 – директор Пулковської обсерваторії (змінив на цій посаді В. Струве). Наукові інтереси вченого охоплюють основні напрями сучасної йому астрономії. Центральне місце в них посідає вивчення Сонця (саме за участі вченого в Росії розпочалися систематичні спостереження хромосфери Сонця протуберанцспектроскопом, фотографування сонячних плям та факелів, дослідження поверхонь Юпітера та Марса, спектрів комет і туманностей).

У Московському університеті Ф. Бредихін здійснив відомі дослідження про комети та метеори.

1895 року вчений через незадовільний стан здоров'я був вимушений залишити посаду директора Пулковської обсерваторії і переїхати до Санкт-Петербурга. Вчений був дійсним членом Німецької академії дослідників природи «Леопольдина» (від 1883), членом-кореспондентом Королівського астрономічного товариства Великобританії, Ліверпульського астрономічного товариства (1884), Товариства італійських спектроскопістів.

До історії науки Ф. Бредихін увійшов як один із засновників сучасної астрофізики та московської астрофізичної школи. Також вчений 20.03.1891 року став одним із засновників і першим головою РАО (Російського астрономічного товариства).

ГАМОВ Георгій

04.03.1904, Одеса, Україна – 20.08.1968, Боулдер, Колорадо, США

1956 року став лауреатом Премії Калінги ЮНЕСКО.

Астрофізик, фізик. Освіту одержав у Новоросійському (Одеському, перший курс в 1921) та Петроградському (1926) університетах.

Г. Гамов належить до тих учених, котрі мають яскравий талант, але не здатні зосередитися на визначальному для себе об'єкті досліджень. Невипадково й біографія астронома повна різких поворотів, вражаючих злетів, несподіванок і таємниць.

Світове визнання вчений одержав як автор теорії Великого Вибуху – походження Всесвіту, розрахунок генетичного коду, відкриття способів передачі спадкової інформації. Як фізик він вивів формулу, що започаткувала теоретичне обґрунтування альфа-розпаду атомного ядра. Г. Гамов – автор теорії утворення хімічних елементів, згідно з якою вся речовина первісно складалася з нейтронів.

У Петроградському університеті Г. Гамов слухав лекції професора О. Фрідмана – автора виведеної з теорії відносності теорії «нестационарного (розширеного)

Всесвіту». Закінчивши за 3 роки університетський курс, Г. Гамов навчався в аспірантурі, захопився теорією відносності А. Ейнштейна і квантовою механікою. 1928 року, одержавши стипендію Рокфеллера був на стажуванні у Геттингентському університеті (Німеччина). В цьому провідному центрі розвитку квантової механіки молодий фізик написав свою першу визначну працю про потенціальний бар'єр атомних ядер (тунельний ефект). Дослідник не згодився з висновками Е. Резерфорда щодо розсіювання альфа-частинок в урані. Виведена Г. Гамовим формула описувала можливість хвиле-механічного проникнення. Це відкриття стало початком теоретичного обґрунтування альфа-розпаду ядер і зробило автора світової знаменитістю.

Повертаючись із закордонного відрядження, вчений зустрівся у Копенгагені з Н. Бором, котрий добився надання Г. Гамову Карлсберзької стипендії Королівської академії наук Данії. Вчений побував у Великобританії, де в Кавендишській лабораторії Кембриджського університету познайомився з Е. Резерфордом. В Данії Г. Гамов підготував доповідь для виступу на I Міжнародному науковому конгресі з атомного ядра у Римі, куди його запросили, зокрема, М. Кюрі, Е. Фермі, В. Паулі. Але повернувшись у СРСР, вчений не одержав дозволу на поїздку до Риму (його доповідь була зачитана на високому науковому зібранні й включена до збірника матеріалів конгресу).

Весною 1932 року Г. Гамов за пропозицією В. Вернадського був обраний членом-кореспондентом Академії Наук СРСР (став наймолодшим в історії академії член-кореспондентом).

Молоді вчені Л. Ландау та Г. Гамов домагалися створення в Радянському Союзі нового інституту теоретичної фізики під їхнім керівництвом, але ці пропозиції залишалися без уваги радянських вчених-академіків.

Л. Ландау переїхав до Харкова, де одержав сприятливі умови для дослідницької праці. А Г. Гамов вирішив разом з дружиною залишити батьківщину. Відпочиваючи у Криму, Гамови вирушили на вутлому човні до турецьких берегів, але бурхливе море повернуло «втікачів» додому. Також була спроба перейти фінський кордон на лижах...

1934 року, перебуваючи разом з дружиною у відрядженні у Бельгії, Г. Гамов відмовився повертатися в СРСР. Реакція Академії Наук була рішучою – його викреслили з списку членів-кореспондентів (відновлений посмертно, 1990 року). П. Капиці (лауреатові Нобелівської премії з фізики 1978 року) заборонили закордонні відрядження. Але приклад Г. Гамова використали інші вчені, котрі стали «неповерненнями». Образно кажучи, Г. Гамов відкрив вікно у Європу та світ для тих радянських інтелектуалів, котрі не згоджувалися з політикою СРСР.

До 1956 року вчений був професором Університету імені Вашингтона (Вашингтон). Пізніше працював в університеті штату Колорадо.

Г. Гамов брав участь у реалізації Манхеттенського атомного проекту. Одні дані свідчать, що він був у проекті від початку його здійснення, інші – що лише консультував колег. Деякі дослідники взагалі заперечують цей факт, бо, мовляв, виходцеві з СРСР американці не довіряли. Але Г. Гамов разом Е. Теллером вважається одним з «батьків» американської водневої бомби. До речі, Е. Тел-

лер (емігрант з Угорщини) схвалював неповернення Г. Гамова до Радянського союзу, бо на власні очі бачив криваві події, що супроводжували ініційований червоним Кремлем комуністичний заколот в Угорщині 1919 р.

Г. Гамов заклав основи американської астрофізики та космології. У 1937–1940 роках він вибудував першу послідовну теорію еволюції зірок з термоядерним джерелом енергії. У 1946–1948 роках – розробив теорію утворення хімічних елементів шляхом послідовного нейтронного захоплення та модель «гарячого Всесвіту» (теорію Великого Вибуху). Наукові передбачення Г. Гамова були підтверджені експериментами американських дослідників А. Пензіаса та Р. Вільсона – Нобелівських лауреатів 1978 року.

Взагалі питання «наближення» Г. Гамова до премії Нобеля активно обговорювалось його друзями й опонентами. Адже й інші Нобелівські лауреати Р. Холлі, Х. Корана та М. Ніренберг одержали престижну нагороду 1968 р. з «підказки» Г. Гамова, котрий першим розшифрував генетичний код.

Г. Гамов залишив по собі цікаві спогади «Моя світова лінія: неофіційна біографія» (1970), зміст яких переконує, зокрема, у тому, що одеського інтелектуала земна слава мало цікавила. За досягнення в пропаганді науки (Г. Гамов – автор, зокрема, науково-популярних книг «Містер Томпкінс в Країні Чудес» (1939), трилогії «Народження і смерть Сонця» (1940), «Біографія Землі» (1941), «Один, два, три...безкінечність» (1947), «Створення Всесвіту» (1952) вчений 1956 року удостоєний премії Калінги ЮНЕСКО.

ЖАРДЕЦЬКИЙ Венцеслав

16.04.1896, Одеса, Україна – 21.10.1962, Елкінс, Західна Вірджинія, США

1959 року відзначений премією Американського геофізичного союзу за участь у проекті Національної науково-дослідної ради та Американської академії наук, покликаному розвивати міжнародну співпрацю у галузі геологічних наук. Астроном, геофізик. Навчався в Одеському (тоді – Новоросійському) університеті (1917).

Події 1917 року та громадянська війна в Росії змусили вченого залишити батьківщину.

У Белградському університеті (Югославія) В. Жардецький працював під керівництвом відомого астронома та геофізика М. Міланковича.

1929 під керівництвом професора О. Білимовича (знайомого В. Жардецького по Одеському університету) захистив дисертацію (доктор філософії).

1945 – в Австрії (професор Грецького університету). 1946–1947 – директор Інституту фізики та астрономії, а в 1947–1949 – викладав у Вищій технічній

школі Граца. В США від 1949 року. Працював у Ламонтській геологічній обсерваторії Колумбійського університету, займався викладацькою діяльністю.

Однією з проблем, які постійно знаходилися в центрі наукових інтересів В. Жардецького, була гіпотеза про тектонічне переміщення материків планети Земля. Незадовго до смерті 1962 р. вчений опублікував дослідження «Періодичні полярні рухи та деформація земної кори».

Серед інших праць – монографія «Теорія фігур небесних тіл» (Нью-Йорк, 1958), у котрій В. Жардецький узагальнив свої дослідження у галузі небесної механіки.

Вчений був обраний до багатьох наукових товариств, у тому числі до Американського математичного. Також він був членом Американського геодезичного союзу. Визнанням його заслуг стало обрання до Нью-Йоркської Академії наук.

КАЗИМИРЧАК-ПОЛОНСЬКА Олена

21.11.1902, Селець Волинської губернії, Україна – 30.08.1992,

Санкт-Петербург, Росія

1969 року стала лауреатом Премії імені Ф. Бредихіна АН СРСР «за серію праць в період 1961–1968 років, присвячену побудові чисельних теорій рухів короткоперіодичних комет, проблемі еволюції їхніх орбіт та дослідженню проходження комет». Астроном. Навчалася у Львівському університеті (1928).

Наукові зацікавлення вченої зосереджувалися на вивченні руху малих тіл Сонячної системи, зокрема, еволюції кометних орбіт (опублікувала історію досліджень руху комет та їхнього зближення з Юпітером за 200 років, поставила нові завдання з вивчення руху небесних тіл із застосуванням електронно-обчислювальних машин, досліджувала еволюцію орбіт близько 40 короткоперіодичних комет від 1660 до 2060 років.

1932–1934 – асистент Астрономічної обсерваторії Варшавського університету (1934 – доктор наук).

1940–1941 – науковий співробітник Астрономічного інституту при Львівському університеті.

Від 1945 жила в СРСР (викладала у Херсонському та Одеському педагогічних інститутах).

1952 – репресована за «шпигунську діяльність» й перебувала в сталінських таборах Міністерства державної безпеки СРСР.

1953 – звільнена із ув'язнення через відсутність доказів інкримінованих злочинів.

Від 1956 жила в Ленінграді, де працювала в Інституті теоретичної астрономії АН СРСР.

1968 захистила докторську дисертацію.

1987 прийняла чернечий постриг з іменем Олена. В останні роки життя тяжко хворіла (втратила зір).

P.S. Крім О. Казимирчак-Полонської премії Ф. Бредихіна також удостоєні астрономи: Б. Воронцов-Вельяминов (1.02.1904, Катеринослав (нині Дніпропетровськ) – 27.01.1994), М. Самусь (народився 8 грудня 1949 року в Києві, працює в РФ), В. Слиш (19.11.1935, Харків – 22.09.2008, Москва, РФ).

МІЩЕНКО Михайло

Народився 10 серпня 1959 року в Сімферополі (Україна)

1999 удостоєний премії імені Г. Гоутона Американського метеорологічного товариства, 2008 році – медалі NASA. Астрофізик. Навчався у Московському фізико-технічному інституті (факультет загальної та прикладної фізики, 1984), аспірантурі Головної астрономічної обсерваторії (ГАО) НАН України (доктор фізико-математичних наук, 2008).

Від 1987 до 1992 працював науковим співробітником ГАО НАН України.

Нині – головний науковий співробітник Годдардівського інституту космічних досліджень NASA. У 1997–2006 – керівник спільного проекту NASA і світової програми кліматичних досліджень ООН під назвою Global Aerosol Climatology Project. Від 2003 – головний науковий керівник космічного проекту NASA Glory.

Основні наукові праці М. Міщенка присвячені теорії електромагнітного розсіяння частинками й групами частинок та її застосування у планетній астрофізиці й дистанційному зондуванні. У період роботи в ГАО вчений отримав кілька фундаментальних теоретичних результатів.

Вчений – автор піонерських робіт з розробки строгої теорії багаторазового розсіяння електромагнітних хвиль. Ним створений новий розділ статистичної оптики, в рамках якого багаторазове розсіяння світла у випадкових дисперсних середовищах вивчається на основі прямих числово-точних розв’язувань рівнянь Максвелла.

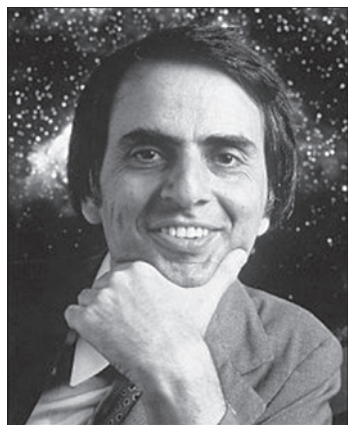
М. Міщенко – автор кількох авторських та колективних монографій, головний редактор журналу «Journal of Quantitative Spectroscopy and Radioactive Transfer» (Elsevier), член редколегій кількох наукових журналів, учасник багатьох престижних наукових конференцій та член кількох наукових товариств.

Він обраний дійсним членом Вільної академії наук і мистецтв України (Нью-Йорк), Почесним членом Американського геофізичного союзу, Інституту фізики (Великобританії). Науковець – дійсний член і член Управи Вільної академії наук і мистецтв України у США, Почесний член Американського геофізичного союзу, Оптичного товариства Америки, інституту фізики (Великобританія), Американського метеорологічного товариства.

Свідченням визнання наукової діяльності астронома є також його вітчизняні відзнаки та нагороди, зокрема, премія імені академіка М. Барабашова НАН України (1993).

САГАН Карл

09.11.1934, Нью-Йорк – 20.12.1996, Сіетл, США

1991 року вчений був удостоєний медалі NASA «За видатні наукові заслуги» за популяризацію досліджень у галузі астрономії та досліджень Всесвіту.

1978 – нагороджений Пулітцерівською премією (США) за книгу «Драconi Едему». Астроном, популяризатор науки. Навчався в Чикагському університеті, доктор астрономії та астрофізики (1960).

К. Саган – нащадок західноукраїнських емігрантів до Америки (батько вченого Самуїл Саган народився в Україні: містечку Сасові поблизу Золочіва на Тернопільщині).

По закінченню університетських студій молодий вчений працював в університеті штату Індіана. Потім в Йеркській обсерваторії Чикагського університету, Каліфорнійському університеті в Берклі і Стенфордському університеті. В 1962–1968 – викладав астрономію в Гарвардському університеті та працював у Смітсонівській астрофізичній обсерваторії. З 1968 року і до останніх років життя К. Саган був професором астрономії і космічних досліджень Корнельського університету, а також директором лабораторії по вивченню планет.

К. Саган – один з найвідоміших вчених світу, засновник Планетного товариства (1979), яке об'єднує землян зацікавлених Космосом і майбутнім планети Земля. Зокрема, К. Саган та його колеги опублікували наукове дослідження-попередження Людству про наслідки ядерної війни на Землі (спровокований прихід «ядерної зими»). Вчений – автор «парникової моделі» атмосфери Венери, учасник програм вивчення Венери («Марінер-2», 1962), Марса («Марінер-9», 1971, «Вікінг-1» і «Вікінг-2», 1976), Юпітера, Сатурна («Вояджер-1», «Вояджер-2», 1977–1981).

Також К. Саган – автор популярних у світі книг і телесеріалів, присвячених позаземним цивілізаціям. Але визначальною ідеєю діяльності вченого було ви-

вчення проблеми виникнення життя на Землі і можливості пошуків позаземного розуму у Всесвіті. К. Саган неодноразово наголошував, що надихнув його, так би мовити, поставив на цю стежку астрофізик українського походження (народжений у Глухові, Сумщина) Йосип Шкловський (1916–1985). Його книга «Всесвіт, життя, розум» (1962) стала настільною для молодого американського вченого. Він 1966 року переклав її і, видавши, дав назву «Розумне життя у Космосі».

Проте у К. Сагана були й опоненти, котрі вважали, що захоплення популяризаторством у значній мірі компрометує його як дослідника. Але вчений не зважав на подібні висновки, не ховався за псевдонімами й видав понад 20 книг та понад 600 статей. Ще більш цікавою й оригінальною діяльністю вченого було творення ним послань, адресованих позаземним цивілізаціям. Наприклад, на борту космічних апаратів «Вояжер-1» та «Вояжер-2» разом з колегами К. Саган розмістив короткі енциклопедії Землі: відеодиски з рисунками, фотознімками, музикою, людською мовою, звуками живої і неживої природи.

Логічно, що саме К. Саган став у США родоначальником нового виду літератури: науково-просвітницької, метою якої є ініціація суспільно-масового захоплення астрономією.

1980 року книга К. Сагана «Космос» стала найтиражнішою за всі часи видання англійськомовної науково-популярної літератури. Новинка 70 тижнів очолювала список бестселерів, що їх публікує «Нью-Йорк Таймс». Було знято однойменний науково-популярний фільм з автором у ролі ведучого. Серіал був визнаний найпопулярнішим за всю історію державного телебачення: його дивилися 500 мільйонів глядачів у 60 країнах світу. В СРСР знімальну групу К. Сагана не пустили (вчений хотів побувати, зокрема, на місці падіння Тунгуського метеорита). Радянські глядачі не побачили й 13-серійний телепроект, визнаний новою сторінкою в популяризації астрономії та космічних досліджень.

Бестелером стало й видання науковця «Світ, повний демонів: наука як свічка у темряві» (1996). Ідея книги архіактуальна: необмежена свобода підприємництва за відсутності суспільного контролю та загальної культури загрожує викликати регрес в інтелектуальному розвитку Людства.

Хоча К. Саган прожив своє життя на березі Космічного океану (і реального, й віртуального), він активно цікавився подіями, що відбувалися на батьківщині його предків. Він добре знав історію СРСР, вважав, що зобов'язаний зробити й свій внесок у рух опору тоталітаризму. Подібні погляди формувалися також під впливом спогадів його родичів – емігрантів з України.

Між іншим, одна з книг К. Сагана називається «Тіні забутих предків» (1992) – гадаємо, що збіг з назвою повісті Михайла Коцюбинського тут явно не випадковий.

Можна лише пожалкувати, що книги К. Сагана, заборонені в СРСР, стали доступними українським читачам лише після відродження незалежності України. Але, як кажуть, кращі пізно, ніж ніколи...

Науковець К. Саган, очевидно, може змагатися з колегами за кількістю престижних нагород та відзнак – їх він зібрав за життя близько трьох десятків.

СТОЙКО-РАДИЛЕНКО Микола

02.05.1894, Одеса, Україна – 14.09.1976, Париж, Франція

Вчений удостоєний премій Паризької Академії наук: 1930 – імені Лаланда, 1932 і 1947 – імені Дамуазо. 1951 року став кавалером ордена Почесного Легіону Франції. 1969 – відзначений премією П.С.Ж. Жансена Французького астрономічного товариства. Астроном. Навчався у Новоросійському університеті (1915).

З іменем М. Стойко-Радиленка пов'язане становлення й розвиток міжнародної служби часу, заснованої 1913 року при Паризькій обсерваторії (контроль за точністю світового часу вівся з допомогою маятникового годинника.

Одеський астроном понад 20 років був так званим хранителем земного часу).

Після університетського курсу майбутній вчений служив у війську (1916–1918), навчався в артилерійському училищі, але на фронт офіцер М. Стойко-Радиленко не потрапив – більшовики уклали з Німеччиною сепаратний мир.

Навчання в аспірантурі завершив захистом (1920) магістерської дисертації.

Взагалі треба зауважити, що становлення та утвердження М. Стойко-Радиленко як вченого відбувалося за постійної підтримки його вчителем – видатним вітчизняним астрономом Олександром Орловим (1880–1954), котрий дав путівку у науку вченим зі світовим іменем: Г. Гамову та В. Глушку, «поету зіркового неба» В. Цесевичу, відомому вченому Є. Федорову та нинішньому очільнику Головної обсерваторії НАН України Я. Яцківу.

Того ж таки 1920 року вчений одержав відрядження за кордон «для удосконалення знань» й більше не повертався до Одеси. Після короткочасної педагогічної діяльності на історичній батьківщині – Болгарії, М. Стойко-Радиленко виїздить до Парижа, де починає працювати у Міжнародному бюро часу та Паризькій обсерваторії.

1931 року захищає в Сорбонні докторську дисертацію.

Від 1939 до 1945 – керував дослідженнями у Національному фонді наук (згодом – Національний центр наукових досліджень) і очолював МБЧ.

Під час окупації Франції нацистами не припиняв виконання своїх обов'язків у МБЧ – маятниковий годинник перенесли у схованку на глибину 28 метрів (це були знамениті паризькі катакомби, що розташовувалися й під Паризькою обсерваторією. Вчений і жив у цьому укритті).

М. Стойко-Радиленко був обраний до Варшавської академії наук, був членом-кореспондентом Бюро довгот, відзначений багатьма нагородами та преміями.

Вчений багато зробив для вдосконалення міжнародної служби часу, уточнивши методи обчислення всесвітнього часу на основі астрономічних спосте-

режень різних обсерваторій. Він відкрив сезонні нерівномірності обертання Землі, спричинені багатьма геофізичними, та метеорологічними факторами. На початку 1960-х років метод обчислення світового часу, розроблений М. Стойко-Радиленком, дозволив створити шкалу квазірівномірного часу, що використовувалась у науці та техніці до створення рівномірної та високо стабільної атомної шкали часу.

СТРАТОНОВ Всеволод

17.04.1869, Одеса, Україна – 06.07.1939, Прага, Чехія

1910 та 1919 років – премія Російського астрономічного товариства за дослідження з астрономії, зокрема, книги «Сонце» і «Зірки».

Астрофізик. Навчався в Новоросійському університеті (1891). Його вважали одним з найталановитіших астрофізиків кінця XIX – початку XX століть.

Завершуючи університетське навчання В. Стратонов одержав золоту медаль за дипломну роботу «Пасажний інструмент та визначення географічних координат».

1891–1892 – працював астрономом в Одеській обсерваторії. Потім перейшов до Пулковської.

Від 1895 до 1905 року вчений був співробітником Ташкентської обсерваторії.

Цей період був найрезультативнішим у його науковій діяльності: з допомогою сконструйованих астрографів В. Стратонов зробив понад 400 знімків зіркового неба та небесних світил, у тому числі майже 200 фотознімків кульових і розсіяних зіркових скупчень, 85 знімків малої планети Ерос, Чумацького шляху, світлих і темних туманностей. Молодий вчений відкрив зменшення числа зірок у Чумацькому шляхові з розподіленням їх по довготах. Вивчення швидкості обертання Сонця на різних широтах допомогло зробити відкриття, що немає єдиного закону обертання Сонця – кожний широтний пояс має свою швидкість обертання.

Крах Російської імперії й становлення СРСР (01.09 – 25.10.1917 – Російська республіка, від 25.10.1917 – РСФСР (Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка), 30.12.1922 – 25.12.1991 – СРСР) співпали з хворобою вченого (часткова втрата зору) й В. Стратонов був вимушений залишити працю астронома-спостерігача.

За свій кошт за результатами власних досліджень В. Стратонов видав кілька книг. Особливої уваги прихильників астрономічної науки заслужив добре проілюстрований том «Сонце» – художнє оформлення виконувалось у Відні, а друкували книгу в Тіфлісі (сьогодні Тбілісі).

У період революційних подій та громадянської війни в Росії В. Стратонов займався педагогічною діяльністю – очолив фізико-математичний факультет Московського університету, консультував Наркомпрос (Народний комісаріат освіти) у питаннях видання наукової літератури. Восени вчений брав участь у підготовці до відкриття Туркестанського університету.

На початку 1920 р. виступив з ініціативою створити на півдні європейської частини Російської Федерації нову астрофізичну обсерваторію, забезпечивши її сучасним обладнанням та приладами. Московський уряд підтримав пропозицію, але у В. Стратонова знайшлися й опоненти, котрі як могли протидіяли реалізації проекту.

1921 року вчений став одним із засновників Російського астрофізичного інституту (РАФІ) та його директором.

У цьому ж році В. Стратонов взяв участь в організації протестів викладачів Московського університету проти втручання більшовицької влади у його діяльність. Наступного року він був арештований і висланий з Росії.

Ці події відомі як більшовицька каральна акція «Філософський пароплав» (В. Ленін і Ф. Дзержинський ініціювали прийняття ВЦИКом (Всеросійським центральним виконавчим комітетом – радянським урядом) декрету «Про адміністративне висилання», згідно з яким в Москві, Петрограді, в Україні, Казані були складені списки «неблагонадійних» інтелектуалів, котрих лідери більшовиків визначили як безкомпромісних «ворогів» їхньої влади. Серед інших у списку були філософи М. Бердяєв і М. Льїн, М. Лоський і Л. Карсавін, майбутній винахідник телебачення В. Зворикін, соціолог П. Сорокін, прозаїк Є. Замятін...

Потрапив до «висильного» списку й астроном В. Стратонов (між іншим, був висланий також Б. Харитон – батько майбутнього головного розробника радянської водневої зброї Ю. Харитона).

В Європі В. Стратонов спочатку жив у Берліні – сприяв організації Російського наукового інституту, де б могли продовжити свою освіту діти російських емігрантів, а науковці та педагоги – займатися науковими дослідженнями.

1923 переїхав до Праги: читав науково-популярні лекції з астрономії в містах Чехії, а також в Литві, Латвії та Естонії. Після прийняття громадянства вчений викладав астрономію у Вищому технічному училищі Праги. В ці ж роки В. Стратонов видав (у перекладі чеською) збірник «Астрономія», який 1929 року був перекладений німецькою мовою. Останні роки свого життя вчений присвятив обробці своїх спостережень малої планети Ерос, які він виконав ще в Ташкенті в 1900–1901 роках.

СТРУВЕ Отто

12.08.1897, Харків, Україна – 06.04.1963, Берклі, Каліфорнія, США

1944 астроном був удостоєний «Золотої медалі Королівського Астрономічного Товариства» (Великобританія). 1948 року відзначений Міжнародною Золотою медаллю Кетрін Брюс. У 1949 – одержав «Медаль Генрі Дрейпера» (США). 1954 – премію імені П.Ж.С. Жансена Французького астрономічного товариства. 1955 – медаль П.С.Ж. Жансена Паризької Академії Наук.

Астроном, історик астрономії, педагог. Посідав чільне місце у світовій астрономічній науці (досить сказати, що немає престижної наукової відзнаки, що нею не відзначено О. Струве).

Навчався у Харківському університеті (1916, 1918–1919), Петроградському Михайлівському артилерійському училищі (1917). 1923 року захистив докторську дисертацію в Чикагському університеті.

Майбутній астроном походив з «астрономічної» родини :його батько Людвіг Струве був професором Харківського університету і директором місцевої астрономічної обсерваторії. Родоначальник династії Вільгельм-Фрідріх Струве (прадід Отто Струве) заснував першу в Російській імперії Пулковську обсерваторію в Санкт-Петербурзі. Незадовго до смерті В. Ф. Струве передав пост директора Пулково одному з своїх синів – Отто Вільгельму. Вся родина Струве займалась астрономічними дослідженнями. Карл Герман Струве очолював Кенінгсбергську обсерваторію, а пізніше керував Берлін-Бабельсбергською.

Батько Отто Струве – молодший з братів – Густав Вільгельм Людвіг Струве, після навчання у Європі поселився в Україні.

З початком I світової війни О. Струве вимушений був залишити навчання в університеті й стати курсантом військового училища. У званні прапорщика він воював на турецькому фронті. Під час громадянської війни в Росії повернувся до Харкова й завершив університетський курс (з відзнакою).

Влітку 1919 поручик О. Струве був мобілізований у Добровольчу армію (служив у елітній Дроздовській артилерійській бригаді). У боях з більшовиками був тяжко поранений, евакуювався до Криму (тут він пережив тяжке горе – смерть брата, сестри та батька), а звідти у Європу. В Берліні родичі допомогли О. Струве емігрувати до Америки, де за підтримки відомого астронома Е. Фроста він став співробітником Йеркської обсерваторії Чикагського університету (обсерваторія одержала назву від імені мультимільонера Ч. Йеркса, котрий фінансував її створення. До речі, він же був прототипом головного героя трилогії Т. Драйзера «Фінансист», «Титан», «Стоїк»).

Успіх О. Струве, якого він досяг в США, пояснюється насамперед його відданістю науці. 1923 вчений стає доктором філософії Чикагського університету, а пізніше – директором Йеркської обсерваторії. 1939 – очолив обсерваторію Мак-Дональд на високогір'ї в Техасі.

У 1950 О. Струве переїздить до Берклі, де стає завідуючим кафедри астрономії Каліфорнійського університету і керівником Лейшнерівської обсерваторії.

1959 – очолює Національну радіоастрономічну обсерваторію США в Грін Бенк.

О. Струве був не лише талановитим вченим, але й масштабним організатором науки. За його ініціативою був споруджений найбільший на ті часи в США 42-метровий радіотелескоп. Астрономічна школа О. Струве вийшла на перші у світі позиції.

Колосальне навантаження, напружене наукове життя підірвали здоров'я видатного астронома.

Посідаючи провідне місце в Національній академії наук США, в Астрономічному та філософському товариствах, О. Струве був обраний членом Королівських астрономічних товариств Великобританії, Канади, Нової Зеландії. Був членом Академій наук Бельгії, Данії, Норвегії, Франції, Швеції.

О. Струве – лауреат численних премій та престижних відзнак. Зауважимо, що названа вище британська нагорода «Золота медаль Королівського Астрономічного Товариства» була вручена не лише йому, але й іншим представникам його родини, котрі вивчали астрономію: 1826 року Медаль одержав засновник династії Вільгельм Струве, 1850 – його син Отто (Вільгельмович), 1903 – внук Герман Струве і 1944 – правнук Отто (Людвигович) Струве.

Наукові заповіді вченого викладені у його підсумковій книжці життя «Астрономія ХХ століття» (1962).

P.S. На жаль, ім'я О. Струве маловідоме в українському суспільстві (донедавна у наукових працях Харківського університету його називали «зрадником рідної землі та прислужником американських імперіалістів»). Однак батько вченого Л. Струве 25 років керував обсерваторією Харківського університету й доклав багато зусиль до справи розвитку університету; О. Струве навчався та викладав у ньому. Під час I світової та громадянської війни О. Струве добровільно воював за свою батьківщину. Очолюючи світові астрономічні інституції, О. Струве як міг сприяв розвитку спілкування й співробітництва між американськими й радянськими науковцями.

ТУРКЕВИЧ Ентоні

23.07.1916, Нью-Йорк, США – 07.08.2002, Лексінгтон, Вірджинія, США

1962 року радіофізик одержав Премію Е.О. Лоуренса (США). 1969 – Премію «Атом для миру» Фонду Форда (США).

Навчався у Дортмундському та Принстонському університетах (доктор фізики, 1940). Від 1967 – член Національної академії наук США.

До 1941 року вчений працював як хімік-дослідник у Чикагському університеті.

У роки II світової війни вчений був учасником «Манхеттенського проекту» (став свідком випробування першої атомної бомби, потім працював разом з Е. Теллером над створенням водневої бомби – саме Е. Туркевичу належать розрахунки, що підтвердили теоретичну можливість створення нової зброї масового знищення). По війні працював у Чикагському університеті, був провідним науковим співробітником Інституту ядерних досліджень імені Е. Фермі (1945–1986).

Серед колег Е. Туркевич був відомий своїми геніальними науковими передбаченнями щодо хімічного складу Всесвіту (метеоритів, поверхні Місяця, планет). Так, ще до відвідання Місяця астронавтами США Армстронгом та Олдріном радіофізик дав відповідь на питання «З чого зроблений цей супутник Землі». Раніше, до здійснення космічних місій американських астронавтів, на Місяць запускалися супутники, на яких були встановлені сконструйовані Е. Туркевичем спектрометри. Розроблена вченим технологія дозволила одержати підстави для висновку: поверхня Місяця складається з вулканічних базальтових каменів, що мають високу концентрацію титану. Астронавти з «Аполлона-11», які доставили на Землю зразки місячних порід, повністю підтвердили відкриття Е. Туркевича. Після Місяця радіофізик почав досліджувати поверхню Марса, куди теж мандрували рентгенівські спектрометри Е. Туркевича. Відхід на 86-му році життя науковця в інший світ зупинив його дослідження Космосу. Результати наукових досягнень Е. Туркевича знайшли використання і в земних умовах, розробці сучасних технологій.

Крім вище названих відзнак та вшанувань Е. Туркевич був удостоєний престижних нагород Нью-Йоркської академії наук, обраний членом Американської академії мистецтв і наук та Американського фізичного товариства.

P.S. Е. Туркевич – син глави Російської Православної Церкви в Америці Леонтія Туркевича, котрий 1876 року народився в Кременці на Волині (тепер Тернопільської області) і закінчив у 1896–1900 Київську духовну академію. 1947 року Л. Туркевич (єпископ Чикагський) за опір возз'єднанню з Московською Патріархією був усунутий синодом Російської Православної Церкви і підданий суду єпископів. 1950 року обраний главою Православної Церкви в Америці й введений у сан митрополита Всієї Америки й Канади.

ФІЛІППЕНКО Олексій

Народився 25.07.1958, Окленд, Каліфорнія, США

1992 нагороджений премією Ньютона Лейсі Пірса Американського астрономічного товариства за видатні досягнення у астрономічних дослідженнях.

2004 року за популяризацію науки, зокрема астрономії та досліджень Всесвіту, вченому вручено Премію й медаль імені Карла Сагана.

Астрофізик. Навчався у Каліфорнійському університеті – бакалавр, фізика (1979). Докторську дисертацію з астрономії захистив у Каліфорнійському технологічному інституті (1984).

Наукові інтереси вченого сконцентровані навколо досліджень понаднових, активних галактик в оптичному, ультрафіолетовому та ближньому інфрачервоному діапазоні.

О. Філіппенко входив до складу учасників проекту Супернова космологія, котрі вивчали позагалактичні явища Всесвіту.

Вчений (професор астрономії Каліфорнійського університету (Берклі) співпрацює з Лікською обсерваторією, де застосовуються повністю роботизований телескоп «Хаббл» – автоматична обсерваторія на орбіті навколо Землі – найефективніша на сьогодні пошукова система для відносно близьких понаднових галактик.

О. Філіппенко – найбільш цитований дослідник у галузі космічної науки в період від 1996 по 2006 роки. Він активно пропагує досягнення науки, у такий спосіб продовжуючи справу К. Сагана з популяризації астрономічних досліджень. 2006 року вчений був удостоєний престижного в США звання «Професор року» (заснований Фондом Карнегі).

О. Філіппенко – син емігрантів з України (дані за «American people of Ukrainian descent» – «Американці українського походження»).

ШКЛОВСЬКИЙ Йосип

01.07.1916, Глухів, Сумщина – 03.03.1985, Москва, РФ

1960 – відзначений Ленінською премією за створення концепції штучної планети. 1972 року удостоєний Золотої медалі Кетрін Брюс на знак визнання міжнародним середовищем вчених-астрономів його наукових заслуг.

Астрофізик. Навчався у Далекосхідному (1935) та Московському (1938) університетах, аспірантурі Державного астрономічного Інституту імені П. Штернберга (докторська дисертація 1949).

До історії світової науки вчений увійшов як автор книги «Всесвіт, життя, розум» (1962). Й. Шкловський роздумував над проблемою можливості існування життя у позаземному зірковому просторі. Використовуючи накопичені наукою знання (фізика, біологія, астрономія...), дослідник спробував дати відповіді на питання, які його захоплювали: «Чому саме на Землі виникло життя?», «Якщо в Космосі багато високоорганізованих цивілізацій, чому неможливо встановити з ними контакти?» «Може період існування розумних цивілізацій за мірками Всесвіту такий короткий, що ми не зустрічаємося у часі з собі подібними?» тощо. Висновки вченого були негативними: «Швидше всього ми самотні у Всесвіті чи врешті-решт у нашій системі галактик. І що більш можливо: сам розум є тупиковою гілкою еволюції життя і всі ми вимремо, як зниклі тисячі тупикових видів на Землі». Але дослідник додавав, що буде перший радіти, якщо хтось доведе, що він помиляється.

Скептицизм академіка Й. Шкловського породив ціле покоління оптимістів, котрі шукають братів за розумом. Чи не найзнаменитіший серед них – американський астроном К. Саган. Від 1941 по 1943 – працював у Державному астрономічному інституті імені П. Штернберга, котрий був евакуйований до Середньої Азії (вчений не був мобілізований через поганий зір). У повоєнний період очолював відділ астрофізики в Інституті космічних досліджень АН СРСР та відділ радіоастрономії в Інституті імені П. Штернберга. Серед наукових досягнень Й. Шкловського, зокрема, створення фундаментальної школи всехвильової еволюційної астрофізики, сучасної теорії сонячної корони. Він є автором основоположних праць з фізики міжзіркового середовища, еволюції зірок, розвитку космічних вибухів понаднових зірок та галактик, реліктового космічного випромінення й, нарешті, проблем життя у Всесвіті.

Й. Шкловський був не лише талановитим науковцем, але волелюбною людиною: рішуче боровся проти антисемітизму, був учасником інтелектуального руху опору тоталітарній системі, пануючій в СРСР, засудив вторгнення СРСР до Чехословаччини 1968 р., підтримував А. Сахарова. За це радянська влада відплачувала тим, що не допускала Й. Шкловського до участі у міжнародних наукових конференціях, конгресах, симпозіумах. Маючи можливість емігрувати, вчений залишився в СРСР.

ЯЦКІВ Ярослав

Народився 25 жовтня 1940 р.,

с. Данильче Рогатинського району Івано-Франківської області, Україна

2003 – лауреат премії Рене Декарта Європейського Союзу. 1986 року удостоєний Державної премії СРСР. Астроном. Навчався у Львівському політехнічному інституті (1960).

Тема докторської дисертації Я. Яцківа – «Вільна добова нутація Землі за даними широтних спостережень» (1976). Особливості обертання Землі, космічна геодинаміка, фундаментальна астрономія – цим проблемам присвячені основні наукові праці вченого. Він був ініціатором і активним реалізатором наукових досліджень з визначення координат полюсів Землі від 1890 по 1969 роки за даними астрономічних спостережень. Результати досліджень Я. Яцківа знайшли широке застосування в геодезії, геофізиці, геодинаміці (ряд координат полюса відомий у науковому світі як «київський ряд»).

Будучи послідовником і продовжувачем традицій відомої наукової школи О. Орлова – Є. Федорова, Я. Яцків розвиває її ідеї, зокрема, в теорії нутації, що має важливе значення для встановлення орієнтації вісі обертання Землі у просторі. Це дозволяє, наприклад, орієнтуватися у просторі космічний кораблям.

Академік запропонував нові підходи для побудови глобальної земної та небесної систем координат.

Він – учасник підготовки і виконання космічних програм ВЕГА, СОПРОГ, ФОБОС, МАРС, а також один з організаторів космічних досліджень у НАН України. Нині він – координатор цих досліджень.

Я. Яцків як вчений одержав міжнародне визнання: його обирали віцепрезидентом Міжнародного астрономічного союзу (1982–1986), президентом Комісії 19 МАС «Обертання Землі» (1982–1986), головою дирекції Міжнародної служби обертання Землі (1982–1985) та інших зарубіжних наукових організацій.

Понад 200 наукових праць, досліджень і монографій переконують у багатогранності таланту вченого і його високій ерудиції.

Після відродження Української Незалежності Я. Яцків ініціював створення Української астрономічної асоціації (УАА), є її президентом. Також він учасник створення Національного космічного агентства України і підготовки всіх національних космічних програм.

Вчений незмінно очолює Головну астрономічну обсерваторію НАН України від 1975 року.

Важко перерахувати всі наукові та громадські організації, в яких бере участь Я. Яцків. Він – іноземний член Польської Академії Наук (1997), член Міжнародної академії астронавтики (1999).

Державною премією СРСР вчений відзначений за участь у реалізації проекту «ВЕГА» (вивчення Венери й комети Галлея) – останнього в Радянському Союзі успішного масштабного проекту, здійсненого під керівництвом Р. Сагдеева.

Престижну нагороду ЄС Я. Яцків одержав за участь в астрономічних дослідженнях, покликаних забезпечити високу точність роботи супутникових систем. Праця над проектом тривала близько 5 років. З 230 пропозицій до фінальної частини конкурсу було відібрано 8, у тому числі й пропозиції групи астрономів з 8-ми країн, одна з яких – Україна.

АВІАЦІЯ І КОСМОНАВТИКА

Премія С. Сонкіна Міського коледжу Нью-Йорка (City College)

Коледж Нью-Йоркського університету — один з найдавніших з кількох десятків шкільних установ мегаполіса. Він заснований 1847 року. Це перша вільна державна установа вищої освіти в США. Його засновник Т. Харріс вважав, що коледж «відкритий для всіх: бідних дітей і заможних. Всім надана можливість виявити свій інтелект і зразкову поведінку».

Вже перший рік існування навчального закладу переконав, що атмосфера терпеливості до різноманітності — найсприятливіша умова для успішного навчання.

Коледж має свої відзнаки й нагороди. Одна з них заснована на честь випускника City College, пізніше його професора — С. Сонкіна (1901—1965), її вручають за видатні досягнення в експериментальній фізиці.

Національні Зали Слави

Вважається, що офіційне поняття «Зал слави» вперше почало використовуватися від 1900 року, коли у Нью-Йоркському університеті започаткували вшанування видатних американців. У 20-ті та 30-ті роки минулого століття традиція утвердилася й були створені Зали Слави представників різних видів суспільної, трудової та культурно-спортивної діяльності на всьому американському континенті. Зокрема, у Канаді особливо популярні хокейні Зали Слави.

Європейці можуть сперечатися щодо піонерства у справі заснування Залів Слави, адже у баварському Регенсбурзі (Німеччина) ще 1813 року були відкриті національні пам'ятники, подібні до грецького Парфенону — Зали Свободи на честь героїв визвольної війни.

Сьогодні у багатьох країнах світу діють Зали Слави визначних діячів політики, науки, культури, захисників Вітчизни. Бути увічненим у національному Залі Слави означає здобути найвище визнання заслуг перед Вітчизною.

Герой Соціалістичної Праці (СРСР)

Почесне звання в СРСР від 1938 до 1991 року (вищий ступінь відзнаки за працю). Засноване Указом Президії Верховної Ради СРСР.

1940 – встановлено відзнаку «Золота зірка «Серп і Молот», визначено, що звання Героя Соціалістичної Праці можна одержати не більше трьох разів, двічі Героям встановлюється бронзовий бюст на батьківщині, а тричі – біля московського Палацу З'їздів (рішення не було виконано). Також 1940 року було відмінено обмеження щодо кількості разів нагородження і встановлено обов'язкове одночасне нагородження «Золотою зіркою «Серп і молот» та орденом Леніна (1988 року останнє рішення було відмінено).

Премія Шевелла (США)

Одна з нагород Американського товариства з контролю за якістю, що засноване 1946 року з метою збереження високого рівня технологій, досягнутого в період II світової війни. Відіграє важливу роль у стимулюванні інвестиційної діяльності.

Диплом імені П. Тіссанд'є

Престижна відзнака FAI (Federation Aeronautique Internationale) – Міжнародної федерації астронавтики, створеної з метою сприяння розвитку авіації та космонавтики. Заснована 1952 року на честь видатного французького льотчика Генерального секретаря FAI у 1919–1945 роках Поля Тіссанд'є.

Серед відзначених Дипломом П. Тіссанд'є, зокрема, авіаконструктор О. Антонов (1954) та конструктор ракетно-космічної техніки В. Глушко (1971).

Медаль Ціолковського АН СРСР

Напередодні 100-річчя від дня народження одного з піонерів космонавтики, 1954 року, Академія наук СРСР заснувала нагороду – золоту медаль імені К.Е. Ціолковського «За видатні праці в галузі міжпланетних сполучень».

Міжнародна відзнака НАТО «Медаль Т. Кармана»

Заснована на честь заслуг видатного американського вченого (народився в Будапешті) у галузі ракетобудування та аеродинаміки Т. фон Кармана (1881–1963).

Присуджується за значний внесок у прогрес в галузі досліджень і технологічного співробітництва між країнами НАТО.

Нагороди та премії АІАА (Американського інституту аеронавтики і астронавтики)

АІАА утворився 1963 року після об'єднання Ракетного товариства США (ARS) з Інститутом аерокосмічних наук (IAS).

Інститут представляє США в Міжнародній федерації астронавтики та Міжнародній раді з авіаційної науки, у 2004 році об'єднував 35 тисяч членів. АІАА активно займається пропагандою аерокосмічної галузі США (видає журнали, технічну літературу). Значна увага приділяється студентській молоді, котра обирає аерокосмічні спеціальності (виділяються гранти, стипендії).

Сьогодні кількість відзнак та нагород АІАА досягла 80 в дев'яти номінаціях. Найвищим вшануванням є Премія Годдарда.

Золота медаль імені С. Корольова АН СРСР

Заснувала відзнаку Академія наук СРСР 1966 року на честь видатного конструктора Сергія Корольова (1907–1966). Нині засновником виступає Російська академія наук.

Орден Канади

Вища цивільна нагорода Канади (має 3 ступеня). Девіз відзнаки – «Бажаючи кращого Батьківщині». Заснована 1967 року королевою Великобританії на честь святкування сторіччя держави і призначена для відзначення громадян Канади та іноземців.

Нагородження проводить Генерал-губернатор Канади.

«Космічна медаль пошани Конгресу» (США)

Заснована 1969 року для відзначення видатних заслуг астронавтів, військовослужбовців та цивільних осіб у освоєнні космосу. Перше нагородження відбулося 1978. Медаль – єдина в США відзнака, оздоблена дорогоцінним каменем – діамантом.

Вручає нагороду Президент США від імені Конгресу.

Премія Т. Сааті (США)

Нагорода для видатних математиків заснована в 1970-ті роки на честь професора Пенсильванського та Піттсбургського університетів Томаса Сааті (народився 1926 року) – автора «Методу аналізу ієрархій» (технології прийняття рішень на базі математичних розрахунків).

Звання «Народний Герой» (Казахстан)

Вища нагорода Республіки Казахстан, заснована 1993 р. за найвидатніші заслуги перед цією країною, громадянські та ратні подвиги задля її свободи та незалежності.

Медаль Е. Брайяна Інституту матеріалів, мінералів та гірничої справи (Велика Британія)

Інститут – один з найдавніших інженерних закладів Великобританії. Його попередником був Інститут гірничої справи і металургії, відкритий 1869 року. Цей вищий навчальний заклад двічі одержував королівський статут: у 1899 та 1975 роках, остання реформа відбулась 2002 року.

Інститут заснував кілька десятків нагород (премії, медалі) як для визнаних інженерів та науковців, так і для студентів та молодих вчених.

Одна з медалей заснована на честь видатного шотландського інженера Ендрю Брайяна (1893–1988), котрий обіймав високі посади у гірничій промисловості Об'єднаного Королівства. 1945 року Е. Брайян був обраний членом Королівського Товариства Единбурга, 1950 року король Георг VI надав йому титул Лицаря.

Медаль Сера Ендрю Брайяна присуджується видатним інженерам сучасності та «за видатний внесок у діяльність Інституту матеріалів, мінералів та гірничої справи».

АНТОНОВ Олег

07.02.1906, Троиця, Московська губернія Росія – 04.04.1984, Київ, Україна

1952 року удостоєний Сталінської (пізніше – Державної) премії СРСР.

1954 року авіаконструктор удостоєний відзнаки ФАІ – Диплома імені П. Тіссанд'є за розвиток планеризму.

1962 – лауреат Ленінської премії.

1966 присуджено звання Героя Соціалістичної Праці.

Авіаконструктор. Навчався в Ленінградському політехнічному інституті (1930).

Як і багато хто з причетних до авіабудування, О. Антонов прийшов у авіацію через захоплення планеризмом. Майбутній авіаконструктор створив у 1920–1930 роки близько 30 типів планерів. Частина з них було запущено у серійне виробництво – у ті роки в СРСР передбачалось широке використання планерів у збройних силах, зокрема, для повітряно-десантних операцій. О. Антонов створив «крилатий танк» – планер для транспортування легких танків.

Від 1938 працював провідним інженером в конструкторському бюро О. Яковлева. 1943–1946 – був першим заступником головного конструктора, зокрема, працював над удосконаленням винищувачів «Як» – найпоширенішого радянського літака періоду II світової війни.

Від 1945 О. Антонов став працювати самостійно – у Новосибірську очолив філію КБ О. Яковлева, що вже наступного року була перетворена у самостійне КБ, яке як генеральний конструктор очолив О. Антонов. За два роки колектив створив знаменитий «АН-2» – літак, що знаходився у серійному виробництві понад півстоліття (світовий рекорд) – конструктор разом з колегами був відзначений Сталінською премією.

Від 1952 О. Антонов жив і працював в Україні.

Тут було створено літаки «АН-10» та «АН-12», що тривалий час працювали у транспортній, цивільній авіації.

Народжуючи нові й нові літаки, конструктор не забував про захоплення юності – планери, за що й був удостоєний Диплома імені П. Тіссанд'є.

1962 О. Антонов захистив докторську дисертацію, став членом-кореспондентом АН УРСР і Генеральним конструктором.

Авіаконструктор був не тільки талановитим «технарем», але й художником, письменником, врешті – філософом. Він говорив: «Красивий літак літає добре, а некрасивий – погано». І не забував у той же час про потреби на-

родного господарства країни. У 1950-ті роки постало питання про створення так званого «літака короткого злету» (сьогодні цей термін широкоживаний у світовому авіабудівництві). Були створені літаки «Бджілка», а потім добре відомий «АН-24», що може змагатися з «АН-2» у тривалості експлуатації на авіалініях всього СРСР. І не тільки.

В останні роки життя авіаконструктор створив літаки, яким немає аналогів у світі: спочатку здивував всіх «АН-22. Антей» — після 26-го Міжнародного авіасалону в Парижі преса стверджувала, що О. Антонов вивів СРСР у світові лідери в авіабудуванні), 1982 піднявся у небо «АН-124. Руслан». Це був останній літак, створений безпосередньо під керівництвом О. Антонова. Гіганта «АН-225. Мрія» (1988) піднімав у небо колектив «антоновців» вже без свого Вчителя й Натхненника. Сьогодні справу конструктора продовжує «Авіаційний науково-технічний комплекс імені О. Антонова».

Справа О. Антонова увічнена також у Премії НАН України його імені (заснована 1997 року).

«Планер—літак—космічний корабель...» — це логіка розвитку думки видатного конструктора, який говорив, що морський флот існує з давніх-давен, були фрегати, крейсери, тепер атомні кораблі, але живуть і вітрильні яхти...

Як відомо, «АН-225. Мрія» задумувався й будувався як літаючий космодром, з якого планувалося запускати космічні кораблі.

АРЦЕБАРСЬКИЙ **Анатолій**
Народився 9 вересня 1956 року в Проянні
на Дніпропетровщині, Україна

1991 року полковник Військово-повітряних сил РФ А. Арцебарський удостоєний звання Героя Радянського Союзу за вагомий внесок у освоєння космосу.

Космонавт. Навчався у Харківському вищому військовому авіаційному училищі льотчиків імені С. Грицевця (1977, фах — військовий льотчик-інженер), Московському авіаційному інституті (1987), Академії Генерального штабу МО РФ (1996), Московській академії ринку праці та інформаційних технологій (2002).

До 1985 року, коли А. Арцебарського відібрали для роботи у програмі «Буран», служив у різних військових частинах льотчиком-інструктором та випробовувачем. 1987 — космонавт-випробовувач. 1988 — проходив підготовку в групі космонавтів у програмі польотів на орбітальному комплексі «Мир».

1991 (18.05–10.10) здійснив космічний політ як командир транспортного корабля «Союз ТМ-12» (разом з С. Крикальовим (РФ) та Х. Шарман (Великобританія)). Тривалість польоту 144 доби, 6 виходів у відкритий космос.

Був командиром екіпажу-дублеру для підготовки до польоту на орбітальному кораблі «Мир», але в космос більше не літав.

Від 1998 служив у Головному штабі ВПС РФ, був членом Науково-технічного комітету з питань орбітальних та багаторазових авіаційно-космічних комплексів. Після відрахування із загону космонавтів (1993) працював у різних наукових та бізнесових структурах. Від 2008 – голова московського представництва компанії «Казахстан гариш сапари» – «Казахстанський космічний шлях».

Полковник А. Арцебарський нагороджений багатьма іншими державними відзнаками та преміями, зокрема, йому присвоєно звання «Заслужений випробувач космічної техніки» (2000).

БОБКО Керол

Народився 23 грудня 1937 року в Нью-Йорку (США)

1983, 1985 – астронавт США тричі нагороджений медалями NASA за участь у космічних польотах. Як пілот ВВС США у 1959–1969 роках удостоєний: двічі – медаллю «За відмінну службу», медаллю «За заслуги» та іншими престижними військовими відзнаками. Кавалер французького Ордена Почесного Легіону.

Астронавт, полковник Військово-повітряних сил США.

Навчався в Нью-Йоркській Бруклінській вищій технічній школі, Військово-повітряній академії (1959), Університеті Південної Каліфорнії (1970). Офіцер першого випуску Військово-повітряної академії США. Перед зарахуванням до групи підготовки до польотів за програмами NASA (Національного космічного агентства США, 1969) брав участь у тренуваннях пілотів – майбутніх астронавтів.

Освоїв літаки різного типу, налітав понад 6600 годин.

Здійснив 3 польоти в космос (1983– пілот, квітень, жовтень 1985 – командир корабля, 386 годин у космосі). Перший політ – це перший рейс космічного корабля «Челленджер». Учасники польоту виконали значну роботу, зокрема, з виходом у відкритий космос. Під час інших польотів здійснені медичні, технічні та інші експерименти.

1988 року К. Бобко залишив NASA й працював у аерокосмічній галузі (у фірмах, котрі своєю діяльністю пов'язані з космосом).

P.S. К. Бобко походить з родини українських емігрантів. Дані за «The Ukrainian Weekly» – «Український тижневик», 10.08.2008, № 32, стор. 22.

БОГАЧЕВСЬКИЙ Ігор-Орест

07.09.1928, Сокаль на Львівщині, Україна –

04.02.2010, Лос Аламос, Нью-Мексіко, США

1961 року удостоєний медалі Е. Брайна Інституту матеріалів, мінералів і гірничої справи (Великобританія).

Лауреат американських відзнак: Премії Швелла ASQ (1975), математичної Премії Т. Сааті (1980)

Конструктор ракето- і авіатехніки, математик. Родину Богачевських змусили покинути Батьківщину політичні події середини ХХ століття, Насамперед, протистояння двох диктаторських тоталітарних режимів – сталінського в СРСР та нацистського в Німеччині. З початком II світової війни Богачевські (навіть підлітки) були вивезені на роботи в Німеччину. Проте навіть тяжкі умови життя не могли зупинити у

І.О. Богачевського бажання вчитися: юнак закінчив класичну гімназію в Ульмі (поблизу Мюнхена). До Америки майбутній вчений прибув 1948 року. Значну допомогу родині надав їхній родич К. Богачевський – архієпископ Української католицької церкви в США. Майбутній математик й інженер навчався і працював. Служив в американській армії (учасник війни в Кореї, був радистом-перекладачем). По війні, одержавши ветеранську стипендію на вищу освіту, навчався в Нью-Йоркському університеті (1956, доктор наук – 1961).

До 1963 викладав у Інституті Куранта, де вчився. І. Богачевський окрім польської та української володів англійською, німецькою та російською мовами. Наступні чотири десятиліття свого життя І. Богачевський віддав праці в оборонному комплексі США, зокрема, в ракетно-космічній індустрії.

В 1963–1966 – дослідник авіаційної лабораторії Корнельського університету.

1976–1987 – провідний науковий співробітник Національної лабораторії в Лос Аламосі (штат Нью-Мексико), де створювалась американська ядерна зброя.

1981–1993 – провідний науковець корпорації «Роквел Інтернешнл».

Як відомо, NASA користувалась ідеями та розрахунками полтавчанина Ю. Кондратюка-Шаргея, реалізуючи програму польоту на Місяць. Саме І. Богачевський «осучаснив» план Кондратюка: його математичний винахід, названий «Bogachevsky function» – формула, що дозволяє конструкторам міжпланетних кораблів швидко визначати енергетичні струмені в повітрі та космосі. Це зробило можливою реалізацію програми польоту на Місяць й повернення астронавтів на Землю.

Науковець ніколи не забував свою батьківщину – Україну. Як свідчить його сестра М. Богачевська-Хомяк, І. Богачевський мріяв повернутися додо-

му й посісти кафедру фізики у Львівському університеті. Наприкінці життя вчений побував у Києві: брав участь у з'їзді математиків.

Особисте життя І.О. Богачевського не було щасливим – від раку померла його 9-літня донька, шлюб розпався й вчений жив самотньо.

P.S. Треба зазначити, що секретність діяльності І. Богачевського як працівника оборонної галузі США, участь у програмі NASA «Аполлон», не дозволяють точно визначити кількість нагород та відзнак. Відомо, що він мав кілька патентів та престижних премій. У здійсненні польоту амеканських астронавтів на Місяць І. Богачевський відіграв провідну роль і не міг не бути відзначений високою нагородою.

БОНДАР Роберта

Народилася 4 грудня 1945 року в Мері (Онтаріо, Канада)

1992 – за здійснений космічний політ і проведені наукові дослідження нагороджена Орденом Канади (ступінь – офіцер), а також як астронавтка, котра вперше здійснила місію за програмою NASA (США), удостоєна медалі NASA «За космічний політ».

1998 ім'я Р. Бондар увічнено в Залі Слави Канади.

Астронавт-дослідник, науковець-педагог. Навчалася в Університеті Гурт (1969), докторантуру закінчила в Торонтському університеті (дисертація в галузі медицини).

Вирішивши стати астронавтом, освоїла пілотування літаком. Працювала у військово-медичній школі Університету Макмастер у Гамільтоні, Університеті Західного Онтаріо, Медичному Центрі Бостону (США).

Була зарахована до загону астронавтів у 1984 році. Пройшла підготовку до космічного польоту в NASA.

22–30 січня 1992 року Р. Бондар стала першою канадською жінкою-астронавтом (і першою етнічною україною-астронавтом).

Володарка численних нагород, обрана членом Королівського наукового товариства Канади, почесний доктор понад 20 університетів США та Канади.

ГЛУШКО Валентин

02.09.1908, Одеса, Україна – 10.01.1989, Москва, РФ

Герой Соціалістичної Праці (1956, 1961). Лауреат Ленінської премії (1957). Нагороджений Золотою медаллю К. Ціолковського АН СРСР (1958). Лауреат Державної премії СРСР (1967, 1984).

1971 року конструктор одержав Диплом FAI П. Тіссанд'є.

Конструктор. Навчався в Одеській консерваторії, Ленінградському університеті (1929).

У 16-річному віці В. Глушко опублікував (1924) розвідку під назвою «Завоювання Землею Місяця...» (цікаво, що Ю. Кондратюк-Шаргей, видавши 1929 року свою книгу, назвав її «Завоювання міжпланетних просторів»). Мова, зрозуміло, не йде про те, що він запозичив назву у юного

автора: на початку ХХ-го століття всіх захопили ідеї К. Ціолковського про космічні подорожі (переселення Людства у Всесвіт).

Навчаючись в університеті, В. Глушко розробляв ідеї теоретичних та експериментальних досліджень конструкції геліоракетоплана, розпочав проектування космічного корабля, котрий використовував би сонячну енергію.

Двигуни В. Глушка (конструктор – засновник радянського ракетного двигунобудування) стали основою ракетних систем, за допомогою яких СРСР досяг визначних успіхів в освоєнні космосу. Разом з С. Корольовим В. Глушко створив балістичні міжконтинентальні ракети та ракетно-космічні системи, забезпечив запуск першого у світі штучного супутника Землі (1957), вивід на орбіту першого у світі космічного корабля, пілотованого Ю. Гагаріним (1961). На двигунах В. Глушка працюють багаторазові ракетно-космічні комплекси «Енергія», «Буран», літаки «Як-3», «Су-6», «Су-7», космічні кораблі «Восток», ракетноносії «Протон».

Здавалось би й життєпис визначного конструктора повинен бути таким же щасливим, але все не так: 1938 року В. Глушко був репресований (того ж року був репресований і С. Корольов) й майже десять років провів у таборах ГУЛАГу, працюючи за фахом у так званих «шарашках» – конструкторських бюро спецвідділів НКВС (Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР). Звільнений з ув'язнення 1944 року зі зняттям судимості.

Відтоді до кінця своїх днів працював головним та генеральним конструктором ракетно-космічної техніки. Непростими були стосунки В. Глушка з С. Корольовим (незаконні арешти, загибель однодумців, ежовсько-беріївські табори посіяли між двома видатними діячами зерна підозри й нервовості у стосунках), але вони разом працювали заради здійснення юнацьких мрій: С. Корольов був головним конструктором ракетно-космічних систем, а В. Глушко – головним (від 1974) генеральним конструктором потужних рідинних двигунів.

Весною 1974 В. Глушко очолив Науково-виробниче об'єднання «Енергія», за його проектом та безпосереднім керівництвом була створена багаторазова космічна система «Енергія-Буран» і постійно діюча багатомодульна станція «Мир».

1958 року В. Глушко був обраний академіком АН СРСР.

Підбиваючи підсумки свого життя, В. Глушко писав: «... перший проект пілотованого ракетного літального апарату розроблений українцем М.І. Кибальчицем. Блискучі теоретичні роботи з космонавтики виконав Ю.В. Кондратюк, ім'я якого назавжди увійшло в історію цієї науки. В Україні народився і виріс С.П. Корольов. У наші дні велику допомогу в роботі по освоєнню космічного простору надає колектив київського Інституту електрозварювання імені Є.О. Патона АН України під керівництвом Б.Є. Патона, а також ряд інших учених України. І врешті, я теж українець». Майбутнє космонавтики вчений бачив лише оптимістичним: «Розгортатимуться космічні виробництва з енергоустановками на навколоремних, а потім місячних орбітах. З'являться наукові, виробничі бази на Місяці, згодом на Марсі... Регулярними стануть польоти пілотованих кораблів на інші планети Сонячної системи... можливе здійснення планів часткових поселень у космосі в разі перенаселення Землі».

ГНАТЮК Богдан-Тарас

25.07.1915, Заліщики, Тернопільщина, Україна –

28.11.1998, Філадельфія, США

1993 року вчений був удостоєний відзнаки Американського Інституту Аеронавтики та Астронавтики (AIAA) «Нагорода за зразкову державну службу».

Інженер-науковець (аерокосмічна галузь). Навчався в технічному університеті Данцигу (Німеччина, 1942–1945). Доктор технічних наук.

У роки II світової війни Б.-Т. Гнатюк вів дослідження проблем аеродинаміки та турбореактивних двигунів у Віденському університеті. До 1949 працював у Міністерстві авіації Франції.

В США від 1949 року. Співпрацював з В.фон Брауном (конструювання міжконтинентальних балістичних ракет). 1951–1957 – професор

Університету Нотр-Дам, 1957–1960 – професор Університету Західної Вірджинії. 1960–1995 – викладав у Дрексельському університеті.

Паралельно з викладацькою діяльністю Б. Гнатюк (1955–1969) брав участь у реалізації ракетних проектів для військово-морських сил США (консультант «Bendix Aviation Corp.» – відділ «керовані снаряди» за програмою США «Navy Talos» (1955–1957), вів дослідження в рамках NASA для здійснення масштабних космічних проектів (Центр космічних польотів Д. Маршалла в Алабамі).

Б.-Т. Гнатюк був членом Американського інституту аеронавтики і астронавтики, Асоціації військово-повітряних сил США, Американської спілки університетських професорів. Також брав активну участь у діаспорному українському житті Америки: член Українського інженерного товариства Америки, Наукового товариства імені Т. Шевченка, інших організацій.

Перебуваючи в незалежній Україні, Б. Гнатюк жалкував, що не мав змоги активно працювати над розбудовою наукових та культурних зв'язків з Батьківщиною (вчений тривалий час працював в оборонній галузі США й був носієм військових таємниць. Зокрема, брав участь у створенні міжконтинентальних балістичних ракет, використовуваних на підводних човнах військово-морських сил США «Трайидент» – «Тризуб»). Сорокалітня праця Б. Гнатюка для зміцнення обороноздатності США відзначена високими урядовими нагородами, також вчений був пошанований колегами – визнаний видатним університетським викладачем США в галузі аеронавтики та астронавтики (Дрексельський університет, 1972). Відзнаки Американського Інституту Аеронавтики та Астронавтики «За зразкову державну службу» Б. Гнатюк удостоєний за вагомий внесок у розвиток американської авіації ракетобудування й плідне співробітництво з Національним аерокосмічним агентством (NASA) США, з яким співпрацював від 1967 до 1979 року. Також вченому був наданий почесний титул AIAA – Associate Fellow (другий за престижністю серед чотирьох титулів).

ГОЛОВІН Микола

18.03.1912, Одеса, Україна – 01.04.1969, Вашингтон, США

Провідний учасник реалізації програми NASA «Аполлон» – політ 1969 року на Місяць і повернення астронавтів на Землю. Удостоєний урядових та наукових відзнак США. Ім'ям М. Головіна названо кратер на Місяці (Golovin_crater).

У центрі – М. Головін, праворуч – В. фон Браун

Фізик. Навчався в Університеті Дж. Вашингтона (доктор філософії, 1955).

Працював на різних посадах в урядових оборонних структурах (1946–1948 – в дослідницьких установах Військово-морського флоту США). Від 1949 до 1958 – на адміністративних посадах в Національному бюро стандартів.

Від 1958 – у ракетній промисловості (зокрема, в Агентстві перспективних досліджень – директор з технічних операцій). З 1960 р. – в Національному аеро-космічному агентстві США. Один з директорів NASA (підрозділ – група планування запуску у космос ракет-носіїв, за якою закріпилась неофіційна назва «Комітет Головіна» один з ключових учасників реалізації програми «Аполлон», названої Президентом Д. Кеннеді національною метою (реваншем) Америки після успішного польоту в Космос Ю. Гагаріна (СРСР, 1961). Прихід М. Головіна в програму вирішив одне з основних питань: за чийм проектом здійснювати політ на Місяць? Автором однієї з провідних пропозицій був В. фон Браун, чия потужна ракета «Сатурн» доставила астронавтів на Місяць. Переміг варіант Д. Хуболта, в основу якого була покладено ідею й теоретичні розрахунки Ю. Кондратюка, і який передбачав висадку на Місяць не ракети, а місячного модуля – «Сатурн» у цей час залишався на навколomisячній орбіті, чекаючи з'єднання з модулем. Зазначимо, що розрахунки-передбачення Ю. Кондратюка були осучаснені згаданим у цій збірці І. Богачевським. Позитивну роль у прийнятті цього рішення (11 липня 1962) зіграв саме М. Головін, пізніше В. фон Браун повністю згодився з ним.

1962–1968 – в Адміністрації Президента США Д. Кеннеді – управління з науки і техніки Білого Дому: технічний консультант авіаційної і космічної галузі.

1969 – науковий співробітник Гарвардського університету та Інституту Брукінгса (один з значних аналітичних центрів США, при заснуванні 1912 року був названий «Інститутом урядових досліджень»).

ГОРБУЛІН Володимир

Народився 17 січня 1939 року в Запоріжжі, Україна

1990 року – лауреат Державної премії СРСР з науки і техніки за внесок у розвиток ракетно-космічної техніки.

Науковий, державний діяч. Навчався в Дніпропетровському університеті (1962).

1962–1977 працював в конструкторському бюро на «Південмаші», був учасником розробки стратегічних ракетних систем та космічних апаратів «Космос».

До 1990 року брав участь у всіх програмах створення ракетно-космічної та авіаційної техніки в Україні.

1992 – генеральний директор Національного космічного агентства України. Керував розробкою та здійсненням першої Національної космічної програми України (1992–1994). Від 1994 – секретар Ради національної безпеки при президенті України.

У 2003–2010 – директор Інституту проблем національної безпеки.

Академік НАН України В. Горбулін – член Міжнародної академії астронавтики, удостоєний високих українських та радянських державних та наукових нагород (зокрема, лауреат премії М. Янгеля НАН України, 1988).

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Георгій

01.06.1928, Одеса, Україна –

30.06.1971, стратосфера над Казахстаном

1971 року удостоєний звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Космонавт. Навчався у Чугуївському військовому училищі льотчиків (1950), Військово-повітряній академії (1964), що нині носить ім'я Ю. Гагаріна.

До прийняття до загону космонавтів (1963) служив у військово-повітряних силах СРСР.

Проходив підготовку за програмою планованих польотів на Місяць.

30 червня 1971 року після успішного виконання під час космічного польоту програми наукових досліджень командир корабля «Союз-11» Г. Добровольський разом з з космонавтами В. Волковим і В. Пацаєвим загинув при поверненні на Землю через розгерметизацію спускового апарата.

Академік М. Келдиш високо оцінив виконання програми польоту екіпажем «Союз-11»: медико-біологічні дослідження, астрофізичні експерименти, заявивши, що виконана космонавтами праця «відкриває значні перспективи для метеорології, геології, географії, вивчення океану, рослинного покриву та ресурсів Землі».

Пам'ять про Г. Добровольського увічнена у назвах вулиць та проспектів багатьох міст СРСР, зокрема, на його батьківщині в Одесі. На Місяці є кратер імені Добровольського. Мала планета №1789 носить ім'я космонавта. Іменем космонавта названо науково-дослідний корабель АН СРСР, який, до речі, зберігся до сьогодні, не зважаючи на геополітичні зміни на території колишнього Радянського Союзу.

ЖОЛОБОВ Віталій

**Народився 18 червня 1937 року
в Старій Збур'івці на Херсонщині, Україна**

1976 року за здійснений політ у космос В. Жолобов удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Космонавт. Навчався в Азербайджанському інституті нафти і хімії (1959), московській Військово-політичній академії (1974).

У групі космонавтів з 1963 року.

Космічний політ здійснив 6.07–24.08.1976 року разом з Б. Волиновим як борт-інженер корабля «Союз-21». Після стикування «Союзу-21» з орбітальною станцією «Салют-5» космонавти 49 днів працювали на борту станції: однією з цілей польоту було вивчення впливу на людину тривалого перебування в космічному просторі.

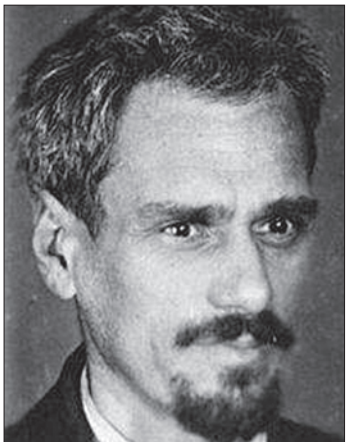
1981 – звільнений у запас зі Збройних сил СРСР.

Від 1982 полковник-інженер В. Жолобов живе в Україні (Київ). Брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, був обраним депутатом Київської міської ради. Від 1994 – голова Херсонської обласної ради народних депутатів, у 1995 призначений головою Херсонської обласної державної адміністрації.

Від 1996 – заступник генерального директора Національного космічного агентства України.

КОНДРАТЮК Юрій (ШАРГЕЙ Олександр)

**21.08.1897, Полтава, Україна – за різними даними:
Росія – 23–25.02.1942–1952, США**

Іменем конструктора названо кратер на Місяці. Федерація космонавтів України заснувала медаль імені Ю. Кондратюка (заслуги одного з найвидатніших піонерів практичної космонавтики Ю. Кондратюка-Шаргея не відзначені належно ні офіційними, ні громадськими структурами України та інших країн – *В. А.*)

Піонер космонавтики, конструктор. Навчався у Петроградському політехнічному інституті, Петроградській військовій школі.

Перші дослідницькі праці з теорії міжпланетних польотів О. Шаргей розпочав ще у гімназичні роки. В Петроградському політехнічному інститу-

ті його професором був видатний вчений у галузі механіки й математики І. Мещерський. Його основні наукові дослідження, присвячені механіці тіл змінної маси, стали теоретичною основою розробок визначальних проблем, реактивної техніки та небесної механіки. Праці професора мали значний вплив на студента: зміцнили у ньому віру в ідеї, що захоплювали його протягом усього життя.

Навчання було перерване початком І світової війни: О. Шаргей потрапив до військової школи прапорщиків, а звідти на Кавказький фронт. Після розпаду Російської імперії повернувся в Полтаву. Мобілізований до Добровольчої армії. Після громадянської війни в Росії був вимушений часто змінювати місце проживання та роботи (від України до Сибіру), боячись бути заарештованим радянськими спецслужбами як колишній білогвардійський офіцер. Страх переслідування гіперболізувався спадковими хворобами родин аристократів Шліппенбахів та Шаргейів, нащадком яких був видатний першопроходець вивчення Всесвіту.

1921 року Олександр Шаргей змінив прізвище й став Юрієм Кондратюком.

Всі ці роки, сповнені тривоги й життєвої безнадії, майбутній автор «траси Кондратюка», котра стала основою для програми польоту на Місяць «Аполлон» (США, реалізація 1961 року), ніколи не розставався зі своїми зошитами, вести які почав ще в Полтавській гімназії. Частина цих зошитів виявлена в архіві видатного американського ракетника В. фон Брауна і породжує безліч версій щодо дати смерті Ю. Кондратюка. Загадкових епізодів у життєписі Шаргея-Кондратюка немало. Пояснень їм досі немає.

1925 Ю. Кондратюк надіслав до Головнауки у Москву рукопис «Про міжпланетні подорожі». 1929 у Новосибірську побачила світ книга «Завоювання міжпланетних просторів». Обидві праці офіційною Москвою та столичними науковими колами були проігноровані. Винятком стали схвальні оцінки їх теоретиком радянської космонавтики К. Ціолковським та вченим у галузі аеродинаміки та повітроплавання В. Ветчинкіним.

У 1930 Ю. Кондратюка арештували і направили працювати в одну із «шарашок» – конструкторське бюро Об'єднаного державного політичного управління, згодом перетвореного на Комітет державної безпеки СРСР.

1933–1934 працював у Харкові в Інституті променергетики над реалізацією свого проекту Кримської вітроелектростанції, у 1939 очолив відділ проектно-експериментальної установи вітроелектростанцій у Москві. Після смерті С. Орджонікідзе спорудження Кримської станції було припинене. Через півстоліття за проектом Ю. Кондратюка була споруджена Останкінська телевежа, хоча авторство об'єкта приписується іншим.

А потім була війна і загадкове зникнення Ю. Кондратюка...

Через чверть століття американські астронавти Нейл Армстронг та Едвін Олдрин висадилися на Місяці і популярний журнал «Life» («Життя») опублікував інтерв'ю з провідним інженером програми «Аполлон» Джоном Хуболтом, котрий заявив, що програма польоту ґрунтована на розрахунках, які належать Юрію Кондратюку (власне йшлося про використання ідеї так званої «траси Кондратюка»). Використали американці й інші деталі Місячного проекту Ю. Кондратюка (на-

приклад, про кількісний склад екіпажу Місячного модуля – саме три астронавти: один залишається на місячній орбіті, а двоє опускаються на Місяць).

Після зникнення Ю. Кондратюка почалося друге життя геніального винахідника й теоретика освоєння космосу. Це життя – вічне, оскільки повне загадок і таємниць, розгадок яким, очевидно, не буде. Взяти хоча б згаданий вище факт виявлення в архіві американського конструктора В. фон Брауна рукопису Ю. Кондратюка-Шаргея. Пояснення, що, мовляв, зошит знайшов німецький солдат і передав своєму командирю – це фантазії дослідників. Факт смерті Ю. Кондратюка теж не підтверджений – досі не виявлені ні місце його загибелі, ні могила. Однак у матеріалах, опублікованих у США, вказується, що Ю. Кондратюк помер 1952 року, тобто через десять років після свого зникнення на Орловщині.

Як кажуть у таких випадках – таємницю зберігають архіви. У всякому разі доступу до архіву Ю. Кондратюка в Російській Федерації немає і для російських дослідників. Закінчити цей нарис хочу запитанням «Чи пошанований Ю. Кондратюк-Шаргей адекватно його заслугам і внеску у розвиток космонавтики?» Все робиться на місцевому рівні: в Полтаві технічний університет названий ім'ям видатного земляка, в Новосибірську, де жив певний час теоретик космонавтики, створений Науково-меморіальний центр імені Ю. Кондратюка. Мабуть, цього мало...

Американський астронавт Нейл Армстронг – учасник програми «Аполлон», який побував на Місяці, набрав пригорщу землі біля будинку, де колись мешкав Ю. Кондратюк.

Залишається вірити, що Вічність, якій належить Геній, вшанує того, хто казав: «Колись я буду там – на Місяці».

КОРОЛЬОВ Сергій

12.01.1907, Житомир, Україна – 14.01.1966, Москва, РФ

Герой Соціалістичної Праці (1956, 1961). Лауреат Ленінської премії (1957). Нагороджений Золотою медаллю імені К. Ціолковського АН СРСР (1958).

Конструктор. Навчався у Київському політехнічному інституті (1924–1926), Московському вищому технічному училищі імені Баумана (1927–1930). Закінчив Московську школу льотчиків.

Сергій Корольов увійшов до історії космонавтики як конструктор радянських ракетно-космічних систем, основоположник практичної космонавтики.

Як не дивно, але найплідніший період свого творчого життя С. Корольов провів в ув'язненні: 27 червня 1938 його засудили на 10 років ГУЛАГівсь-

ких таборів «за участь в антирадянській терористичній і диверсійно-шкідницькій троцькістській організації, зрив відпрацювання й здачу на озброєння Робітничо-селянській червоній армії нових зразків озброєння». Луб'янка—Бутирка—копальня Мальдяк на Колимі... Майже все своє життя Головний конструктор прожив під охороною: спочатку його охороняли як «зека», потім — як керівника однієї з найважливіших науково-промислових галузей СРСР у 1944 — достроково звільнений, 1957 — реабілітований.

Починав С. Корольов з планерів, після зустрічі з К. Ціолковським захопився ідеєю створення літальних апаратів ракетного типу. Працював у ГВРД (Група з вивчення реактивного руху, російською — ГИРД).

У 1933 запущено першу радянську ракету «ГИРД-09», а С. Корольов призначений заступником директора новоутвореного Реактивного інституту.

1934 — видав книгу «Ракетний політ у стратосфері». Розробляв проекти, зокрема, керованої крилатої ракети і ракетопланера (перший політ здійснений 1940 року).

Треба зауважити, що космічна гонка — змагання між СРСР та США, як лідерів двох політичних систем, відбувалася в напруженій атмосфері безкомпромісного ідеологічного протистояння. Це позначилось і на ставленні С. Корольова до В. фон Брауна — провідного конструктора ракетно-космічної галузі США. Вони ніколи не зустрічалися, але С. Корольов не ховав від колег свого негативного ставлення до заокеанського візаві. Коли після II світової війни спеціалістам була надана можливість ознайомитися з досягненнями В. фон Брауна та його однодумців, Корольов був вражений — німецький конструктор набагато випередив його у всіх напрямках.

Коли розпочався практичний штурм Місяця, СРСР не зумів відповісти адекватно на появу суперпотужної ракети В. фон Брауна «Сатурн», котра доставила першу місію американських астронавтів на супутник Землі. Проект «Аполлон» переконливо продемонстрував переваги заокеанської ракетно-космічної галузі перед радянською, що підтвердилось сьогодні, коли Росія через фінансові та інші проблеми згорнула більшість своїх космічних програм.

1946 С. Корольов був призначений головним конструктором керованих балістичних ракет далекої дії.

1957 р. здійснила перший успішний політ міжконтинентальна балістична ракета. У жовтні цього ж року відбувся запуск першого штучного супутника Землі, потім — автоматичних міжпланетних станцій на Венеру, Марс та Місяць.

Найбільшим виявом таланту С. Корольова як конструктора став політ у космос 1961 року корабля «Восток», пілотованого космонавтом Ю. Гагарінім.

Кажуть, що немає незамінних людей. Сергій Корольов — переконливе виключення з усталеного правила.

1958 року С. Корольов був обраний академіком АН СРСР.

1966 року АН СРСР заснувала Золоту медаль імені С. Корольова.

КОСТЮК Теодор

Народився 12 серпня 1944 року в Плауені (Німеччина)

1966 року нагороджений медаллю Симона Сонкіна Міського коледжу Нью-Йорка.

Астрофізик. Навчався в Сіракузькому університеті (1973, доктор наук з фізики).

Працював в Національній академії наук, від 1974 – в NASA (США).

Є головним науковцем з дослідницьких програм у Центрі космічних польотів імені Годдарда, керівником програми розробки космічних апаратів (відділ вивчення сонячної системи), членом підкомісії NASA з дослідження сонячної системи.

Член Американського астрономічного товариства (відділ планет), Американського фізичного товариства, Американської асоціації сприяння розвитку науки та інших.

ЛОЗИНО-ЛОЗИНСЬКИЙ Гліб

25.12.1909, Київ, Україна – 28.11.2001, Москва, РФ

1950, 1952 – удостоєний Державної премії СРСР. 1962 – лауреат Ленінської премії. 1975 – Герой Соціалістичної Праці.

Конструктор. Навчався у Харківському механіко-машинобудівному інституті (1930).

Все життя Г. Лозіно-Лозинського пов'язане з авіацією. Починав з розробки паротурбінного двигуна для важкого бомбардувальника А. Туполева.

Від 1941 – в конструкторському бюро А. Мікояна, де брав участь в організації серійного виробництва літаків «МіГ». Державні (тоді Сталінські) премії 1950, 1952 року Г. Лозіно-Лозинському було присуджено за розробку та освоєння нових технологій у виробництві літаків. 1962 року конструктору

за успішну працю в галузі літакобудування була присвоєна Ленінська премія. Посправжньому талант Г. Лозіно-Лозинського розкрився під час створення авіаційно-космічної системи «Спираль»: багаторазова АКС (авіаційно-космічна система) складалася з орбітального пілотованого літака з ракетним прискорювачем та гіперзвукового літака-розгонника. Після успішного польоту американського багаторазового корабля «Спейс Шатл» 1972 проект «Спираль» був зупинений.

1976 очолив Науково-виробниче об'єднання «Молния», якому доручили розробку багаторазового орбітального корабля «Буран» як відповідника «Шатлла». 15 листопада 1988 радянський «Буран» здійснив свій перший і останній космічний політ: через фінансові та інші проблеми економічно виснажений внаслідок глобального протистояння з США СРСР скоротив свої космічні програми, у тому числі й «Буран». Г. Лозіно-Лозинський був талановитим конструктором. Наприкінці 1980-х разом з однодумцями він одночасно з виконанням основної роботи розробляв авіаційно-космічну систему багаторазового використання «Макс» – проект з низькою собівартістю – АКС могла базуватися на звичайних аеродромах й «вписуватися» в наявні системи наземного комплексу управління космічними польотами. Зауважимо, що літаком-розгінником АКС «Макс» повинен був стати створений у Києві конструкторським бюро О. Антонова літак-гігант АН-225 «Мрія».

Серед інших нагород конструктора – медаль імені академіка С. Корольова Федерації космонавтики СРСР (1986).

ЛЮЛЬКА Архип

23.03.1908, Саварці на Київщині, Україна –

04.01.1984, Москва, РФ

Лауреат Державної премії СРСР (1948, 1951). 1957 – Герой Соціалістичної Праці. 1976 – лауреат Ленінської премії.

Конструктор. Навчався у Київському політехнічному інституті.

Майбутній винахідник принципово нового типу авіаційного двигуна працював на початку своєї кар'єри у Харкові на турбогенераторному заводі, а пізніше викладав в авіаційному інституті. Займався проблемою застосування газових турбін в авіаційних силових установках, шукав наукове обґрунтування можливості та шляхів створення турбореактивних двигунів (ТРД) для швидкісних літаків.

1936–1938 А. Люлька створив проект першого турбокомпресорного повітряно-реактивного двигуна.

Потім був Ленінград, де конструктор працював на Кіровському заводі і створив тут конструктивну схему двоконтурного двигуна ТРД, що стала прототипом сучасних схем.

Успіх прийшов до А. Люльки після війни, коли він у Московському науково-дослідному інституті очолив групу з вивчення проблем реактивної техніки, яка мала на меті розробку турбореактивного двигуна. Від 1946 А. Люлька став ге-

неральним конструктором авіаційних двигунів. У травні 1947 літак з потужним двигуном ТРД вперше піднявся у повітря.

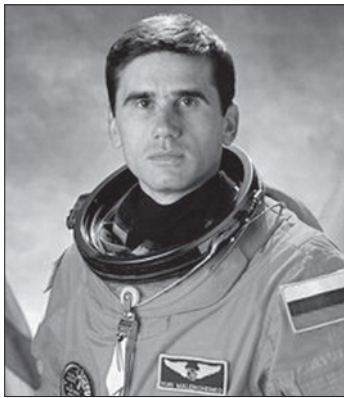
За своє життя А. Люлька створив понад 10 типів двигунів та їхніх модифікацій. На літаках, оснащених ними, встановлено понад 20 світових рекордів.

Піонер вітчизняного реактивного моторобудування 1968 року був обраний академіком АН СРСР.

МАЛЕНЧЕНКО Юрій

Народився 22 грудня 1961 року

в Світловодську Кіровоградської області, Україна

1994 року космонавт удостоєний звання «Герой РФ».

1995 – присвоєне звання «Народний Герой» (Казахстан).

2000 – нагороджений медаллю NASA США «За космічний політ».

Космонавт. Навчався в Харківському вищому військовому авіаційному училищі імені С. Грицевця (1983) – нині це Харківський університет Повітряних Сил імені І. Кожедуба, Військово-повітряній інженерній академії імені Жуковського (1993).

Проходив службу у військово-повітряних силах СРСР. Від 1987 – в загоні космонавтів (пройшов курс загальної підготовки, від 1993 – готувався як командир екіпажу експедиції на борт орбітального комплексу «Мир»).

Перший космічний політ здійснив 1 липня – 4 листопада 1994 року як командир корабля «Союз ТМ-19» експедиції на борт комплексу «Мир». Тривалість польоту – 125 діб. Під час польоту два рази виходив у відкритий космос.

Другий політ (8–20 вересня 2000 року) здійснив як фахівець корабля «Атлантіс». Одним із завдань експедиції була підготовка МКС до польоту у пілотованому режимі. Третій політ (осінь 2003 року) здійснив як командир сьомої експедиції на МКС. Складність польоту обумовлювалась тим, що він проводився невдовзі після катастрофи шатла «Коламбія», яка викликала дискусії щодо доцільності збереження МКС на орбіті й продовження програми космічних досліджень. Четвертий політ (10.10.2007 – 19.04.2008) – командир корабля «Союз ТМА-11» з міжнародним екіпажем 16 експедиції на МКС. Приземлення відбувалось за резервним варіантом, що призвело до відхилення на 420 км від передбаченої точки посадки.

Ю. Маленченко декларує себе як український космонавт: в космічні польоти бере з собою державний прапор України, співпрацює з вітчизняною пресою, відвідує Батьківщину.

МЕЛЬНИК Брюс

Народився 5 грудня 1949 року в Нью-Йорку, США

1990, 1992 астронавт удостоєний кількох нагород NASA США, зокрема, медалі «За космічний політ».

Астронавт. Навчався в Академії берегової охорони, Університеті Західної Флориди, вивчав інженерну справу, авіаційні системи. Почесний доктор наук, 2001.

Б. Мельник прослужив у Береговій охороні (аналог наших морських прикордонників) США два десятиліття. Зокрема, був льотчиком-випробувачем, мав 5 тисяч годин льотного часу. За цю службу був удостоєний багатьох високих нагород, включаючи медаль «За заслуги» Міністерства оборони США та медаль «За героїзм» (1983).

1987 – в NASA – перший представник Берегової охорони. В США існує негласне змагання між родами військ за право бути зачисленим до групи претендентів на політ у космос.

Від 1988 – астронавт.

1992 року Б. Мельник першим здійснив польот на новому космічному кораблі «Endeavour».

У цьому ж році залишив NASA. Працював у аерокосмічній промисловості на посадах: віце-президента різних компаній, у тому числі «Дуглас», «Боїнг», «Локхід».

Від 2008 – у відставці. Проживає на острові Меррітт (Флорида).

P.S. 10.08.2008 «The Ukrainian Weekly» («Український тижневик») повідомив, що в США створюється галерея відомих представників української діаспори. Серед названих і астронавт Б. Мельник.

НІКОГОСЯН Арнольд

Народився 10 грудня 1936 року в Дніпропетровську, Україна

У 1993, 2001 роках вчений удостоєний золотої медалі NASA США «За зразкову службу».

Медик, фахівець з космічної медицини та біології.

Навчався в Огайському університеті (США, 1972). Доктор наук.

Основні наукові праці присвячені профілактичній та авіакосмічній медицині. Також досліджує телемедицину, медичну інформатику, питання фізіології, міжнародної системи охорони здоров'я.

Посідав керівні посади в NASA (1972–2003), у тому числі очолював Департамент із забезпечення здоров'я та безпеки астронавтів та співробітників (2001–2003). Член Міжнародної академії астронавтики (1978), кількох американських наукових медичних товариств. Голова Американського товариства астронавтики (1994–1996). Від 2003 працює в Університеті Д. Мей-

ОНУФРІЄНКО Юрій

Народився 6 лютого 1961 року у с. Рясне на Харківщині, Україна

1996 – Герой Російської Федерації. 1996, 2002 – удостоєний двох медалей NASA США «За космічний політ» та медалі «За суспільні заслуги». 1997 – кавалер Ордена Почесного Легіону (Франція).

Космонавт. Навчався в Єйському вищому військово-авіаційному училищі льотчиків (1982, льотчик-інженер).

До зарахування у загін космонавтів служив у різних військових частинах.

Від 1989 – в Центрі підготовки космонавтів.

1991 – присвоєна кваліфікація «космонавт-випробувач».

До 1994 проходив підготовку по програмі орбітальної станції «Мир», зокрема, навчався на факультеті «Аерокосмологія», де одержав кваліфікацію «інженер-еколог».

Перший космічний політ – 21.02–2.09.1996 року здійснив як командир космічного корабля «Союз ТМ-23» і орбітальної станції «Мир», разом з

Ю. Усачовим та Ш. Люсид (США). Загальна тривалість польоту склала 193 доби, виконано 6 виходів у відкритий космос.

Другий космічний політ – 5.12.2001–19.06.2002 провів як командир 4 експедиції на Міжнародну космічну станцію, разом з К. Уолзом та Д. Бьоршем (США). Політ на МКС здійснювався на шатлах (космічних човниках – багаторазових транспортних космічних кораблях). Тривалість польоту – 195 діб, два виходи у відкритий космос.

Від 2004 – заступник начальника першого управління РДНДІ «Центр підготовки космонавтів».

ПОПОВИЧ Павло

05.10.1930, Узин на Київщині –

30.09.2009, Гурзуф, Крим, Україна

1962, 1974 – присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Космонавт, перший етнічний українець у космосі.

Навчався в Качинському військовому авіаційному училищі льотчиків та Військово-повітряній академії імені М. Жуковського (1968). Кандидат технічних наук (1977).

Служив у різних підрозділах Військово-повітряних сил СРСР.

В 1960 зарахований до загону майбутніх космонавтів. 1962 – перший космічний польот

(пілот корабля «Восток-4», льотчик-космонавт СРСР № 4).

Готувався по програмі «Політ до Місяця».

1974 – другий космічний політ, командир корабля «Союз-14».

Від 1978 – заступник начальника Центра підготовки космонавтів з науково-випробувальної роботи. 1982 – відратований із загону космонавтів.

Від 1989 працював у науково-дослідних народногосподарських структурах.

Від 1993 – звільнений у запас зі Збройних сил РФ.

Автор книг «Вилітаю ранком» (1974), «Космонавтика Людству» (1981), «Безкінечні дороги Всесвіту» (1985) та інших.

П. Попович ніколи не забував свою батьківщину: був частим гостем в Україні. Сприяв розвитку міжнародного співробітництва України, налагодженню добросусідських стосунків з колишніми радянськими республіками. З особливою увагою космонавт ставився до життя української діаспори в РФ.

Льотчик-космонавт удостоєний багатьох урядових нагород СРСР та кількох зарубіжних нагород, зокрема, медалі «Золота Зірка», Герой Праці В'єтнаму.

РЕЗНІК Джудіт

05.04.1949, Акрон, Огайо –

загинула 28.01.1986 під час старту шаттла «Челленджер»

1984 року астронавтку нагородили Медаллю NASA за здійснений перший космічний політ.

1986 року Асоціація передових технологій IEEE (Американського інституту інженерів-електриків) на знак визнання видатного внеску у розвиток космічної техніки у галузях, що знаходяться у полі зору IEEE, заснувала премію імені Джудіт Резнік.

2004 року Президент США відзначив Дж. Резнік (посмертно) нагородою Конгресу «Космічна медаль пошани».

Астронавт-дослідник (перша етнічна єврейка у космосі, друга американська жінка-астронавт).

Навчалась в Університеті Карнегі-Меллон (1970). В Університеті Мерилленда захистила дисертацію на ступінь доктора наук (електромеханіка, 1977). Одержала ліцензію на управління літаком.

Працювала інженером-конструктором в корпорації RCA, біомедичним інженером в національних інститутах охорони здоров'я.

Від 1978 – у групі підготовки до космічних польотів NASA.

1984 – перший політ на шатлі «Дискавері» (проводила наукові спостереження).

Другий політ у космос 1986 року став для Д. Резнік фатальним – «Челленджер» на 74 секунді після запуску вибухнув і 7 астронавтів загинули.

Ім'я Д. Резнік увічнено на «Космічному дзеркалі» – меморіалі астронавтів у Космічному центрі імені Д. Кеннеді (штат Флориди).

Пам'ять про Джудіт Резнік шанобливо зберігається в США. У багатьох країнах є її численні прихильники й шанувальними. Джудіт була справжнім інтелектуалом – завжди й всюди прагла першості, чудово грала на роялі, любила класичну музику. Губернатор штату Огайо на прощанні з астронавткою сказав: «Вона знала, що буде у космосі, немов би дома, і назавжди залишилась там».

P.S. Д. Резнік – внучка Якова Резніка, котрий 1924 року емігрував з Києва до Палестини, а звідки до Америки (за книгою Е. і Р. Слейтерів «Великі єврейські жінки» – Е., R. Slater «Great Jewish Women» (2006, США)).

СІКОРСЬКИЙ Ігор

25.05.1889, Київ, Україна – 26.10.1972, Істон, США

1967 року Президент Л. Джонсон вручив І. Сікорському Національну Медаль науки як видатному інженеру Америки.

Конструктор літаків. Навчався в Київському політехнічному інституті.

Доля І. Сікорського типова для тих талановитих ентузіастів, котрі розчарувались у можливостях реалізувати свої мрії в умовах перманентного кризового стану Російської імперії, вимушені були залишити батьківщину.

У 1918 емігрував до США, де 1923 заснував компанію «Sicorski Air Engineering», й розпочав випуск різних моделей літаків, насамперед літаків-амфібій, оскільки їх експлуатація не вимагала спеціальних аеродромів.

Досвід літакобудування у І. Сікорського був: 1913 він сконструював та збудував кілька літаків-велетнів під назвою «Ілля Муромець». Вони продемонстрували не лише чудові якості як транспортні засоби, але й стали ефективними бомбардувальниками на Західному фронті I світової війни. Жодна інша держава, що брала участь у війні, не мала подібної авіатехніки.

Пізніше І. Сікорський став спеціалізуватися на виробництві гелікоптерів, конструюванням яких він теж займався, ще живучи у Києві. Особливу роль у бізнесовому успіху конструктора відіграло те, що його гелікоптери були прийняті на озброєння Військово-повітряними силами США.

В цілому фірма І. Сікорського створила 17 базових літаків та 18 гелікоптерів. З придбання ліцензій на виробництво машин цієї марки розпочався розвиток вертольотобудування у Великобританії та Франції. Про високу гарантію польотів на гелікоптерах видатного киянина свідчить те, що виключно його машини обслуговують Президента США.

Конструктор удостоєний понад 80 різних престижних нагород. Він – володар рідкісної відзнаки – Меморіального призу братів Райт.

СТЕФАНИШИН-ПАЙПЕР Хайді-Марія

Народилася 7 лютого 1963 року в Сент-Пол, Міннесота, США

Від 1982 до 2006 удостоєна військових нагород – медалей США «За заслуги» (двічі), «За досягнення», «За відмінну службу».

2006, 2008 нагороджена Медалями NASA, зокрема, «За перший космічний політ».

Астронавтка. Навчалася в Массачусетському технологічному інституті (фах – машинобудування, 1984).

Від 1985 – служба у Військово-морському флоті США (офіцер-інженер). Пройшла підготовку у вишкільному центрі рятувальних і підводних операцій ВМС.

До групи кандидатів в астронавти NASA прийнята 1996 року. Політ у космос здійснила у вересні 2006 року як спеціаліст. Це був перший після катастрофи «Колумбії» політ американських астронавтів у космос: його завданням було встановлення нових сонячних батарей та заміна відповідного обладнання. Г. Стефанишин-Пайпер виходила у відкритий космос (восьма жінка, котра це здійснила).

2008 – новий політ у складі екіпажу корабля «Індевор», завданням якого була підготовка Міжнародної космічної станції до постійної роботи на її борту шести чоловік. Стефанишин-Пайпер брала участь у операціях, знову виходила у відкритий космос.

У липні 2009 року Х.-М. Стефанишин-Пайпер залишила NASA й повернулася до служби в МВФ США.

Окрім вказаних вище відзнак Х.-М. Стефанишин-Пайпер 2007 року нагороджена українським Орденом Княгині Ольги III-го ступеня.

ЧЕЛОМЕЙ Володимир

17.04.1914, Седлець, Польща – 08.12.1984, Москва, РФ

1959, 1963 – нагороджений званням Героя Соціалістичної Праці.

1959 – лауреат Ленінської премії.

1967, 1974, 1982 – лауреат Державної премії СРСР.

Вчений у галузі механіки та процесів управління. Навчався в Київському авіаційному інституті (1937), до 1940 викладав у ньому.

1941 – в Центральному інституті авіаційного двигунобудування у Москві.

1944 – очолив Об'єднане конструкторське бюро 52 (сьогодні – «НПО Машинобудування» (Реутов, Московська область).

1952 – професор МГТУ імені Баумана.

1962 – академік АН СРСР. Наукові праці на теми: конструкція і динаміка машин, теорія коливання, динамічна стійкість пружних систем, теорія серво-механізмів.

В. Челомей брав участь у створенні двигунів та інших важливих об'єктів для ракетно-космічної та авіаційної галузі. Зокрема, під його керівництвом були розроблені ракети-носії «Протон», штучні супутники Землі «Протон» та «Політ», орбітальні станції серії «Салют» тощо.

В. Челомей – один з ключових творців радянського «ядерного щита». Не зважаючи на видатний вклад В. Челомея у розвиток вітчизняної космонавтики, його ім'я ще маловідоме в Україні. Причин цього багато. Насамперед негативну роль відіграло дилетантське втручання «партійних вождів» СРСР у діяльність космічної галузі, вольові рішення кремлівських чиновників, котрі створювали нервову атмосферу у стосунках між провідними конструкторами та вченими. С. Корольов, В. Глушко, М. Янгель, В. Челомей... У кожного своя доля, своє місце в історії освоєння Всесвіту.

1962 вчений був обраний дійсним членом АН СРСР.

Крім названих вище нагород В. Челомей був удостоєний Золотої медалі імені М. Жуковського (1964), Золотої медалі імені О. Ляпунова (вищої нагороди АН СРСР за видатні праці у галузі математики та механіки) – 1977 року.

Талант В. Челомея випереджав свій час. Його проекти (наприклад, експедиція на Марс) наближали Людство до омріяної мети – виходу у позаземні Галактики.

В. Глушко у книзі «Розвиток ракетобудування і космонавтики в СРСР» відзначив: «Народження ракетно-космічної системи «Протон» ознаменувало початок нового етапу в освоєнні космічного простору. Відкрились нові можливості вивчення планет та інших небесних тіл, що утворюють нашу Сонячну систему».

P.S. Вчений народився в Польщі, але дитинство та юність його пройшли в Полтаві. Як розповів А. Завалишин (президент Федерації космонавтики України), в полтавський період життя В. Челомей відкрив для себе батьківщину своїх предків: він зустрічався з В. Короленком, А. Макаренком, полтавськими нащадками О. Пушкіна та М. Гоголя.

ШОНІН Георгій

**03.08.1935, Ровеньки Луганської області, Україна – 06.04.1997,
Зоряне містечко, Московська область, РФ**

1969 року удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Космонавт. Навчався в Єйському військово-морському училищі (1957), Військово-повітряній інженерній академії імені М. Жуковського (1968), Військовій академії Генерального штабу Збройних сил СРСР імені К. Ворошилова (1988). Кандидат технічних наук (1978).

В 1957–1960 роках проходив службу у військово-повітряних силах СРСР.

Від 1960 – у загоні космонавтів першого набору.

Перший космічний політ здійснив 11.10–16.10.1969 року як командир корабля «Союз-6». Це був перший космічний груповий політ трьох

кораблів, під час якого проводилось їх маневрування. Також під час польоту вперше у світі відбулись експерименти зі зварювальних робіт у космосі на апаратурі, розробленій в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України (установка «Вулкан»). В цій же експедиції був проведений експеримент «Факел» з виявлення запусків балістичних ракет.

У загоні космонавтів перебував до 1979 року, потім перейшов до військово-повітряних сил.

1979–1983 – заступник командуючого П'ятою повітряною армією, заступник командувача ВПС Одеського військового округу.

Від 1983 до 1990 – в Міністерстві оборони СРСР.

1990 року генерал-лейтенант Г. Шонін вийшов у відставку.

Автор книг «Найперші» (1976) та «Пам'ять серця» (2001).

ЯНГЕЛЬ Михайло

12.10.1911, Зирянка Іркутської губернії, Росія –

25.10.1971, Москва, РФ

1959, 1961 – удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

1960 – лауреат Ленінської премії.

1967 – лауреат Державної премії СРСР.

1970 – нагороджений Золотою медаллю імені С. Корольова АН СРСР.

Конструктор. Навчався в Московському авіаційному інституті (фах – літакобудування, 1937), Академії авіаційної промисловості СРСР (1950). Доктор технічних наук (1960).

До вступу до авіаційного інституту працював у текстильній промисловості (Москва).

1935–1944 – конструктор, заступник директора на авіазаводі імені Менжинського в конструкторському бюро М. Полікарпова.

Від 1945 – в Об'єднаному конструкторському бюро А. Мікояна (брав участь у розробці літака И-153).

1946–1948 – в Міністерстві авіаційної промисловості. Був заступником головного конструктора С. Корольова в НДІ (науково-дослідному інституті) в Калінінграді Московської області.

Від 1954 до 1971 – головний конструктор ОКБ-586 (КБ «Южное») в Дніпропетровську, що нині носить його ім'я.

М. Янгель – основоположник нового напрямку в ракетній техніці, завдяки якому було суттєво підвищено боєготовність ракет стратегічного призначення. Він очолював створення ракетних комплексів Р-12, Р-14, Р-16, Р-36, МР-УР100, Р-36М, космічних ракет-носіїв «Космос», «Космос-2», «Циклон-2», «Циклон-3», космічних апаратів «Интеркосмос», «Метеор», «Цілина».

Видатний конструктор 1966 р. був обраний дійсним членом АН СРСР.

ЯРИМОВИЧ Михайло

**Народився 13 жовтня 1933 року в Білостоці
(українське Підляшшя) в Польщі**

2006 – одержав Медаль Т. фон Кармана Міжнародної академії аеронавтики за тридцятирічну видатну працю в галузі аерокосмічних досліджень.

Вчений у галузі авіаційно-космічних досліджень. Навчався у Нью-Йоркському (аеронавтична інженерія) та Колумбійському університетах. В останньому захистив докторську дисертацію з філософії(1960).

Від 1962 працював в урядових структурах США, зокрема, очолював дослідницький підрозділ Військово-морських сил США.

1964 – в NASA М. Яримович брав участь у здійсненні американської програми «Аполлон» (політ на Місяць), був одним з директорів проекту.

1970–1973 – директор групи консультантів НАТО з аерокосмічних досліджень і розвитку (Париж).

1973 – головний науковий консультант штабу Військово-повітряних сил США.

1977–1998 – віце-президент аерокосмічного підрозділу корпорації Rockwell (влилася в «Боїнг»). Корпорація була задіяна в масштабних проектах США, зокрема, Космічний Шатл та СОІ (Стратегічна оборонна ініціатива, відома в СРСР як проект «Зоряні війни»).

1991–1997 – М. Яримович був президентом Міжнародної академії аеронавтики, до цього він 6 років був її віце-президентом.

М. Яримович – активний учасник роботи над космічною програмою «Морський старт», яка реалізується за участі України.

«Його широкі знання та майстерність керівництва стали важливим фактором у формуванні розвитку та прийняття концепцій і планів орбітальної лабораторії з екіпажем», – говориться в спеціальній Грамоті уряду США на адресу М. Яримовича.

1992 вчений став іноземним членом НАН України.

М. Яримович удостоєний, крім названої вище, багатьох американських та міжнародних відзнак.

ІННОВАЦІЇ, ВИНАХОДИ

Національна медаль технологій та інновацій США

Державна нагорода за видатний вклад в національний економічний, екологічний та суспільний добробут, досягнутий за рахунок розвитку і комерціалізації технологічної продукції, технологічних процесів та концепцій та за рахунок технологічних інновацій.

Медаль вручається конкретній особі або групі (не більше 4 чоловік), компанії чи підрозділу компанії (зважають, щоб 50 % акцій чи активів компанії належало громадянам США).

Нагорода присуджується Президентом США за рекомендацією спеціального комітету та Секретаря Міністерства торгівлі і є вищою відзнакою за внесок у технологічний прогрес.

Заснована медаль 1980 року.

Премія IEEE «Піонер комп'ютерної техніки»

Міжнародна організація інженерів у галузі електроніки, радіоелектроніки та радіоелектронної промисловості IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers – Інститут інженерів з електроніки та електротехніки) працює в Лондоні, об'єднує близько 40 фахових товариств й призначена розробляти стандарти з електроніки та електротехніки. IEEE видає третину технічної літератури, що стосується застосування комп'ютерів, управління, електроінженерії у світі, понад 100 журналів й проводить понад 300 конференцій щороку.

Утворена IEEE 1963 року й має значну кількість відзнак та нагород.

1981 р. рада IEEE заснувала премію «Піонер комп'ютерної техніки» для вшанування всіх, чий зусилля привели до створення й зміцнили позиції й життєздатність комп'ютерної індустрії.

Премія імені М. Боголюбова ОІЯД (Об'єднаного інституту ядерних досліджень), Дубна, РФ

Микола Боголюбов (1909–1992) – видатний математик і фізик-теоретик, засновник наукових шкіл з нелінійної механіки і теоретичної фізики, лауреат багатьох престижних премій на нагород, зокрема, Золотої медалі Планка (1973), Золотої медалі імені Бенджаміна Франкліна (США (1974), Медалі імені Дірака (1992).

Від 1916 до 1958 р. вчений жив в Україні, 24 роки працював у Київському університеті, від 1936 – професор.

В Україні працює Інститут теоретичної фізики імені М.М. Боголюбова НАН України, в РФ та Україні засновано кілька наукових нагород імені видатного вченого.

Премія імені М. Боголюбова за кращі дослідження в галузі теоретичної фізики вручається від 1996 року.

Премія В. Перкіна Товариства хімічної промисловості США

Нагорода заснована 1906 року на честь англійського хіміка сера Вільяма Генрі Перкіна з нагоди 50-річчя відкриття ним першого у світі синтетичного барвника аніліну. Медаль В. Перкіна присуджується щорічно американським Товариством хімічної промисловості вченому, чиї наукові відкриття з успіхом застосовуються в промисловості й приносять комерційний розвиток.

Це найвища відзнака в хімічній галузі США.

Національна премія Німецької Демократичної Республіки

Нагорода заснована 1949 року для заохочення творчої праці в галузі науки і технологій, важливих математичних і наукових відкриттів та технічних винаходів.

Премія мала 3 класи з відповідними грошовими винагородами (від 100000 марок до 25000). Позолочена медаль лауреатів премії з портретом Гете була престижною відзнакою для науковців та винахідників колишньої НДР.

Премія культури Німецького товариства з фотографії (DGPh)

Щорічна нагорода заснована 1958 року. За словами тодішнього канцлера Федеративної Республіки Німеччини Г. Шредера ініціація премії продемонструє «значні відкриття, що були досягнуті за допомогою фотографії особливо у мистецтві, гуманітарних, соціальних, технічних, освітніх та наукових галузях».

Премія культури – вища відзнака DGPh. Серед її лауреатів відомі вчені, винахідники, фотомитці.

Премія «Наукове партнерство» НАТО

Нагорода заснована 2002 року в рамках реалізації програми наукового співробітництва країн-членів та країн-партнерів НАТО. Перспективність подібної співпраці в реалізації багаторічних проектів, фінансової підтримки розвитку науково-дослідної діяльності.

Міжнародна премія «Глобальна енергія»

Відзнака заохочує авторів наукових розробок у галузі енергетики. Заснована 2002 року за ідеєю групи російських вчених на чолі з Нобелівським лауреатом Ж. Алфьоровим. Нагородженими можуть стати не лише громадяни Росії, але й інших країн.

Ініціатори премії декларують, що вона сприятиме міжнародному співробітництву в енергетичній сфері.

БАР'ЯХТАР Віктор

Народився 9 серпня 1930 року в Маріуполі, Україна

1994 року нагороджений Пам'ятною медаллю Папи Римського Іоана Павла II за роботи з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

1999 року удостоєний Премії імені М. Боголюбова Об'єднаного інституту ядерних досліджень (Дубна, РФ).

2000 – премія Міжнародної Федерації науковців наукового католицького фонду Святого Валентина (Італія).

Фізик. Навчався в Ленінградському та Харківському університетах (1953). Академік НАН України (1978).

Свій шлях до наукового визнання В. Бар'яхтар розпочав 1954 року в Харківському фізико-технічному інституті НАН України (його керівником був відомий вчений, професор, академік О. Ахієзер).

1973–1982 – працював у Донецькому фізико-технічному інституті НАН України. 1985–1989 – директор Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України. 1982–1989 – академік-секретар Відділення фізики та астрономії НАН України, 1989–1998 – віце-президент, перший віце-президент НАН України. Від 1995 – директор Інституту магнетизму НАН України і МОН України.

У колі наукових інтересів В. Бар'яхтара теорія магнетизму, надпровідність, кінетика солітонів. Ученому вдалося отримати результати світового рівня в теорії магнетизму конденсованих середовищ, надпровідності, механічних властивостей твердих тіл, нелінійних явищ у фізичних системах

В. Бар'яхтар – відомий педагог, викладав у Харківському, Донецькому, Київському університетах, Національному технічному університеті України «КПІ».

Вчений – активний учасник ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, зокрема, був членом міжнародної координаційної ради країн Європейського співробітництва з проблеми зменшення наслідків аварії на ЧАЕС, членом групи міжнародного проекту «Чорнобиль» при МАГАТЕ, головою комісії з проблем Чорнобиля НАН України.

В. Бар'яхтар – засновник і перший президент Українського фізичного товариства, член Американського та Італійського фізичних товариств. Член Нью-Йоркської академії наук.

ВОЗНЯК Стівен

**Народився 11 серпня 1950 року в Санівейл,
Каліфорнія, США**

2000 року увійшов до Національної Зали Слави винахідників.

1985 року Президент Р. Рейган вручив С. Возняку Національну медаль США в галузі технологій та інновацій (це було перше вручення відзнаки).

Конструктор. Навчався в Каліфорнійському університеті (1986).

Стівен Возняк – відома й оригінальна за рішеннями щодо своєї долі людина в Америці. Він – піонер комп'ютерних технологій, конструктор (разом з С. Джобсом) одного з перших персональних комп'ютерів у світі (1977) «Apple» –

«Яблуко». До речі, ця марка добре відома в Україні, але, на жаль, користувачі згаданих комп'ютерів не поінформовані, що створені й вироблені ці машини нашим земляком: батьки С. Возняка – вихідці з Буковини. Поява «Apple» визнана епохальною й внесена до світових хронік «Computer Sciences».

В США винахід двох молодих людей був названий технічною революцією. В цьому є рація, адже «Apple» поширився по всій планеті. Сам С. Возняк говорить про це так: «Це була революція, мирна революція. І я щасливий, що був її частиною».

С. Возняк та С. Джобс швидко стали мільйонерами. І тут наш земляк змінив свою позицію – відійшов від бізнесу, залишившись в колись спільній з С. Джобсом компанії у ролі акціонера та консультанта. Одним з його захоплень чи уподобань стала добродійна діяльність (після 1981 року, коли С. Возняк потрапив у авіакатастрофу).

Також він власник своїх компаній, наприклад, «Woz», яка займається захистом баз комп'ютерних даних. Винахідник – батько шістьох дітей.

P.S. 2007 року С. Возняк видав автобіографічну книгу. Преса повідомляє про його активну публічну діяльність (наприклад, минулого року винахідник взяв участь у відомому американському телешоу «Танці з зірками», де партнеркою його була землячка – популярна в США танцівниця Каріна Смирнова народжена у Харкові 1978 року).

ГЛУШКОВ Віктор

24.08.1923, Ростов-на-Дону – 30.01.1982, Київ, Україна

1964 року удостоєний Ленінської премії СРСР. 1968, 1977 – відзначений Державними преміями СРСР.

1969 – Герой Соціалістичної Праці.

1996 – вручена Премія й Медаль «Піонер комп'ютерної техніки» від IEEE Computer Society (Міжнародної асоціації комп'ютерних та інформаційних наук і технологій).

Вчений у галузі кібернетики. Навчався у Ростовському-на-Дону університеті та Новочеркаському політехнічному інституті (1948).

Дитинство майбутнього вченого пройшло на Донбасі (селище шахти імені Артема, що поблизу міста Шахти – нині входить до складу Ростовської області РФ). В інтелігентній родині інженера М. Глушкова діти росли допитливими: Віктор рано відкрив для себе світ наукової фантастики – зачитувався книгами Г. Уелса та Ж. Верна.

У Ростовському університеті вивчав квантову хімію. По закінченні його працював в Уральському лісотехнічному інституті. 1951 захистив кандидатську дисертацію в Свердловському університеті.

В. Глушкову пророкували блискучу кар'єру вченого-алгебраїста, але він віддав перевагу іншому математичному напрямку – почав вивчати теорію топологічних просторів і 1955 захистив докторську дисертацію з цих проблем. Того ж року був обраний членом Московського математичного товариства.

І в цей період науковець робить ще один різкий поворот у своєму житті – захоплюється кібернетикою.

Оскільки є різні мотивації переїзду В. Глушкова в Україну, не будемо вступати в дискусію, лише зауважимо, що життя у 1960-х рр. у Радянському Союзі було складним. Не оминали політичні події й науку. Зокрема, було не однозначним ставлення радянських вождів до нових наукових течій, якими були кібернетика та генетика (противники їх розвитку в запалі суперечок висловлювалися різко – «кібернетика й генетика – буржуазні лженауки, прислужниці імперіалізму» тощо).

Очевидно, В. Глушков відчував той холодний подих політичних переслідувань. Не забуваймо, що більшість радянських генетиків була репресована й знищена, у тому числі й академік М. Вавілов – президент ВАСХНІЛу (тодішньої Академії аграрних наук СРСР).

Як згадував академік М. Лаврент'єв (тодішній директор Інституту математики АН УРСР і віце-президент АН УРСР), у Києві ідеї створення ЕОМ

(електронно-обчислювальних машин, іншими словами – комп'ютерів, над чим працював, зокрема, С. Лебедєв) підтримували.

Отже, від 1956 року життя 32-річного В. Глушкова проходило в Україні, де він одержав підтримку й тодішнього президента АН УРСР О. Палладіна, і його наступника Б. Патона.

З 1957 вчений став директором Обчислювального центру АН УРСР, від 1962 – директором Інституту кібернетики НАН України, що нині носить його ім'я.

Під керівництвом вченого розроблена ЕОМ «Київ» та перша в СРСР напівпровідникова керуюча машина широкого призначення «Дніпро».

Серед наукових досягнень В. Глушкова: створення загальної теорії цифрових автоматів та дискретних перетворювачів, розроблення обчислювальних машин з інтерпретацією алгоритмічних мов високого рівня. І головне – вчений створив наукову школу в галузі теоретичної кібернетики, його фундаментальні та прикладні дослідження в сукупності склали те, що тепер називається інформаційними технологіями.

В. Глушков розумів важливість популяризації науки в суспільстві: ним були засновані журнали «Кібернетика» та «Керуючі системи й машини». 1974 року видана перша у світі двотомна «Енциклопедія кібернетики». Чи не вперше в історії американо-українських відносин паралельно з «Українською радянською енциклопедією» працювали заокеанські колеги-видавці: унікальний двотомник побачив світ в англломовному варіанті й був зустрінутий із захопленням.

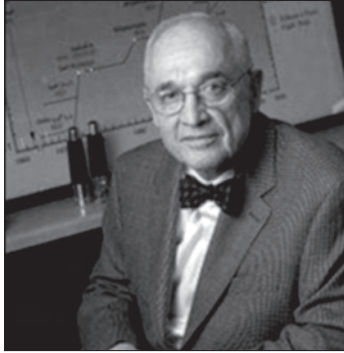
Можна твердити, що уроки життя В. Глушкова, на жаль, поки-що не одержали належної оцінки освітньої та наукової спільноти України. Зате у світі вчений був добре відомим: був експертом ООН, консультував уряди Німеччини, Болгарії, Чехословаччини та інших країн. Праці вченого перекладені на основні мови світу. Він читав лекції у США, Великобританії, Японії, Франції, Іспанії, Мексиці, Індії та інших країнах. Одержав ордени Болгарії та Німеччини.

Закономірно, що нинішній Інститут кібернетики ім. В. Глушкова НАН України має широкі міжнародні зв'язки – досить сказати, що серед його партнерів Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (Австрія), Цюріхський університет (Швейцарія), Нью-Йоркський політехнічний інститут, Лондонський Сіті-університет, провідні науково-освітні заклади РФ.

Премію «Піонер комп'ютерної техніки» IEEE В. Глушков одержав «за здійснення цифрової автоматизації комп'ютерних архітектур». Номінували киянина на високу відзнаку члени правління Всесвітнього комп'ютерного співтовариства.

ГОЛОНЯК Нік

Народився 11 березня 1928 року в Цайглері (Іллінойс, США)

1990 року удостоєний Національної наукової медалі США.

2002 – Національної медалі США за технологію та інновації.

2003 – Міжнародної енергетичної премії «Глобальна енергія».

2008 року ім'я Н. Голоняка занесено до Зали Національної Слави винахідників США.

Вчений, винахідник. Вважається «батьком» сучасних світлодіодів – за винахід першого напівпровідникового світлодіода видимого світла.

Навчався в Іллінойському університеті (доктор наук, 1954).

Від 2007 завідував кафедрою електротехніки, обчислювальної техніки та фізики в Іллінойському університеті.

Дослідження Н. Голоняка фінансує, зокрема, агентство з перспективних оборонних науково-дослідних розробок США.

Вчений – власник понад 40 патентів на різні винаходи.

P.S. Видатний вчений сучасності – нащадок закарпатських емігрантів до Америки, мало відомий на батьківщині своїх предків. Як і чимало інших науковців зі світовими іменами, Н. Голоняк не є іноземним членом НАН України.

МОРОЗОВ Анатолій

Народився 9 травня 1939 року в Києві, Україна

1974, 1985 – удостоєний Державної премії СРСР.

Вчений в галузі інформатики.

Навчався у Київському політехнічному інституті (1961).

Наукову діяльність розпочав у Інституті кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України (1969–1982). Вважається одним з учнів В. Глушкова.

Наукові інтереси А. Морозова охоплюють актуальні проблеми створення теоретичних і методичних основ побудови комплексних автоматизованих систем управління, теоретичних основ побудови цехів та заводів-автоматів,

гнучких виробничих систем, інтеграції програмних та апаратних засобів вископродуктивних інтелектуальних систем.

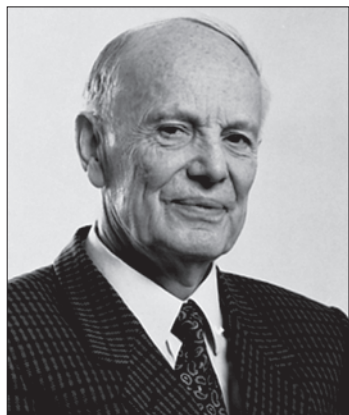
А. Морозов – учасник створення першої в СРСР АСУП «Львів» – одної з програмних цілей В. Глушкова. Створена за участі вченого система відображення інформації в центрі управління космічними польотами, що пройшла успішне випробування під час міжнародного космічного експерименту «Союз-Аполлон», експлуатується і зараз. Під керівництвом А. Морозова розроблена й введена у дію система інформаційного забезпечення законотворчої діяльності Верховної Ради України. Ця система тиражована й впроваджена в парламентах Узбекистану, Таджикистану, частині обласних Рад України.

В останні роки отримані вченим результати з теорії прийняття рішень дозволили розробити Ситуаційний центр при Президентові України та при Міністрові оборони.

Крім вказаної премії вченого відзначено Державними преміями України (1992, 1998), престижними національними науковими відзнаками.

ПАТОН Борис

Народився 27 листопада 1918 року в Києві, Україна

1950 року удостоєний Державної премії СРСР (тоді – Сталінської). 1957 – Ленінська премія. 1969, 1978 – Герой Соціалістичної Праці. 1981 – Золота медаль імені М. Ломоносова АН СРСР. 1988 – Державна премія СРСР. 2003 – Золота медаль імені С. Корольова РАН. 2010 – Міжнародна премія «Глобальна енергія».

Президент Національної академії наук України (з 1962 року).

Навчався у Київському політехнічному інституті. У 1941–1942 – інженер заводу «Красное Сормово» в Горькому. Пізніше – науковий співробітник, заступник директора заводу. 1945 – кандидат технічних наук, 1951 – обраний членом-кореспондентом Академії наук УРСР. 1952 – доктор наук.

Від 1953 – директор Інституту електрозварювання імені Є.О. Патона НАН України (батька Б. Патона).

1958 – академік АН УРСР, 1962 – академік АН СРСР (від 1992 – Російської АН).

Б. Патон – видатний вчений у галузі електрозварювання, металургії та технології металів. Його наукові дослідження присвячені процесам автоматичного і напівавтоматичного зварювання під флюсом, розробці теоретичних основ створення автоматів для зварювання і зварювальних джерел живлення, проблемам управління зварювальними процесами, створення нових перспектив-

них конструкцій і функціональних матеріалів майбутнього. Під керівництвом Б. Патона створено принципово новий спосіб зварювання – електрошлаковий, проведені дослідження із застосування зварювальних джерел теплоти з метою підвищення якості виплавленого металу, заснована нова галузь металургії – спецелектрометалургія.

Вченим вперше були ініційовані дослідження в галузі застосування зварювання і суміжних технологій у космосі, створені космічні конструкції. Б. Патон – піонер унікальної технології зварювання живих тканин, що використовується в хірургії. Незмінний у другому півсторіччі ХХ-го ст. президент НАН України є автором понад 720 винаходів (500 іноземних патентів), понад 1200 різнометричних публікацій, у тому числі 20 наукових монографій.

Б. Патон – почесний член Міжнародної академії астронавтики США (1997), Американського зварювального товариства (1978), Римського клубу (1989), Британського інституту зварювання, Німецького зварювального товариства.

Вчений – активний учасник міжнародного співробітництва у галузі науки і техніки. Він – президент Міжнародної асоціації академій наук, іноземний член Шведської королівської академії інженерних наук, академік Болгарської, Індійської, Європейської та інших академій наук.

ПУЛЮЙ Іван

02.02.1845, Гримайлів (нині Тернопільська область),

Україна – 03.01.1918, Прага, Чехія

1881 року на Світовій електротехнічній виставці в Парижі прилад (катодна лампа) вченого – «Лампа Пулюя» був удостоєний срібною медаллю.

Фізик. Навчався у Віденському університеті (1869, богословський факультет).

Майбутньому вченому випала нелегка доля: бути священником вимагала від нього родина, юнак же прагнув займатися наукою. Тому після закінчення богословського факультету став студентом фізико-математичного відділення філософського факультету, що призвело до нового ускладнення у стосунках з рідними.

Після закінчення університетського курсу І. Пулюй мав намір працювати у Київському університеті, але одержав відмову від імперських чиновників. Тому свою викладацьку діяльність він розпочав у Віденському університеті, а пізніше працював у Військово-морській академії у Фіуме (нині – Рієка, Хорватія). Зауважимо, що на початку ХХ століття Австро-Угорщина мала вихід до Середземного моря й була володарем одного з найпотужніших у світі військово-морських флотів.

1875 року І. Пулюй одержав стипендію австрійського Міністерства освіти й можливість удосконалювати свої знання у Страсбурзькому університеті. Саме тут він зустрівся вперше з німецьким фізиком В. Рентгеном – обидва стажувались у професора А. Кундта, історія стосунків з яким зіграла у житті І. Пулюя значну роль. Обоє вчених цікавилися явищами, що супроводжували поведінку електроструму у вакуумі. Незабаром до них приєднався Н. Тесла (молодий сербський науковець-винахідник, котрий від 1884 року жив у США).

1877 р. І. Пулюй стає доктором філософії Страсбурзького університету.

Повернувшись до Віденського університету, вчений продовжує вивчати проблеми електротехніки.

У 1880–1882 роках І. Пулюй друкує у «Віснику Віденської академії наук» результати експериментів з винайденою ним «Лампою Пулюя» (за яку, як сказано вище, одержав срібну медаль світової виставки з електротехніки в Парижі 1881 року). Через три роки винахідник одержує патент на винахід електричної лампи розжарювання нової конструкції на Міжнародній виставці електротехніки в Штатс-рі (Німеччина) 1884 року. У цьому ж році на пропозицію міністерства освіти Австро-Угорщини І. Пулюй очолив кафедру фізики Німецького політехнічного інституту в Празі, де прожив до кінця своїх днів (очолював, як ректор, Празький політех).

З іменем І. Пулюя пов'язані проектування й будівництво в Австро-Угорщині електростанцій на постійному електрострумі, а в Празі – удосконалення конструкцій телефонного зв'язку та будівництво електротрамвая.

Уряд удостоїв вченого престижного звання Радника Двору, а імператор Австро-Угорщини Франц-Йосип нагородив фізика Рицарським Хрестом.

І. Пулюй був науковцем з різнобічними талантами, а людиною – відкритою й комунікабельною. Не ховався він й з своїми відкриттями. Наслідки власних наукових досліджень публікував у пресі (особливе зацікавлення колег викликала його стаття «Сяюча матерія і четвертий стан речовини». У 1890–1895 р. він проілюстрував свої відкриття фотознімками, одержаними під час експериментів з винайденою ним лампою.

1892 року вчений опублікував схему-опис трубки, що випромінює X -промені, які пізніше стали називатися «рентгеновськими». До речі, у російський науковий словник дану термінологію («рентген», «рентгенодіагностика», «рентгеновипромінювання тощо) увів фізик – учень В. Рентгена – А. Йоффе (за походженням полтавчанин), котрий у 1902–1906 рр. стажувався у німецького вченого – лауреата Нобелівської премії).

Яким же було здивування І. Пулюя, коли у періодиці з'явилися публікації В. Рентгена про те ж саме X -проміння. Не маємо змоги деталізувати ситуацію, оскільки дискусія навколо пріоритету відкриття X -випромінювання залишається досі відкритою.

До речі, В. Рентген не передбачав широкого використання відкритого явища в медицині. І. Пулюй навпаки удосконалював винахід саме у напрямку його застосування в медичній діагностиці, що поставило його на перше місце в історії медичної рентгенографії (вітчизняні дослідники пишуть про «пулюєграфію».

У подібну ситуацію потрапив і згаданий вище Н. Тесла, котрий 1943 року через суд підтвердив пріоритет свого винаходу радіо. До цього вважалось, що радіо винайшов Г. Марконі. В Росії й нині стверджується, що винахідником радіо є інженер О. Попов. Крім наукової І. Пулюй займався культурно-просвітницькою діяльністю: разом з П. Кулішем та І. Нечуєм-Левицьким вчений зробив переклад на українську Нового й Старого Заповіту. Ця книга опублікована 1903 року за кошти Британського біблійного товариства. Також виступав за відкриття у Львові українського університету, ініціював започаткування стипендій для українських студентів, котрі навчалися в Австро-Угорщині.

Активною була участь І. Пулюя й у діяльності Наукового товариства імені Т. Шевченка.

РОМАНКІВ Любомир

Народився 17 жовтня 1931 року в Жовкві на Львівщині, Україна

1993 вченому й промисловцю вручена Медаль В. Перкіна (США).

Вчений у галузі електроніки.

Навчався в Альбертському університеті (Канада, 1957), Массачусетському технологічному інституті (доктор наук, 1962).

Майбутній науковець та бізнесмен мав зацікавлення у багатьох галузях і йому довелося вибирати між металургією, фармацевтикою та електронікою. Зупинився на останній.

Це був час, коли в промисловості почали використовувати напівпровідники (зокрема, у виробництві комп'ютерів). Л. Романків розробив новий тип головки для дисків та магнітофонів — за допомогою гальваніки та фотолітографії (досі ця деталь виготовлялась вручну), котрий був відразу ж запущений у серійне виробництво. Винахід Л. Романківа постійно удосконалювався: якщо на перші головки записували близько 5 мільйонів запам'ятовувальних центрів на 1 квадратний дюйм, то сьогодні — у 8 разів більше.

Л. Романків — директор відділу електрохімічної технології й магнетизму Дослідного центру корпорації ІВМ. Всього на рахунку Л. Романківа близько 60 винаходів. Він автор понад 150 наукових праць, редактор 10-ти томів технічних симпозіумів США.

Крім названої вище відзнаки вчений є лауреатом медалі В. де Нора Товариства електрохімічної промисловості США (1994), Пам'ятної медалі М. Лібмана, двічі визнаний «Винахідником року» (Нью-Йорк, 2000, 2001).

СЕРГІЄНКО Іван

**Народився 13 серпня 1936 року
в Білоцерківці на Полтавщині, Україна**

1981 року удостоєний Державної премії СРСР у галузі науки і техніки.

Вчений у галузі інформатики, обчислювальної математики.

Навчався у Київському університеті імені Тараса Шевченка (1959), захистив докторську дисертацію (1972).

Від 1959 – в Інституті кібернетики (від 1995 – директор).

Від 1994 – очолює кафедру теорії управління Московського фізико-технічного інституту, а від 2002 – керує філією кафедри автоматизованих систем обробки інформації та управління Національного технічного університету України «Ки-

ївський політехнічний інститут». І. Сергієнко – один з учнів В. Глушкова.

У колі його наукових інтересів створення і теоретичне обґрунтування нових математичних моделей стаціонарних та динамічних процесів, що функціонують у неоднорідних середовищах із включеннями, побудова та доведення високоточних алгоритмів дискретизації класів задач математичної фізики з розривними розв'язками, дослідження широких класів математичних моделей і чисельних методів для вивчення хвильових процесів у неоднорідних необмежених зонах.

По всіх напрямках вчений досяг результатів. Про це йдеться, зокрема, в монографіях І. Сергієнка «Інформатика та комп'ютерні технології», «Моделювання перехідної економіки: моделі, методи, інформаційні технології». Вчений – автор понад 500 наукових статей, 21 монографії.

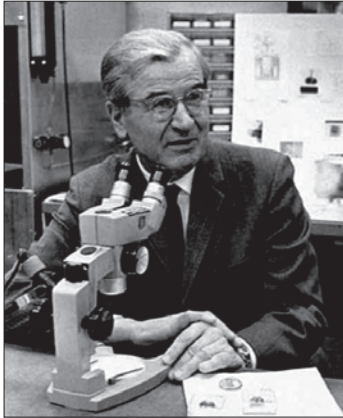
1988 обраний академіком НАН України.

70-річчю І. Сергієнка присвячений випуск журналу «Global Optimization» – «Глобальна оптимізація» (2006) та Міжнародна наукова конференція з участю науковців Університету Колорадо, Техаського університету, Університету Флориди (США).

СМАКУЛА Олександр

09.08.1900, Добриводи на Тернопільщині, Україна –

17.05.1983, Бостон (США)

1966 року удостоєний премії Німецького фототовариства (DGPh) за значний вклад у розвиток оптичних технологій.

Фізик. Навчався у Геттінгенському університеті (1927, доктор філософії).

В юні роки майбутній фізик брав участь у національно-визвольних змаганнях – воював у складі Української галицької армії.

Після завершення університетського курсу в Німеччині вчений короткий період працював у фізичному Інституті Р. Поля, потім повернувся на батьківщину й 1928 почав працювати в Одеському університеті (професор фізики), але

швидко переконався у безперспективності свого життя та праці в умовах більшовицького тоталітарного режиму.

О. Смакулі вдалось повернутися до Німеччини, де політичне життя було не менш суперечливим – поразка у I світовій війні, економічні проблеми загострювали й до того напружену ситуацію, котра врешті-решт породила дзеркальне відбиття сталінізму – гітлерівський нацизм.

Вчений, маючи запрошення працювати, зокрема, у фізичному інституті Р. Поля, не полишав спроб повернутися в Україну. Проте він залишився в Німеччині, де мав друзів і сподівався реалізувати свій талант. Він очолив лабораторію в Інституті медичних досліджень кайзера Вільгельма, де своїми дослідженнями започаткував розвиток квантової органічної хімії, слухав лекції творців квантової механіки В. Гейзенберга та М. Борна – майбутніх учасників розробки атомної зброї.

Від 1934 О. Смакула працював у відомій не тільки у Європі оптичній фірмі «Цейс-Єна» (директор дослідної лабораторії – спеціалізувався на вивченні проблем оптики та спектроскопії), незабаром одружився з Е. Бунде, з якою прожив понад півстоліття.

Живучи у Німеччині, О. Смакула не поривав з батьківщиною: публікувався у львівській періодиці, а 1 грудня 1930 року став дійсним членом Наукового товариства імені Т. Шевченка.

Талановитий виходець з Тернопільщини відомий у науковому та технологічному світі як автор «формули Смакули» – метод підрахунку електронів, пійманих у пастку під час взаємодії радіації з кристалами. Вже тоді у науковому світі відкриття О. Смакули було названо винаходом XX століття у галузі оптики, а автор був названий корифеєм сучасної фізичної оптики та електроніки. Вчений запропонував бромйодит-талієву сполуку, що й нині використовується у прила-

дах нічного бачення. Своїми відкриттями О. Смакула зробив різкий поштовх у розвитку технологій оптичних приладів. Його винахід широко використовували як під час II світової війни, наприклад, в авіації, так і після. Досить зауважити, що 1945 року американські спецслужби захопили О. Смакулу й доставили за океан (як і ракетного конструктора В. фон Брауна та інших), де його наукові відкриття відразу ж були застосовані на підприємствах військово-промислового комплексу – вчений займався дослідженням матеріалів для інфрачервоної техніки. Винаходи фізика також масово використовувались й використовуються у виробництві фото- і кіноапаратури тощо.

Просвітлюючий шар («шар Смакули») та метод одержання цих покриттів зробили можливим істотне зменшення втрат світла й виготовлення чіткіших фотозображень.

Перший у світі патент на виготовлення просвітленої оптики, одержаний О. Смакулою 1 листопада 1935 року (винахід був засекречений), забезпечив вченому гідне життя й можливість продовжувати свої дослідження і він відкрив ще ряд важливих способів зміни відбивної здатності світла.

Потрапивши, як вказано вище, не з своєї волі до Америки, від 1951 професор О. Смакула став працювати в Массачусетському технологічному інституті у Бостоні. Тут тоді займались дослідницькою діяльністю «батько кібернетики» Н. Вінер, відомі вчені з інших галузей науки – К. Шеннон, Д. Віснер, Н. Хомський (про цього вихідця з України розповідь нижче). Слід зазначити, що цей інститут донині вважається найкращою вищою технічною школою на американському континенті.

1964 професор О. Смакула очолив лабораторію кристалів: досліджував зміни їхніх властивостей під впливом «чутливих» атомів, радіації та дефектів у кристалах. Він налагодив синтез кристалів для оптики, рентгенології, електроніки та лазерних технологій.

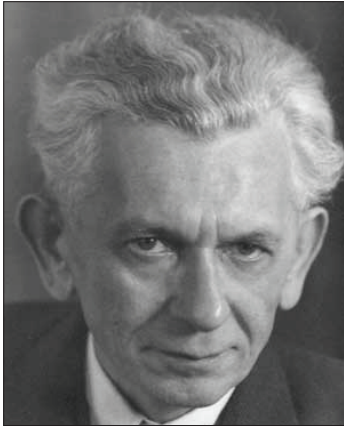
1962 О. Смакула видав монографію «Монокристали», що стала популярним підручником з практичної кристалографії.

Сьогодні без відкриттів О. Смакули не уявити технологію й індустрію напівпровідників та інтегральних схем.

Майже півстоліття прожив вчений на американському континенті, але ніколи не забував про батьківщину: «Я от вже понад сорок літ скитаюсь на чужині, але своєї України не забув і повік не забуду. Частенько заглядаю до «Кобзаря», щоби тугу розігнати» – зізнавався О. Смакула.

СТАСІВ Остап

**01.01.1903, Боршовичі, Пустомитівський район,
Львівська область, Україна – 19.02.1985, Альфельд, Німеччина**

1956 року удостоєний Німецької національної премії з науки і технологій.

Кристалозфізик.

Навчався у Вільному Українському університеті, Львівському політехнічному інституті, Берлінському університеті (1927). В Гессенському університеті захистив докторську дисертацію (1929).

О. Стасів – один з тих вітчизняних науковців, котрі вимушені були емігрувати з батьківщини у пошуках кращої долі.

Свою освіту юнак розпочав в Українській гімназії у Перемишлі (закінчив з відзнакою, 1921). Оскільки польська влада не сприяла набуттю вищої освіти,

О. Стасів продовжив своє навчання у таємному Львівському українському університеті. Через переслідування юнак не зміг завершити університетський курс вдома й від 1923 продовжив навчання у Берліні. На фізичному факультеті університету він слухав лекції М. Планка, А. Ейнштейна, М. фон Лауе та інших видатних німецьких вчених. 1927 удосконалював свої знання в інституті фізики Гессенського університету під керівництвом професора В. Боте (майбутнього Нобелівського лауреата). Докторська дисертація молодого науковця була присвячена експериментальним дослідженням повного внутрішнього відбивання світла на межі поділу двох середовищ.

Свої наукові зацікавлення О. Стасів зосередив на проблемах фізики твердого тіла. Від 1931 року він працював у лабораторії Р. Поля у фізичному інституті Геттингенського університету, де займалися вивченням найпростіших йонних кристалів. Вже через рік молодий дослідник відкрив явище переміщення центрів забарвлення під впливом електричного поля, чим започаткував новий напрям у фізиці твердого тіла – вивчення кінетичних параметрів дефектів, їх температурних і польових залежностей.

О. Стасів стає постійним автором відомих фізичних журналів Європи, його успіхи вітали у Львові – обрали дійсним членом Наукового товариства імені Т. Шевченка, членом Українського інженерного товариства.

Від 1937 по 1945 роки О. Стасів працював керівником лабораторії фірми «Цейс» у Дрездені. Це були роки, коли у європейську наукову практику активно входили прагматичні американські стандарти: наукові розробки після відкриття без зволікань впроваджувалися у виробництво. Вчений разом з однодумцями став ініціатором розробки концепцій нових центрів, зокрема, з виготовлення фотоматеріалів, кіновиробничої продукції (фотоплівок з особливою чутливістю тощо).

1947 лабораторія О. Стасіва увійшла до структури новоствореної Німецької академії наук і отримала статус інституту (Інститут досліджень твердого тіла

НАН – Дрезденське відділення). Вчений став професором Дрезденського технічного університету, де працював до виходу на пенсію у 1968 році.

1951 професор О. Стасів як керівник наукової школи кристалофізики заснував і очолив Берлінський Інститут кристалофізики Німецької академії наук, що швидко став відомим у Європі центром кристалофізичних та низькотемпературних досліджень. 1959 у видавництві «Springer» побачила світ фундаментальна монографія О. Стасіва «Електронні та йонні процеси в йонних кристалах», що перекладена на різні мови, стала навчальним посібником для студентів та аспірантів. Дослідження було підсумковим для видатного фізика.

Вчений жив у розділеній на «демократичну» й «федеративну» Німеччині. Сталося так, що його донька (теж фізик-науковець) вимушена була подолати «берлінську стіну» й оселитися в ФРН заради об'єднання з близькою їй людиною. Батьки тяжко переживали розлуку з донькою. Вийшовши на пенсію, О. Стасів потрапив у полон ностальгійних почуттів. Із значними труднощами він добився дозволу приїхати в УРСР і то лише до Києва, побачити Львів, рідних та батьківські краї йому не дозволили – зустріч у Києві відбулася лише з рідною сестрою.

ХАЛАТОВ Артем

Народився 14 грудня 1942 року в Ташкенті, Узбекистан

2002 року удостоєний премії Наукового комітету НАТО.

Інженер-теплотехнік. Навчався в Казанському авіаційному інституті (факультет «Двигуни літальних апаратів», 1967).

Від 1978 року доктор технічних наук А. Халатов живе й працює в Україні (Інститут технічної теплофізики НАН України, 1990 обраний членом-кореспондентом НАН України).

В ІТТФ вчений ініціював і очолив науковий напрям: теплообмін і гідродинаміка в полях центробіжних масових сил. А. Халатов є автором понад десяти наукових книг, кількох сотень журнальних публікацій, близько 80 патентів. Науковець – ба-

жаний гість американських, німецьких, британських, іспанських, ізраїльських університетів та дослідницьких інститутів, де читає лекції й проводить семінари.

Нова сторінка біографії вченого – тісне співробітництво з Науковим комітетом НАТО, активна й результативна участь у партнерському співробітництві в рамках програм багаторічних проектів. Першу премію Наукового комітету НАТО А. Халатов разом з колегами з Росії та Великобританії одержав за розробку інноваційних систем охолодження газотурбінних двигунів.

**НАУКА,
ОСВІТА,
КУЛЬТУРА**

Премія Німецької академії природодослідників «Леопольдина»

Одна з найдавніших наукових нагород Німеччини та Європи. Заснована фізиком І. Баушем 1652 року.

У 1687 р. імператор Священної Римської імперії Леопольд I затвердив Академію природодослідників в якості Академії Священної Римської імперії, надавши їй своє ім'я (таким чином виникла скорочена назва – «Leopoldina»). Серед відзнак академії «Леопольдина», зокрема, Медаль Гете (від 1792), Медаль Менделя (1965). Також визначені нагороди для молодих науковців та відзнаки за особливі заслуги перед наукою.

2007 перейменована в «Німецьку Академію Наук».

Обрання академіком Леопольдини – найвища академічна почесність Німеччини. Серед членів академії близько 160 лауреатів Нобелівської премії.

Орден Святої Анни (Росія)

Нагорода Російської імперії заснована 1735 року на честь царівни Анни – передчасно померлої дружини німецького герцога К.Ф. Голштейн-Готторпського. В російському нагороджувальну систему орден введений Павлом I – сином Анни й герцога К.Ф. Голштейн-Готторпського Карлом Петром Ульріхом. Вручали його за державну службу, громадську діяльність та ратні подвиги. Відповідно до рангу нагороджувального орден мав 4 ступеня, а кавалери нагороди одержували дворянство. За рангом і престижністю орден є наступним після ордену Святого Володимира. Після 1917 року продовжує існувати у середовищі емігрантів з Російської імперії.

Військові нагороди США

Історія військових нагород США бере свій початок від 1756 року, коли ще до проголошення Незалежності (1776 рік) була вручена перша медаль за успішні бойові дії. Слід наголосити, що американці відмовилися називати власні нагороди «орденами», вважаючи їх імперськими символами. Вони віддали перевагу визначенню «медаль» (якщо в перекладах і вживається слово «орден», то воно рівнозначне слову «медаль»).

«Медаль пошани» – вища військова нагорода США, була заснована 1861 року. Відзнаку вручають від імені Конгресу США.

Медалі «За відмінну службу» удостоюються представники всіх родів військ за зразкове ви-

конання службових обов'язків, існує кілька ступенів нагороди. Заснована медаль 1918 року.

Медаль «Бронзова зірка» від 1944 року вручається за участь у військових операціях. Бойові нагороди в США мають додатковий значок «V» (від слова «valour» – «мужність»). Жодна з нагород не вручається одній особі понад один раз, а у випадку повторного нагородження до вже врученої раніше відзнаки додають відповідний знак – наприклад, поширений у багатьох країнах елемент «дубове листя» як символ стійкості й безсмертя.

Участь у бойових діях за межами США відзначається відповідними медалями.

Орден Святого Станіслава

Одна з найдавніших нагород Польщі і наймолодша з імперських російських. Заснований 1765 року королем Польщі Станіславом II Августом Понятовським на честь єпископа Станіслава Краківського. Орден – друга державна нагорода Речі Посполитої після вищої – Ордену Білого Орла.

Девіз нагороди «Premiando incitat» – «Надихає нагородою».

1831 року орден Святого Станіслава був введений у нагороджувальну систему Росії. Нагорода мала 4 ступеня, отже нею могли бути відзначені і чиновники низьких рангів і імперська еліта.

Орден «Академічних пальм»

Це третя за престижністю нагорода Франції, якою вшановуються заслуги в галузі освіти та науки.

Заснована нагорода 1808 року Наполеоном I для відзначення академіків і професорів Паризького університету та деяких ліцеїв. Пізніше статут та умови одержання відзнаки було змінено. Сьогодні нею нагороджують також громадян інших країн, тих, хто сприяє розвитку освіти та науки й працює задля поширення у світі французької культури.

Медаль Бенджаміна Франкліна

Від року заснування (1824) філадельфійський Інститут Франкліна (Пенсільванія, США) приділяв значну увагу заохоченню наукових досліджень та технологій – була розроблена одна з найстаріших в Америці програм діяльності у цьому напрямку. До 1998 року нагороди Інституту Франкліна вручали нерегулярно: медаль Елліота Крессона (від 1875 року), медаль Франкліна (1915), медаль Луїса Е. Леві (1924) та інші.

Нині нагороджувальна система Інституту реорганізована: медалі та премії вручаються щорічно тим, хто відзначився в різних областях науки і техніки: хі-

мії, наук про довкілля, фізики, матеріалознавстві тощо. Від 1990 року існують також премії підприємця-мецената Бауера: за досягнення в науці, за лідерство у бізнесі. Ця наукова премія – одна з найбільших у США (250 тисяч доларів).

Премії Санкт-Петербурзької Академії Наук

В імперській Росії традиція нагород за літературну творчість та наукові дослідження завжди була пов'язана з монаршою владою. В XVIII столітті поети й вчені удостоювались золотих перстенів, табакерок й інших подібних речей з рук вельмож та членів царської родини. Система стимулювання у вигляді премій сформувалась пізніше, в XIX ст.

Першою такою нагородою стала щорічна Демидівська премія (1832), покликана «сприяти заохоченню до наук, словесності і промисловості у своїй вітчизні».

Право присуджувати відзнаки надавалось Санкт-Петербурзькій академії наук «як першому науковому стану у державі».

Уваровська (1956), Ломоносівська (1866), Пушкінська (1881) та інші премії мали спонукати авторів досліджень з російської історії, творів красного письменства в прозі та поезії, яким притаманні «високі художні особливості».

Зрозуміло, що лауреати, а також їхні твори і наукові дослідження повинні були служити зміцненню імперії. За цими ж канонами були засновані «сталінська», «ленінська» та інші радянські премії.

Премія Американської асоціації сприяння розвитку науки

Асоціація (AAAS) заснована 1848 року в Пенсільванії (США). Це міжнародна некомерційна організація, котра виникла з метою налагодження співробітництва між науковцями, захисту свободи дослідництва, заохочення наукової відповідальності, а також підтримки освіти й науки на благо людства. Асоціація є авторитетним науковим співтовариством, видає відомий науковий щотижневик «Science» («Наука»), тираж якої становить 100 тисяч примірників.

Премією AAAS, заснованої 1987 року, нагороджують тих, кому належить вагомий внесок у справу популяризації науки.

Премія Олександра фон Гумбольдта (Німеччина)

Заснована 1860 року Фондом Гумбольдта. Покликана сприяти науковому співробітництву між іноземними та німецькими науковцями, розвивати міжнародний та культурний діалог між вченими світу.

Медаль Левенгука Нідерландської королівської академії наук

Голландська наукова нагорода заснована 1877 року на честь Антоні Левенгука (1632–1723) – видатного натураліста, конструктора мікроскопів, основоположника наукової мікроскопії. Відзнаку один раз на десять років вручають за видатні дослідження в галузі мікробіології.

Орден «Благородної Бухари»

В історії відзнак Бухарського емірату (1747–1920) посідає почесне місце – це перша державна нагорода, встановлена еміром. Заснований 1881 року (від 1868 емірат перебував під протекторатом Російської імперії). Від 1885 року вручали і підданам імперії, які до 1893 не мали права публічно носити цю нагороду.

Орден мав 8 ступенів: 3 золотих, 3 срібних, 2 – вищого класу (золота зірка з діамантами і золота зірка з алмазами). 1893 р. орден «Благородної Бухари» був введений у нагороджувальну систему Росії.

Медаль Пастера французького Товариства біохімії та молекулярної біології

Інституція почала свою діяльність 1914 року як Товариство біологічної хімії. Мета Товариства: розвиток ініціатив та зусиль для активізації досліджень з біохімії і молекулярної біології, підготовка кадрів, поширення інформації й організація діалогу для пояснення значення цих наук як для сьогодення, так і майбутнього.

Товариство об'єднує науковців, педагогів та промисловців, а також приватних дослідників, видає журнали (зокрема, «Біохімія»), організовує конференції та симпозиуми, співпрацює з Національним комітетом з біохімії Франції, міжнародною Федерацією європейських біохімічних товариств і Міжнародним союзом біохімії та молекулярної біології. Важливим напрямком діяльності інституції є заохочення наукових досягнень у світі, чому присвячена Премія Пастера, що за роки свого існування здобула високий міжнародний авторитет.

Зрозуміло, що цьому сприяв Насамперед надзвичайний рівень пошани, котрий досяг своєю діяльністю видатний французький вчений Л. Пастер (1822–1895) у світовому науковому середовищі. Він був удостоєний близько 200 нагород більшості країн Євразії, американського континенту та Австралії й це спричинило масовий рух вшанування пам'яті Л. Пастера – надання імені вченого університетам та інститутам, заснування нагород та премій тощо. Одним з перших у цьому ряду був відкритий 1888 року паризький науково-дослідний Інститут його імені, де працювали й працюють вчені з багатьох країн світу (зокрема, киянин С. Виноградський, харків'янин І. Мечников – віце-президент Інституту).

Медаль Прістлі (США)

Вища нагорода Американського хімічного товариства (ACS), що присуджують за видатні успіхи у розвитку хімії, заснована 1922 року на честь визначного англійського природознавця і філософа Джозефа Прістлі (1733–1804). З багатьох наукових успіхів дослідника на перше місце ставлять відкриття ним кисню та вуглекислого газу. Основоположник сучасної хімії Дж. Прістлі мав різнобічні таланти, володів багатьма іноземними мовами, був палким прихильником ідей Великої французької революції 1789 року, за що реакційно налаштований натовп зруйнував його дім і знищив наукову бібліотеку. Вчений залишив батьківщину й переселився до Америки. Іменну медаль Дж. Прістлі до 1944 року вручали один раз на 3 роки, після – щорічно.

Хрест Заслуги (Польща)

Орден заснований 1923 року Президентом Польської Республіки як державна відзнака.

1944 «з метою заохочення видатних заслуг, що сприяють славі й інтересам Народної Польщі» нагорода була перезаснована.

Від 1960 року Хреста Заслуги удостоюються не тільки громадяни Польщі, а й іноземці, яких представляє до нагородження міністр закордонних справ Польщі.

Філдсовська премія з математики

Міжнародна премія і медаль, що їх вручають один раз на 4 роки на міжнародних математичних конгресах двом, трьом або чотирьом молодим математикам (обов'язково віком до 40 років).

Д. Філдс – канадський математик, член Канадського королівського товариства (1913), член-кореспондент Національної АН США. Навчався в університеті Торонто, від 1905 – професор. Основні праці з алгебраїчних функцій та абелевих інтегралів.

Спеціальний фонд Д. Філдса існує від 1932 року. Премія і медаль названі на честь Джона Філдса, який, будучи президентом першого міжнародного математичного конгресу (1924, Торонто), запропонував на кожному наступному зібранні відзначати двох математиків золотою медаллю на знак визнання їх видатних заслуг.

На золотій медалі Філдсовського лауреата – зображення Архімеда і напис: «Побороти свою людську обмеженість і завоювати Всесвіт», на зворотньому боці – «Математики, які зібралися зі всього світу, вшановують чудовий вклад у пізнання». Філдсовська медаль у науковому співтоваристві прирівнюється за престижністю до Нобелівської премії, оскільки А. Нобель з особистих мотивів не заснував відповідної нагороди.

Медалі ВДНГ (Виставки досягнень народного господарства) СРСР

Традиція влаштовувати національні та світові демонстрації досягнень народжені в добу, що постала після Промислової революції. Перший подібний масштабний захід – «Велика виставка виробів промисловості всіх націй», відбувся у Лондоні 1851 року.

У перший період радянської історії, що могла продемонструвати певні народногосподарські успіхи, була започаткована Всесоюзна виставка досягнень сільського господарства (Москва, 1939).

1958 року на базі ВДСГ заснована ВДНГ (Всесоюзна виставка досягнень народного господарства, від 1992 – ВВЦ – Всеросійський виставковий центр).

Існували різні нагороди ВДНГ СРСР, зокрема, золоті та срібні медалі (1 тисяча великих і 2 тисячі малих золотих медалей, 3 тисячі великих і 15 тисяч малих срібних медалей), якими відзначали досягнення у галузі винахідництва, наукових відкриттів, технологічних новинок тощо.

«Медаль Свободи» Президента США

Одна з двох найвищих нагород США для цивільних осіб, яку вручають за рішенням Президента США. Медаллю Свободи відзначають тих, хто «зробив суттєвий внесок у зміцнення безпеки та захист національних інтересів Сполучених Штатів, громадське та культурне життя США і світу».

Заснована медаль Президентом Гаррі Труменом 1945 року для відзначення заслуг учасників II світової війни. 1963 Президент Джон Кеннеді розширив коло нагороджуваних. Медаль може бути присуджена посмертно, а також присуджена і вручена одній особі кілька разів. Традиційно нагородження відбувається у день Незалежності США.

Премія AAASS (Американської Асоціації Сприяння Слов'янським Дослідженням)

Асоціація створена 1948 року як наукове товариство, що об'єднує американських славістів. В 60–70 роки минулого століття AAASS мала у своєму складі 2400 членів: 1500 істориків, понад 400 політологів, близько 300 фахівців з міжнародних відносин та зовнішньої політики Росії та СРСР.

Асоціація видає журнали, зокрема, «Слов'янський огляд».

Премії AAASS засновані з метою відзначення кращих книжкових видань, присвячених сучасним проблемам у галузі гуманітарних, соціальних наук, дипломатії, літературних, політологічних і культурологічних досліджень. Окрема премія заохочує дослідження польської історії та сьогодення. У полі зору правління AAASS також підтримка аспірантів та докторантів.

Премією «За видатний внесок у розвиток слов'язознавства» удостоюють заслужених науковців-істориків, які присвятили своє життя славістиці, віддано служили своєму фахові.

Почесне звання «Людина року» Українського Інституту Америки

Інституція створена 1948 року підприємцем-меценатом Володимиром Джусом (1895–1964) і розміщена в палаці А. Ван Горн Стайвезентів, що належить до національних історичних пам'яток США. Згідно зі статутом, Інститут є осередком збереження творів української культури (живопису, музики, літератури, народної творчості). Заклад активно сприяє інтеграції української діаспори до американського суспільства. Відзнака «Людина року» – одна з почесних нагород УІА.

Медаль імені Й.В. Гете

22 березня, у день смерті поета й філософа Й.В. Гете в Німеччині відбувається церемонія нагородження престижною відзнакою – Медаллю імені Гете. Подібний урочистий захід проводиться й в країнах, де діють Німецькі культурні центри імені Гете. Нагороджують нею за видатні заслуги у галузі міжнародного співробітництва та популяризації німецької мови. Медаль Й.В. Гете заснована у 1951, а у 1975 визнана офіційним орденом ФРН.

Премія Національної академії наук США з генетики імені Дж. Кімбера

Нагорода, якої були удостоєні провідні генетики світу – М. Дельбрюк, М. Тимофеев-Ресовський та інші, заснована 1955 року на честь підприємця-мецената Джона Кімбера (1895–1970). Він був відданим прихильником розвитку генетики, широкого використання її досягнень (особливо селекції) у розвитку сільського господарства.

Орден Бернардо О'Хігінса (Чілі)

Відзнака на честь одного із засновників чилійської держави генерала Б. О'Хігінса (1776–1842), якого називають «батьком» Незалежності Чілі.

Заснована нагорода 1956 р. і має 5 ступенів. Вручають її чилійцям, які мають особливі заслуги перед батьківщиною та іноземцям, що сприяють зміцненню міжнародного авторитету Чілі.

Медаль імені С. Тимошенка

Заснована 1957 р. Американським товариством інженерів-механіків (ASME) «на честь Степана П. Тимошенка, всесвітньовідомого авторитета в галузі прикладної механіки, і пошанування його внеску як автора і вчителя».

Нагороду вручають щорічно за визначні досягнення в галузі прикладної механіки.

Першим нагороду одержав С. Тимошенко – «За безцінний внесок і особистий приклад як лідера нової ери у прикладній механіці».

Національна медаль науки (США)

Американська державна нагорода за видатний внесок у розвиток науки. Медаль присуджує Президент США за рекомендацією Комітету Національної наукової медалі, що складається з 12 вчених та інженерів. Заснована відзначає 25 серпня 1959 року Конгресом США спеціальним законом. Спочатку передбачали нагороджувати нею лише тих, хто досяг видатних успіхів у фізиці, біології, математиці та інженерних науках. 1980 цей перелік був доповнений суспільними дисциплінами.

Вручення нагороди відбувається у Білому Домі. Цю відзнаку вже одержали близько 500 осіб.

Медаль Дарвіна

Нагороду вручено лише один раз – 1959 року в дні відзначення 100-літнього ювілею виходу праці Ч. Дарвіна «Походження видів».

Медаль належить до нагород Німецької академії природодослідників, заснованої 1687 р. – «Леопольдини», а нині – Німецької академії наук.

Нагороди Фонду Курта Кербера (Німеччина)

Серед фондів, що сприяють розвитку наукових досліджень країн європейського континенту, фонд німецького підприємця-мецената К. Кербера (1909–1992) посідає чільне місце. Діє фонд від 1960 року.

Наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів (США)

Заснована 1980 року американськими меценатами («The Antonovych Foundation (Omelan and Tatiana) Inc.» введено до урядового реєстру добродійних організацій і 1982 надано статус добродійної). Нагорода покликана сприяти розви-

тку української культури шляхом надання щорічних літературних і наукових премій, а також стипендій і грошових дотацій для здійснення окремих українознавчих проєктів.

Перше засідання журі Фундації відбулося у Нью-Йорку (США) 1981 року. Від 1990 року церемонія нагородження Міжнародною премією О. і Т. Антоновичів відбувається в Україні. Як сказано в статуті премії, «Наукова нагорода присуджується визначній праці українською або іноземною мовою з царини українознавства, а саме: історії, історії літератури, мовознавства, мистецтвознавства чи літературно-мистецької критики, незалежно від того, де її автор живе й працює» (мається на увазі : в Україні чи в діаспорі).

Кіотська премія (Японія)

Нагорода заснована 1985 року як японський аналог Нобелівської премії. Її призначають за видатні дослідження в галузі філософії, мистецтва, науки і техніки. Особливу увагу засновників премії звернено на заохочення розвитку технологій в електроніці, біотехніці, інформатиці тощо. Відбір номінантів на Кіотську премію передбачає широке поле пошуків гідних претендентів на високу відзнаку, престиж якої у світі постійно зростає.

Медаль Дж. Портера

Міжнародна нагорода заснована 1988 року, присуджується Європейською асоціацією фотохімії, Міжамериканським товариством фотохімії та Асоціацією фотохімії Азії і Океанії.

Названа на честь англійського лауреата Нобелівської премії з хімії Джорджа Портера (1920–2002).

Вручається відзнака один раз на два роки вченим, які найбільше сприяють розвитку фотохімії.

Медаль Р. Міллінкена (США)

Нагорода заснована 1989 року Чикагським університетом в честь американського Нобелівського лауреата з фізики Роберта Ендрюса Міллінкена (1868–1953). Її вручають науковцям за успіхи у вивченні фотохімічних та біофізичних явищ.

Премія імені В.Ф. Снегирьова

Відзнака – одна з нагород Російської академії медичних наук, заснованої 1992 року (спадкоємиця Академії медичних наук СРСР, створеної 1944 року).

Володимир Снегирьов (1847–1917) – видатний вчений-гінеколог, професор Московського університету, один із засновників російської наукової та оперативної гінекології.

Золота медаль Світової академії медицини Альберта Швейцера

1998 року на установчих зборах у Варшаві (Польща) було створено Світову медичну академію імені А. Швейцера (1875–1965) – німецького філософа, медика, місіонера, лауреата Нобелівської премії миру 1952 року. Ініціатором створення нової інституції став президент Польської академії медичних наук професор К. Імелінський, якого було обрано очільником Світової академії.

За видатні досягнення в галузі медицини та реалізацію ідей гуманізму академія відзначає високими нагородами: золотими медалями та золотою зіркою А. Швейцера, почесними званнями.

Міжнародна премія О. Яблонського (Польща)

Відзнака заснована 1998 року на честь польського вченого Олександра Яблонського (народився в Україні, 1898 – Торунь, Польща, 1980). Він увійшов до історії світової науки як «батько флуоресцентної спектроскопії». Рішення було прийнято на конференції в Торунському університеті, де зібралися понад 200 науковців з 28 країн, під час урочистостей з нагоди 100-річчя видатного фізика.

Медаль Блеза Паскаля Європейської Академії Наук

Вища нагорода ЄАН заснована 2003 року. Блез Паскаль – видатний французький математик, фізик, філософ і письменник XVII століття. Медаль його імені – одна з найвищих міжнародних нагород. Вона присуджується на знак видатного особистого внеску вчених у розвиток науки та технологій, прищеплення дослідницьких навичок молоді. Рішення щодо присудження нагороди ухвалює спеціально створений для цього Науковий комітет ЄАН. За престижністю у міжнародному науковому співтоваристві ця відзнака посідає наступне після Нобелівської премії місце. Протягом одного року дозволяється присуджувати не більше 6 медалей Б. Паскаля. За 2003–2007 роки 23 відзнак удостоєні вчені з 14 країн.

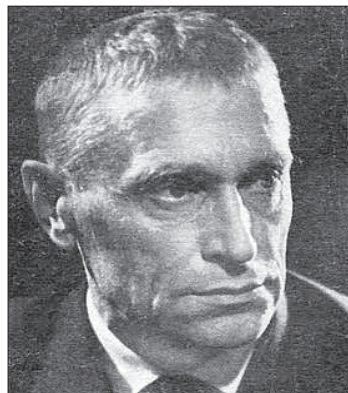
Міжнародний європейський орден Миколи Пирогова

2004 року Європейська академія природознавчих наук (Ганновер, Німеччина) заснувала орден імені видатного медика Миколи Пирогова. Нагороду вручають за значний внесок у розвиток світової медицини.

АМОСОВ Микола

06.12.1913, Вільхове Вологодської області, Росія –

13.12.2002, Київ, Україна

1961 – удостоєний Ленінської премії. 1967 та 1982 – Золотої, а 1978 – Срібної медалі ВДНГ СРСР. 1973 – відзначений званням Герой Соціалістичної Праці.

Вчений у галузі медицини та біокібернетики.

Навчався в Архангельському медичному (1939) та Всесоюзному індустріальному інститутах (1940).

М. Амосов визнавав, що як медик сформувався в роки II світової війни: служив провідним хірургом польового госпіталю, пройшов з ним війну з Німеччиною й Японією. Повернувшись до мирного життя, не знайшов себе ні в Москві, ні

в Горькому (Нижній Новгород) – 1953 захистив докторську дисертацію і очолив кафедру у Київському медичному інституті.

1957 став переломним у житті М. Амосова – перебуваючи на конгресі хірургів в Мексиці, вперше побачив операцію на серці із застосуванням апарату штучного кровообігу. Розробив власний його проект. 1959 вдало прооперував хлопчика з вродженим пороком серця. Одним з перших в СРСР упровадив у практику метод штучного кровообігу, 1963 – провів протезування клапана митри, 1965 – створив і вперше у світі впровадив у практику антитромботичні протези серцевих клапанів.

1958 відкрив для себе кібернетику і від 1959 по 1990 очолював відділ біологічної кібернетики Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України.

60-ті роки минулого століття стали для М. Амосова періодом визнання його пошуків й результатів: 1962 обраний членом-кореспондентом АМН (Академії медичних наук), 1969 – академік НАН України, тричі одержав Державні премії України, у тому числі премії в галузі науки і техніки (1978, 1988, 1997).

М. Амосов – автор понад 400 наукових праць, частина з яких видані в США, Японії, Німеччині, Болгарії та інших країнах.

Вчений був талановитим письменником: «Думки і серце» (1964), «Записки з майбутнього» (1965), «ППГ-2266 (Записки польового хірурга)» (1975), «Книга про щастя і нещастя» (1983), «Голоси часу» (1998), «Енциклопедія Амосова» (2002) – ці його книги видавалися масовими тиражами не лише в Україні, але й в багатьох країнах світу.

2006 року в Україні з'явився Національний інститут серцево-судинної хірургії імені М. Амосова.

P.S. Вченого, котрий значну частину свого життя прожив у Києві, хвилювало майбутнє нашої країни. Сьогодні думки М. Амосова про світ, Україну, його батьківщину – Росію – особливо актуальні. Його доповідь «Ідеологія для України» (1997) Президія НАН України підтримала й рекомендувала її висновки до реалізації (постанова від 12.03.1997).

БРЕЙТ Грегори

14.07.1899, Миколаїв, Україна – 11.09.1981, Орегон, США

1964 відзначений медаллю Б. Франкліна (США), 1967 року удостоєний Національної медалі науки США.

Фізик. Навчався в університеті Джона Хопкінса (доктор наук, 1921).

Дослідницьку та педагогічну діяльність Г. Брейт розпочав у Вісконсинському університеті. Коло його наукових інтересів: ядерна фізика, теорія розсіювання, фізика високих енергій. Також працював над розробкою теорії квантової електродинаміки та теорією ядерних резонансів, котра є основою розуміння багатьох ядерних реакцій. Починаючи від 1920 року дослідник опублікував понад 320 наукових праць.

Продуктивні ідеї Г. Брейта щодо використання радіо для демонстрування існування можливої іоносфери шляхом одержання зворотних сигналів імпульсного радіовипромінювання сприяли створенню в США радарних систем для протиповітряної оборони.

Під час II світової війни вчений брав участь у проектах, здійснюваних для зміцнення обороноздатності Америки. Він – учасник Манхеттенського проекту створення ядерної зброї. Результативною була пошукова праця фізика для розмагнічування суден з метою їх захисту від мін. Він вивчав і проблеми балістики з метою модернізації американської артилерії.

Після війни Г. Брейт разом зі своїми аспірантами переїхав до Йельського університету. Так утворилася «група Брейта», яка активно працювала над актуальними проблемами ядерної фізики. Упродовж півстоліття вчений був видатною постаттю у фізиці. Д. Вілер у своїй книжці «Деякі особистості та події в ядерній фізиці» написав 1979 року про Г. Брейта: «Не в повній мірі оцінений у 30-ті роки, він у наші дні є одним з найвідоміших в Америці».

Г. Брейт був обраний до Національної академії наук, Американського та Лондонського фізичних товариств.

Крім названих вище відзнак Г. Брейт удостоєний інших нагород, зокрема, премії Т. Боннера (США, 1969).

БРЮХОВЕЦЬКИЙ В'ячеслав

Народився 14 липня 1947 року у Владикавказі (РФ)

2005 року удостоєний офіцерського хреста «За заслуги перед Республікою Польщею».

Літературознавець, культуролог. Навчався в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (1974), аспірантурі Київського державного інституту культури (1979).

В українську історію В. Брюховецький увійшов як один з ініціаторів відродження Києво-Могилянської академії, що нині має статус Національного університету.

Як науковець-літературознавець сформувався в роки праці в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (1980–1991), де завідував відділом теорії літератури. 1986 року захистив докторську дисертацію. 1989–1990 – викладав у Ратгерському (США) і Манітобському (Канада) університетах. У цей період В. Брюховецький підготував і видав монографії «Іван Сенченко» (1981), «Ліна Костенко» (1990), «Микола Зеров» (1991), кілька досліджень, присвячених сучасному розвитку вітчизняної літературної критики.

Вчений – активний діяч культурно-суспільного життя України: один з фундаторів Народного Руху України, учасник Київських подій зими 2004–2005 року – «Помаранчевої революції».

В. Брюховецький – президент Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серед його престижних відзнак та нагород також є Міжнародна премія імені Антоновичів (США), медаль Міністерства освіти Республіки Польща за виняткові успіхи у розвитку українсько-польського співробітництва у гуманітарній галузі.

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир

12.03.1863, Санкт-Петербург, Росія – 06.01.1945, Москва, СРСР

1943 року удостоєний Державної (тоді – Сталінської) премії I-го ступеня.

Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті (1885, докторська дисертація – 1897).

Батько майбутнього вченого киянин І. Вернадський після закінчення Київського університету викладав в альма-матер політекономію (завідувач кафедру). Пізніше – політекономію та статистику в Московському та Санкт-Петербурзькому університетах.

1868 року Вернадські переїхали до Харкова, де Володимир навчався в гімназії.

З 1874 року родина Вернадських жила у Відні, Дрездені, Венеції, де І. Вернадський стажувався в галузі політекономії.

«... Ми з батьком були за кордоном, і, мені здається, в Мілані ... батько і я прочитали про циркуляр, що забороняв у Росії друкувати малоросійською мовою. Це справило величезне враження на батька, і розмови, з цим пов'язані, сильно на мене тоді подіяли. Батько розказував історію України зовсім не так, як вона викладає в гімназії», – писав В. Вернадський у «Спогадах».

Україна і Російська імперія – розмови, дискусії у родинному колі про минуле й майбутнє народів цих двох країн, читання історичної й художньої літератури формували відповідний світогляд майбутнього науковця. Протягом всього свого життя В. Вернадський був у полоні неясного бажання відкрити закономірності й алогізми співпраці й протистояння двох народів, одвічних суперечливих стосунків їхніх еліт. Поряд з фундаментальними науковими працями роздуми вченого про історію народів, сучасну йому політику, міжнародні події сприймаються як результат глибокого аналізу й пророчих передбачень.

«Книжка Грушевського «З починів українського соціалістичного руху М. Драгоманова» (Відень, 1922) переносить мене у далеке минуле. Дивно життя вчить. Неможливе стає можливим... Весь Український рух – такий чудовий приклад, застерігаючий від різних узагальнень. Сила ідеї – безкінечна. І про це ми повинні пам'ятати тепер, коли дуже часто те забувається у хаосі російських подій...» (3.VII.1923, В. Вернадський «Спогади»).

Повернувшись з-за кордону, родина Вернадських поселилась у Санкт-Петербурзі. Після навчання в Санкт-Петербурзькому університеті В. Вернадський удосконалював свої знання з мінералогії в Італії, Німеччині та Франції. Після закордонного стажування вчений викладав у Московському університеті курс мінералогії та кристалографії (1898–1911). Реакційна політика щодо освіти тодішнього міністра Російської імперії змусила В. Вернадського приєднатися до професорів, котрі на знак протесту залишили університетські кафедри.

У дореволюційний період вчений очолював Геологічний та мінералогічний музей, працював у комісії Академії наук з вивчення природних ресурсів Росії.

Події 1917 року в Росії повертають В. Вернадського в Україну, новоутворена влада якої не визнала незаконного більшовицького заклоту. У 1918 році родина живе у Полтаві, де вченого знаходить київський лист М. Василенка з пропозицією взяти участь у створенні Української Академії Наук. 27 листопада 1918 року В. Вернадський був обраний першим її президентом. Трохи згодом 72 академіки розпочали розробку 60 наукових напрямків, якими повинен був йти розвиток новонародженої інституції.

Два київські роки стали незабутніми для вченого. Після Гетьманату П. Скоропадського прийшла Директорія Української народної республіки. Її змінили більшовики. Потім настав час військ ВСЮР (Збройні сили півдня Росії). Заради майбутнього Академії В. Вернадський зустрічався з А. Денікіним — командувачем Добровольчої армії...

Врешті вчений опинився в Криму, де очолив Таврійський університет: «Мимоволі думаю про Лондон, хочеться мати в руках ту могутню зброю, яку дає бібліотека і лабораторія. Зараз витрачаю принамні в 10 разів більше зусиль для отримання ефекту, ніж в нормальних умовах. Жах бере, коли оцінюєш культурні збитки».

Та незважаючи на пережите, В. Вернадський до кінця своїх днів згадував ті драматичні київські дні: «Для мене і Україна, і Київ, і Українська академія дорогі і близькі... і хочеться бачити ближче і конкретніше і Академію, і Бібліотеку. Я так радію їхньому зростанню і так вірю у їхнє велике призначення...».

Це був складний для вченого час: його діти емігрували з Росії. В. Вернадський стояв на роздоріжжі і врешті-решт повернувся в Петроград, де створив й очолив Державний радієвий інститут (1922–1939).

1922–1924 рр. В. Вернадський читав лекції в Сорбонні (Париж).

Відновлення активної наукової діяльності вчений відзначив публікацією найголовнішої книги свого життя — «Біосфера», в якій вперше теоретично обґрунтував поняття біосфери як шару активного органічного життя на Землі, що використовує енергію Сонця та перебуває в тісних прямих і зворотних зв'язках з геологічними оболонками та атмосферою Землі. Вчення про біосферу В. Вернадського є основою пізнання законів розвитку людської цивілізації, що конче потрібно Людству для передбачуваного існування на планеті Земля.

«В геологічній історії біосфери перед людиною відкривається велике майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде вживати свій розум і свою працю на самознищення», — зазначав вчений.

Останні роки свого життя вчений присвятив філософсько-теоретичним розробкам проблем «Життя в космосі», «Автотрофне живлення людини» та вченню про ноосферу. Наукові досягнення вченого мають неоціненне світоглядне значення для Людства, оскільки доповнюють такі фундаментальні поняття, як матерія, енергія, простір, час та Всесвіт. Вчення про ноосферу — основа сучасних стратегій розвитку цивілізації.

В. Вернадський – видатний мислитель сучасності, який своїм могутнім інтелектом прокладав нові магістральні шляхи пізнання Всесвіту і законів розвитку цивілізації. Він – основоположник геохімії, біогеохімії та радіогеології. Його ідеї лягли в основу нових провідних напрямів сучасної мінералогії, геології, гідрогеології. Вчений визначив роль організмів у геохімічних процесах, сформував наукову проблему рідкісних та розсіяних елементів, поклав початок розшукам родовищ урану та радію в СРСР.

В. Вернадський – Академік Петербурзької АН (від 1912), професор Московського університету. Організатор Біохімічної лабораторії (від 1929, пізніше – Інститут геохімії та аналітичної хімії АН СРСР імені Вернадського). Дійсний член низки зарубіжних АН.

Державної премії СРСР академік В. Вернадський у свій 80-літній ювілей був удостоєний «за видатні праці в галузі науки і техніки».

P.S. Навіть сьогодні у вітчизняній пресі можна зустріти твердження про відчуженість вченого від батьківщини його предків – України.

Є різні версії щодо походження родини Вернадських.

Дід вченого – Василь Вернадський (1769–1838) навчався у Києво-Могилянській академії та Московській військово-медичній академії. Учасник наполеонівських воєн, працював у Київському військовому госпіталі.

Киянами були батьки вченого, мати походила з відомої родини Старицьких. «В обох родині були живі національні українські традиції. Мої дитячі роки (1868–1876) я провів на Україні в Полтаві і в Харкові, бував у Києві» – писав у «Спогадах» В. Вернадський.

Свої роздуми про долю України вчений виклав у багатьох працях, зокрема, статті «Українське питання і російська громадськість». В україніані вченого є різні твердження й оцінки подій першої половини ХХ ст., є сумнівні й емоційні судження.

«Я с удовольствием напишу Вам воспоминания... Я верю в огромную будущность и Украины, и украинской Академии наук...Я хотел бы, чтобы моя статья была переведена на украинский язык. Мне было бы трудно написать по-украински, т. к. с 1919 года мне не приходилось говорить и писать по-украински...», – ділився думками вчений 1943 року у листі до тодішнього президента Академії наук УРСР О. Богомольця.

Хто ж сумнівається у відвертості вченого, той може прочитати поезію 17-літнього В. Вернадського «Украина, родная моя сторона». Вона сповнена незрадливої любові до землі батьків.

ВЕРНАДСЬКИЙ Георгій

20.08.1887, Санкт-Петербург, Росія – 20.06.1973, Нью-Йорк, США

1970 року удостоєний вищої нагороди AAASS (Американської Асоціації сприяння слов'янським дослідженням) – Премії за видатний внесок у розвиток слов'янознавства.

Історик. Навчався у Московському університеті (1910).

Г. Вернадський – син видатного вченого Володимира Вернадського, у родині якого панував культ знань і науки. Помітивши у синові потяг до історії, батько підтримував прагнення юнака. 1905 року Г. Вернадський став студентом історико-філологічного факультету Московського університету. Револуційні події припинили його навчання там. Г. Вернадський за порадою родини продовжив навчання у Німеччині: лекції в Фрайбургському та Берлінському університетах відкрили йому, зокрема, погляди неокантіанців (наприклад, Г. Ріккерта) на історію як науку.

Повернувшись до Москви й завершивши 1910 року університетський курс, Г. Вернадський вирішив присвятити себе науці історії. Для початку було обрано дослідження завоювання Сибіру. Проте підтримки в університетських викладачів ця тема не знайшла й молодий історик переїхав до Санкт-Петербурга, де викладав його батько.

1914 року Г. Вернадський став приват-доцентом Санкт-Петербурзького університету, а 1917 захистив дисертацію на тему «Російське масонство в царювання Катерини II». Напередодні більшовицького заклоту восени 1917 року молодий професор вирушив до Омська, де він одержав місце викладача історії у місцевому університеті. Проте до столиці східного Сибіру він не прибув, оскільки через страйки затримався в Пермі, де йому запропонували викладати у ново-відкритому університеті.

Після встановлення радянської влади на Уралі Г. Вернадський потрапляє до списків неблагонадійних (був членом студентської організації партії «кадетів» – конституційно-демократичної партії, батько теж «кадет», обоє непролетарського походження тощо).

Молодий вчений вирушає на батьківщину своїх предків – в Україну, до Києва, де у той час жили батьки. За сприяння В. Вернадського Георгій Володимирович одержує місце професора Таврійського університету у Сімферополі. Восени 1920 Г. Вернадський обіймає пост начальника відділу преси в кримському уряді генерала П. Врангеля.

Далі була еміграція: через Константинополь разом з дружиною молодий професор потрапляє до Афін. Тут історик пропрацював рік в бібліотеці Грець-

кої археологічної асоціації. Від 1922 Вернадські в Празі – посів місце професора Російського юридичного факультету Карлового університету.

В Чехословаччині Г. Вернадський зближується з лідерами євразійського руху, зокрема, П. Савицьким (1895, Чернігів – 1968, Прага). Вченому випало підкріплювати філософські екзерсиси «євразійців» конкретними історичними дослідженнями. Так народилася науково-популярна праця «Окреслення російської історії» (1927). Хто знає, як би розвивалися стосунки вченого з «євразійцями», коли б не ситуація, що виникла наприкінці 1920-х років в європейській еміграції. Чехословацький уряд скоротив фінансову підтримку емігрантів. І знову на життєвому шляху Г. Вернадського постав земляк – житомирянин історик М. Ростовцев, котрий рекомендував колегу Йельському університету (США), де Георгій Володимирович пропрацював до 1956 року – виходу на пенсію.

Першим заокеанським серйозним замовленням вченому був підручник з історії Росії.

Г. Вернадський, можливо, через те, що стомився без фахової праці, напружено трудився над однотомиком. Підручник визнали класичним. За життя автора його перевидавали 6 разів, переклали на всі основні мови Європи, а потім на іврит та японську.

Як викладач, історик читав лекції у кількох університетах США: Йельському, Гарвардському, Колумбійському, Чикагському.

Дослідники життєпису вченого називають науковим подвигом написання ним багатомної «Історії Росії». Щоправда, проект не був завершений через смерть співавтора професора Михайла Карповича (1887–1959).

Вихід першого тому «Історії Росії» (1943) співпав у часі з потеплінням відносин між США та СРСР (країни були союзниками – членами антигітлерівської коаліції). Тому інтерес до видання був значним: американські рецензенти говорили про Г. Вернадського як про «видатного знавця питання», наголошували, що вчений «дав грандіозну й захоплюючу за схемою, деталями і загальною манерою викладу картину історії євразійського світу». Радянські колеги реагували інакше. І це зрозуміло: не заперечуючи високий фаховий рівень дослідження Г. Вернадського, в Москві не могли згодитися зі змістом його концепцій, оскільки радянська ідеологія визнавала благотворний вплив на вітчизняну історію лише слов'янських народів (насамперед – росіян). Не могли згодитися московські історики й з гіпотезою Г. Вернадського про близькість, навіть спільність російської й туранської (східної) культур. У томі «Монголи й Русь» вчений переконує читачів у значній ролі кочівників, яку вони відіграли у минулому Росії. Г. Вернадський взагалі був упевнений, що монгольське завоювання територій від Уралу до Балтики включило Московію в систему світової імперії й підняло російську історію до історії всесвітньої.

До речі, ці ідеї вплинули на становлення як вченого історика Л. Гумільова (сина поетів А. Ахматової й М. Гумільова).

Серед інших історичних досліджень Г. Вернадського згадаємо книги «Ленін. Червоний диктатор» (1933), «Російська революція: 1917–1932», «Політична й дипломатична історія Росії» (обидві 1936 року).

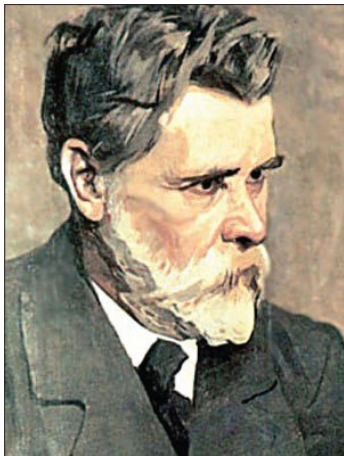
Заслуги Г. Вернадського перед американською славістикою високо оцінені заокеанським науковим співтовариством: вчений був обраний до Академії середніх віків США. Американська асоціація сприяння славістичним дослідженням обрала його своїм довічним почесним президентом.

P.S. Окреме місце у дослідженнях Г. Вернадського посідала історія України, що знайшло своє відображення в працях «Давня Русь», «Київська Русь», «Монголи і Русь», «Богдан – гетьман України». Вчений відзначав прогресивність західних впливів на розвиток України та Росії. У 1920-ті роки історик активно співпрацював з Українською академією наук. Його дослідження були опубліковані у виданнях Комісії для вивчення історії західноруського та українського права, очолюваної М. Василенком.

ВОВК Федір

17.03.1847, Крячківка, Полтавщина, Україна –

29.06.1918, Гомель, Беларусь

1900 року вчений був удостоєний медалі Паризької Всесвітньої виставки.

1916 року нагороджений Орденом Почесного Легіону.

Антрополог, етнограф, археолог. Навчався в Новоросійському (нині Одеський) та Київському університетах.

Через переслідування з боку царської влади за участь в українському національному русі від 1879 року перебував в еміграції (Австро-Угорщина, Болгарія, Швейцарія, Франція). 1897 – став доктором «honoris cause» Канського університету. 1905 – доктор природничих наук (docteur des sciences) Сорбонни.

1905 повернувся до Росії, працював у Санкт-Петербурзькому університеті (від 1917 – доктор наук, професор Петроградського університету). Створив український відділ експозиції столичного Російського музею.

1917 обраний професором Київського університету. Виїхав на батьківщину, але в дорозі помер.

Наукові дослідження вченого присвячені насамперед ідеї самотності українського народу – одній з основ державотворчої ідеології. З фундаментальних досліджень вченого назвемо «Антропологічні особливості українського народу» та «Етнографічні особливості українського народу» (обидві 1916 року). Хоча опоненти Ф. Вовка не сприймали деяких принципових положень його концепцій, наукові досягнення антрополога й етнографа одержали високу оцінку. Вчений був членом Антропологічного та Доісторичного товариств

Франції, очолював Антропологічне товариство при Санкт-Петербурзькому університеті (1911–1918), був членом Наукового Товариства імені Т. Шевченка, Наукового товариства у Празі. У Санкт-Петербурзі очолював «Товариство імені Т. Шевченка для допомоги вихідцям з Південної Росії (України – В. А.) – студентам вищих навчальних закладів імперської столиці».

Окрім названих вище відзнак Ф. Вовк був удостоєний: премії Годара (1901), премії К. Бера (1906), бронзової медалі П. Брока (всі три нагороди – французькі). 1916 року Російська академія наук відзначила науковця великою золотою медаллю імені П. Семенова-Тян-Шанського.

Наукова спадщина вченого – це 628 праць, виданих переважно іноземними мовами у різних країнах світу.

Одержавши міжнародне визнання, Ф. Вовк на батьківщині залишається маловідомим науковцем – результат фактично вікового замовчування, нав'язаного Україні минулим тоталітарним режимом.

ГАЛЬЧИНСЬКИЙ Анатолій

Народився 3 листопада 1935 року (Богуслав Київської області, Україна)

1995 року нагороджений Орденом Бернардо О'Хігінса за сприяння розвитку україночільйського співробітництва.

Економіст. Навчався в Київському університеті імені Тараса Шевченка (1964), аспірантурі Академії суспільних наук при ЦК КПРС (1970, Москва). Доктор наук (1980).

До переходу в Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України А. Гальчинський займався викладацькою діяльністю: читав лекції в Київському педагогічному інституті іноземних мов, Інституті політології та соціального управління, Київському університеті імені Тараса Шевченка.

1992 – очолив відділ міжнародних валютно-фінансових проблем в Інституті економіки і міжнародних відносин НАН України.

З приходом до влади в Україні президента Л. Кучми А. Гальчинський відкрив у своїй біографії нову сторінку – період активної участі у політичному житті країни. У 1994–2002 був радником президента з питань макроекономічної політики, очолював робочу групу з підготовки економічної програми Л. Кучми «Шляхом радикальних економічних реформ» (1994) і стратегії економічного та соціального розвитку України на 2000–2004 роки. Президентське оточення у ті роки, шукаючи вихід держави з тупикової ситуації, активно вивчало зарубіжний управлінський досвід: А. Гальчинський, зокрема, звернувся до уроків Чилі, що

в постпіночєтївську добу стала одним з латиноамериканських лїдерїв (вирїшила спїрнї територїальнї проблеми з сусїдами, стала провїдним членом Латиноамериканської асоцїацїї інтеграцїї, постїйно розширює свої торговельнї вїдносини у Америцї, Азїї, Європї). Стїйкою є позицїя Чилї й у Пївденноамериканському спїльному ринку. У 1990–1998 роках Чилї збїльшила експорт на 50 %, втрїчї наростила обсяги товарообїгу з країнами Азїї, у тому числї з Японїєю.

Президент Чилї У. Фрей (1994–2000 рр.) удостоїв А. Гальчинського високої нагороди своєї країни за внесок у розвиток україно-чїлійського науково-економїчного спївробїтництва.

В 1996–1997 – А. Гальчинський був заступником глави адмїнїстрацїї президента з економїчної полїтики.

У 2002–2004 – директор Нацїонального інституту стратегїчних дослїджень.

Сьогодні – провїдний науковець Інституту свїтової економїки і мїжнародних вїдносин НАН України.

Він є автором близько 200 наукових праць, серед яких «Свїтова валютна система» (1993), «Становлення суспїльства пост формацїйної цивїлізацїї» (1993), «Україна: наука й інновацїйний розвиток» (1997), «Кїнець тоталїтарного соцїалїзму. Що дали?» (1997), «Теорїя грошей» (1996, 1997, 1998), «Україна: рух у майбутнє» (1999).

У новїй книзї «Принципи лїбералїзму: уроки для України» А. Гальчинський декларує, на його погляд, найближчї цїлї нашої держави: євроїнтеграцїя, лїберальне суспїльство, заповнення свїтоглядного вакууму, що створився в посткомунїстичний перїод.

ГЛЕБА Юрїй

Народився 13 червня 1949 року

(Шаланки, Закарпатська область, Україна)

1984 року удостоєний Державної премїї СРСР у галузї науки й технологїї.

1989 отримав «Нагороду за розвиток Європейської науки» Фонду Кербера та дослїдницьку премїю О. фон Гумбольдта.

Бїолог. Навчався в Кїївському унїверситетї іменї Тараса Шевченка (1971). Захистив докторську дисертацїю (1980).

Вїд 1974 працював в Інститутї клїтинної бїологїї та генної інженерїї НАН України.

Ю. Глеба – пїонер в Україні фундаментальних дослїджень у галузї клїтинної та генетичної інженерїї рослин (вперше в СРСР отримав трансгеннї рослини тютюну, розробив оригїнальнї методи

генетичної трансформації рослин із застосування мікроін'єкцій рослинних тканин плазменними ДНК.

Вчений – засновник Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України та від 2000 очолює цю наукову установу.

У 1992–1999 роках працював у американській компанії «American Cyanamid/American Nomo Products» (Прінстон, Нью-Джерсі), де продовжував дослідження з біотехнології, геноміки, інженерії рослин. Від 1999 співпрацює з європейськими біокомпаніями з біотехнології рослин, зокрема, «Icon Genetics AG» (Мюнхен, ФРН).

Про міжнародне визнання успіхів Ю. Глеби свідчить його обрання до складу Європейської академії (1990), Німецької академії наук «Леопольдіна» (1991), Світової академії мистецтв та наук (1993) та інших престижних наукових інституцій.

ГРАБАР Петро

10.09.1898, Київ, Україна – 25.01.1986, Париж, Франція

1953 року відзначений Премією Л. Пастера (Франція).

1954 і 1964 удостоєний французького Ордена Почесного Легіону (ступінь кавалера і офіцера).

1962 – командор Ордена Академічних пальм.

Вчений у галузі хімії, біохімії, імунології, імунохімії. Навчався, як виходець з аристократичного роду, в Пажеському корпусі в Санкт-Петербурзі. Після більшовицького заколоту 1917 року родина Грабарів залишила батьківщину та виїхала до Франції. 1924 – закінчив Інженерну хімічну школу в Ліллі (інженер-хімік).

1926–1930 – працював на медичному факультеті Страсбурзького університету. 1930 – одержав диплом Страсбурзького університету (доктор наук, 1931). Наукові інтереси П. Грабара зосереджувались на дослідженні біохімічних властивостей патогенезу діабету, він також розробляв методи очистки інсуліну.

1942 – захистив другу докторську дисертацію з питання: розробки методу ультрафільтрації білків.

1938 – очолив лабораторію в Інституті Пастера в Парижі. Стажувався в США. Саме тоді П. Грабар з біохіміка та фізико-хіміка перетворився в переконаного імунолога.

1946–1968 – завідував відділом хімії мікробів в Інституті Пастера.

1960 – директор Інституту вивчення раку в Національному центрі наукових досліджень Франції. Майбутній розвиток науки підтвердив перспективу дослідницької програми вченого в галузі онкоімунології.

П. Грабар мав високий міжнародний авторитет – 1971 року на I Міжнародному конгресі імунологів в США він був названий серед 5 найвидатніших імунологів світу.

Крім вище названих нагород та відзнак П. Грабар мав інші престижні премії та медалі багатьох країн світу – міжнародну премію з імунології імені Е. фон Беринга (1958) та медаль Клода Бернара Монреальського університету (1967).

ГРАФФ, Віктор фон

03.11.1819, Овруч на Житомирщині, Україна – 25.11.1867, Москва, РФ

1856 – нагороджений Орденом Святого Станіслава 3-го ступеня. 1857 – нагороджений Орденом Святого Станіслава 2-го ступеня. 1862 – нагороджений Орденом Святого Станіслава 2-го ступеня з імператорською короною. 1865 – Святої Анни 2-го ступеня.

Вчений – піонер степового лісівництва, офіцерауковоць Корпусу лісничих.

Навчався у Санкт-Петербурзькому інституті лісівництва (1841).

1843 – призначений лісничим в Катеринославську губернію. Прибув у Приазов'я з майбутнім видатним вченим-лісвником Ф. Арнольдом (пізніше – автором тритомного дослідження «Російський ліс» (1891–1892) для вивчення можливостей степового лісорозведення. Починалось

активне господарське освоєння колишнього Дикого поля, ліси повинні були захистити край від нищівних суховіїв та інших природних негод. Вже сама постановка питання про посадку лісу на відкритій місцевості була викликом тодішній науці – авторитетні зарубіжні науковці, зокрема, Р. Мурчисон, А. Нордман, О. Пешель, Л. Кемц повністю це заперечували.

Після виконання відповідних досліджень Ф. Арнольд повернувся у російську столицю, де незабаром став професором і письменником, а В. фон Графф почав здійснювати на практиці поставлене завдання. На обраній Великоанадольській ділянці (місцевість з важким глинистим ґрунтом, безводна й порізана ярами та балками) вчений 1843 року заклав першу плантацію саджанців. Була створена школа лісників, з якої загалом було випущено 170 фахівців, згуртований колектив працівників. Нині на цьому місці діє Великоанадольський коледж, де виховують фахівців лісорозведення.

Ентузіаст працював у надзвичайно складних кліматичних та матеріальних умовах. Разом з тим, окрім реалізації основних завдань, він вів метеорологічні та фе-

нологічні дослідження у лісовій обсерваторії, випробовував 100 деревних і кущових порід для створення лісосмуг у степу. Площа молодого лісу становила 156 гектарів.

Вчений вів інтенсивне листування з колегами, відвідував Крим, де консультувався у відомих науковців, зокрема, А. Стевена, К. Петерсона, Б. Гартвіга. Також він ознайомився з досвідом ентузіастів лісорозведення у Подніпровському краї: нащадків козаків, адже всі запорозькі зимівники — «сільськогосподарські ферми», були традиційно оточені лісосмугами, а також німців-менонітів, котрі переселилися в південно-українські степи. Наприклад, братів Корнісів, які активно займалися лісорозведенням.

Експериментальним шляхом В. фон Графф визначив породи дерев (ясен, дуб, клен), придатних для масових посадок. Лісовод розробив оптимальні для свого часу й степових умов способи підготовки ґрунтів, висадки й догляду за деревами. Всі роки праці у Великоанадолі стали для науковця надзвичайним випробуванням: його родина жила у тяжких побутових умовах, до того ж часті затримки із фінансуванням ставили В. фон Граффа у нестерпні ситуації. Вчений тяжко хворів, страждала його родина.

Але лісовод не залишав своєї праці. 1851 року він побував у Польщі та Німеччині, де ознайомився з досвідом лісорозведення, відвідав Тарандську лісову академію — один з найпрестижніших вищих навчальних закладів Саксонії. Понад двадцять років В. фон Графф трудився у малообжитому степу заради того, щоб тут постав його ліс.

Великоанадольський ліс вражав всіх, хто його відвідував. Професор М. Турський писав 1884 року: «Схиляеш голову перед силою людського розуму й наполегливості, котрі відвоювали у степу місце й заісілили його. Цей ліс назавжди залишиться пам'ятником тій сміливості, тій упевненості і любові, з якими їх створювали. Так, треба мати надзвичайну любов, щоб довести до кінця цю справу!».

Він був членом Московського товариства природодослідників, Сільськогосподарського товариства, Вільного економічного товариства.

1865 року В. фон Граффа призначили ординарним професором кафедри лісоводства у московській Петровській землеробській і лісовій академії, але він фактично не приступив до виконання своїх нових обов'язків. На 47-му році життя видатний лісовод покинув цей світ, заповівши, щоб на його могилі висадили великоанадольський дуб.

1910 року у Великоанадолі було встановлено пам'ятник першому степовому лісоводу, чорний мармур для монументу доставили з Фінляндії. Пам'ятник зберігся донині.

ГРИЩЕНКО Валентин

27.11.1928 – 03.01.2011, Харків, Україна

1981 року одержав премію імені В. Снегірьова АМН СРСР.

Медик. Навчався у Харківському медичному інституті (1951). Доктор наук (1964).

Наукові інтереси вченого було зосереджено, зокрема, навколо проблем акушерства та гінекології. Вчений першим у нашій країні застосовував у цьому напрямку медицини крихірургічні методи та гіпотермію.

1983 очолив Інститут кріобіології та кріомедицини НАН України, цього ж року обраний дійсним членом НАН України.

В останні два десятиліття років науковець активно займався проблемами репродукції людини. Він першим в Україні для лікування безплідності

почав застосовувати допоміжні репродуктивні технології. Ініціював створення служби екстракорпорального запліднення, тобто запліднення у пробірці.

Приклад наукової діяльності В. Грищенка – це гармонійне поєднання дослідницької та практичної праці. Вчений сміливо освоював нові медичні технології, вивчає цінний зарубіжний досвід. Розроблені ним методи кріоконсервації запатентовані в США, Великобританії, Німеччині та інших країнах.

В. Грищенко створив і очолив Міжвідомчий науковий центр кріобіології і кріомедицини НАН України, АМН України, міністерства охорони здоров'я України, в якому функціонує Український банк біологічних об'єктів, що забезпечує трансплантаційним матеріалом лікувальні заклади.

Понад чверть століття вчений співпрацював з Фізико-технічним інститутом низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України та іншими академічними закладами. Ця співпраця уможливила розвиток нового напрямку в медицині – застосування низьких температур в акушерстві та гінекології з терапевтичною і лікувальною метою.

В. Грищенко був відкритим до широкого спілкування, його наукові досягнення відомі за межами України.

Досягнення В. Грищенка гідно відзначені престижними нагородами та преміями як в Україні, так і за кордоном: 2001 року науковець вшанований Міжнародним комітетом «European contrasts limited» – присуджено звання «Керівник XXI століття», з врученням золотої медалі й зарахування до кола лідерів Європейського співтовариства XXI століття,

2002 року відзначений Міжнародною нагородою «Золотий сувій».

ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло

**17.09.1866, Холм (нині Польща) – 25.11.1934, Кисловодськ, РФ
(похований у Києві на Байковому кладовищі)**

1906 року відзначений журі Уваровської премії Санкт-Петербурзької академії наук.

Історик, політичний і державний діяч. Навчався в Київському університеті (1890).

М. Грушевський був учнем історика В. Антоновича, котрий зіграв у долі молодого талановитого дослідника визначальну роль. Вже на третьому курсі університету він підготував наукову працю «Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття», котра була відзначена золотою медаллю, а її автор став професорським стипендіатом і 1894 захистив магістерську дисертацію «Барське староство. Історичні нариси».

У цей час в умовах перебування Західної України в складі Австро-Угорщини, політика якої щодо національних проблем була по-європейськи ліберальною, галицька інтелігенція вела боротьбу за відкриття у Львівському університеті кафедри української історії. Очолити її запропонували професору В. Антоновичу, який на той час працював у Києві. Літній вчений, пославшись на свій вік, відхилив пропозицію й запропонував кандидатуру свого учня. Так М. Грушевський очолив кафедру загальної історії, що її відкрили замість очікуваної кафедри української історії, де навчальний курс передбачав спеціальний огляд історії Східної Європи.

Львівське десятиліття стало одним із найпродуктивніших у біографії майбутнього видатного науковця.

30 вересня 1894 року М. Грушевський прочитав свою першу університетську лекцію. Вона була присвячена історії України княжої доби. Професор особливо наголосив на органічній єдності, тягlostі української історії.

Очоливши друковані у Львові «Записки Наукового Товариства імені Шевченка», М. Грушевський перетворив їх у періодичне видання (6 разів на рік). Тоді ж товариство почало реалізовувати нові проекти, зокрема, видавати «Джерела до історії України-Русі» та «Етнографічний збірник».

Наприкінці 1895 року М. Грушевський, рецензуючи у «Записках...» статтю О. Шахматова «К вопросу об образовании русских наречий», піддав сумніву існування загальноруської історичної доби, а також відкинув твердження про те, що Московська держава – це продовження східно-руської Київської держави.

Особливою сторінкою життєпису вченого цього періоду стала його співпраця з Іваном Франком, наслідком якої, наприклад, став новий напрямок у діяльності журналу «Літературно-науковий вісник» – видання утверджувало ідеї прав українського народу на свою державність, самобутність його культури.

Саме у Львові 1897 року вчений розпочав здійснення праці свого життя – написання фундаментальної багатотомної «Історії України-Руси», в основу якої були покладені лекції загального курсу історії України, прочитані у 1894–1897 роках. Цього ж року М. Грушевський був обраний головою Наукового товариства імені Шевченка, вів активну пропаганду ідеї створення Української академії наук та українського університету у Львові.

Активність М. Грушевського (вчений зберігав російське громадянство) була настільки інтенсивною, що офіційний Санкт-Петербург звинуватив його у сепаратизмі. 1899 року історик поставив питання про допуск на археологічний з'їзд, що повинен був відбутися у Києві, рефератів, написаних українською мовою. Спротив був не лише в Росії, але й у київських професорських колах. У результаті пропозицію не було підтримано. М. Грушевський та одностайно ухилилися від участі у з'їзді. Реферати їхніх повідомлень були опубліковані у двох томах «Записок...»

Своєю цілеспрямованою діяльністю у Львові М. Грушевський виводив Товариство Шевченка й українознавство на міжнародний рівень наукового життя.

В 1903 році М. Грушевський прочитав у Російській вищій школі наук в Парижі курс лекцій з історії України, що став основою його праці «Нарис історії українського народу», яка 1906 р. була відзначена журі Уваровської премії Санкт-Петербурзької академії наук. 1911 р. «Нарис...» з певними змінами був повторений у відомому виданні «Ілюстрована історія України». 1912 книга побачила світ у перекладі російською мовою. Також зміст «Нарису...» був викладений у численних працях з історії України німецькою, французькою, англійською, болгарською, чеською мовами.

У цей період, не зважаючи на напружену наукову та громадську діяльність, М. Грушевський налагодив зв'язки не лише з польськими та російськими колегами, але й відвідав Лондон та Берлін, де прочитав лекції та започаткував діалог з європейськими славістами. Вчений ініціював переклад праць членів НТШ іноземними мовами із обов'язковим зазначенням, що дослідження написані українською мовою й посилення бажано здійснювати на україномовний оригінал.

20 травня 1904 р. на засіданні Історично-філософської секції Наукового товариства Шевченка М. Грушевський вперше зробив виклад змісту статті «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», де сформулював теорію окремішнього розвитку українського та російського народів, якої він дотримувався у багатотомній «Історії України-Руси».

Підсумком науково-педагогічної праці вченого у Львові став випуск «Наукового збірника, присвяченого професорові Михайлові Грушевському». За місяць до того російський уряд дозволив розповсюдження в Росії «Історії України-Руси».

Як зазначав один з учнів М. Грушевського, оцінюючи діяльність історика, автор «Історії України-Руси» «висунув на перший план ідейний чинник духово-культурного поглиблення нашого ества через піднесення наукою

національної свідомості і національної культури ... професор Грушевський роз'яснив наше національне «я», вивів наш народ з присмерку сумнівів і непевності щодо походження і своєю історією України дав нашій нації відповідне право на належне їй ім'я на самостійне горожанство в світі».

Новий період життя М. Грушевського розпочався після подій 1905 року в російській імперії. Співпрацюючи з українською парламентською громадою Державної Думи, історик став активним політичним діячем України. Заснований ним у Санкт-Петербурзі «Украинский Вестник» як орган української громади у Державній Думі став другим (після львівського «Науково-літературного вісника») виданням, навколо якого гуртувалось українське суспільство. М. Грушевський заснує у Києві Українське Наукове Товариство (1908), котре видає свої «Записки» й історичний кварталник «Україна».

Закономірно, що з початком I світової війни царська влада ізолює історика від його однодумців, відправляючи у заслання до центральної Росії. Весна 1917 повертає М. Грушевського в Україну, де він очолює виниклу після Лютневої революції 1917 року Українську Центральну Раду. Відтепер Грушевський-політик прагне втілити в життя ідеї Грушевського-історика. І діє він масштабно, вірячи, що свої національно-державні проблеми Україна вирішить, зокрема, за умови виходу на європейські та світові обрії. У вересні 1917 року УЦР скликає у Києві з'їзд представників народів, що прагнуть до федеративної перебудови Росії.

«Нехай живе ся федеративна республіка! Нехай вона буде на послугу трудящих всіх її народів! Нехай живуть її федеративні держави – її свободні народи, нехай виявляють вони перед усім світом свою згоду і нехай їх праця для всесвітньої цивілізації наблизить нас до великої мети – всесвітнього братерства народів!» – проголосив М. Грушевський на з'їзді, котрий ухвалив, «що Росія мусить бути федеративною Республікою».

Більшовицькі лідери Росії думали інакше.

Щоб його ідеї були зрозумілішими сучасникам, М. Грушевський видав кілька збірників: «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії й федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Україна і Росія», «Переяславська умова України з Москвою 1954 року. Статті й тексти» (всі праці 1917), «На порозі Нової України» (1918), де виклав, як вважав, своє політичне кредо. Уважне прочитання збірника відкриває всю суперечливість програми історика щодо побудови нової України, відірваність її від тодішньої реальної геополітичної ситуації, адже сам М. Грушевський визнавав: «Треба відкинути ілюзії, мовби-то ми на когось можемо спиратись, мовби-то хтось стоїть за нами – якийсь «єдиний фронт», якась солідарність народів і країв «бувшої Російської держави», коли в дійсності нічого такого нема, а властиво навпаки – останки й пережитки тих колишніх зв'язків тільки гальмують, тільки дезорганізують наші зусилля».

«Я не бажаю своєму народові панування, бо вважаю, що панування деморалізує, вироджує самого пануючого і не може бути поєднане з правдиво-демократичним устроєм. З тих же мотивів я навіть не вважаю корисною для нашого народу сильно виражену гегемонію. Я не хочу українського імперіа-

лізму. Не вважаю як перед тим і тепер самітнього державного відокремлення за політичний ідеал», – декларує історик.

Проголошена соціалістична Українська Народна Республіка не створила власної армії, не розв'язала проблеми власності на землю, не відродила національної промисловості...

Відкрита для агресії з будь-якого боку, та не маючи авторитетних лідерів УНР стала легкою здобиччю московського більшовизму.

У еміграції в 1920 році М. Грушевський пише: «Гасло Самостійної України стало гаслом боротьби не тільки против СРСР, але в значній мірі й против соціалізму, навіть скільки-небудь послідовного демократизму».

Отже, ідеалом історика врешті стає федерація соціалістичних республік Європи – рівноправними членами якої повинні стати Українська Радянська Республіка і Російська СРСР Республіка.

Яким послідовним й логічно мислячим був Грушевський-науковець й яким романтиком-утопістом постав Грушевський-політик! Його опоненти – російські більшовики, позиціонували себе і в теорії й на практиці як затяті прагматики, котрі мали перед собою одвічну московську мету: збереження кордонів імперії, утримання в покорі згуртованих навколо великоросів народів від Балтики до Тихоокеанського узбережжя.

12-місячну історію УНР продовжив Гетьманат П. Скоропадського.

Саме у цей період склалися умови для відкриття Української академії наук – давньої мрії М. Грушевського, для здійснення якої він доклав чимало зусиль й чому присвятив понад два десятиліття власного життя. Але колишній голова УЦР з політичних міркувань не міг брати участі у заснуванні УАН – він не визнавав влади П. Скоропадського, вважаючи його заколотником, антидемократичним діячем.

Під час особистих зустрічей з В. Вернадським М. Грушевський переконував колегу у невчасності такого важливого для майбутнього України кроку, відстоював принципову, з його погляду, засадничу умову заснування академії – тільки на базі Українського Наукового Товариства (заради тяглості, неперервності шляху України до своєї академії наук, започаткованого львівським Науковим Товариством імені Шевченка).

Крім В. Вернадського М. Грушевський мав зустрічі з А. Кримським, але стояв на своєму й таким чином усунувся від творення УАН, офіційне відкриття якої відбулося в листопаді 1918 року. Першими академіками стали Д. Багалій, А. Кримський, М. Петров, С. Смоль-Стоцький, В. Вернадський, М. Кащенко, С. Тимошенко, М. Туган-Барановський, О. Левицький, В. Косинський, Ф. Тарановський, П. Тутковський. Президентом – В. Вернадський.

М. Грушевський став працювати в УАН від 1924 року, повернувшись з еміграції (від 1919). Обраний дійсним членом УАН історик очолив відділення нової історії України, історичну секцію з її комісіями, а також археографічну комісію.

1926 року було урочисто відзначено 60-річчя життя й 40-річчя наукової діяльності М. Грушевського. 1929 року загальні збори АН СРСР обрали його дійсним членом Академії.

Через два роки історик був спочатку висланий до Москви, пізніше арештований, звинувачений в антирадянській діяльності.

Восени 1934 внаслідок операції М. Грушевський помер.

В останнє своє двадцятиліття історик не мав можливості так активно працювати, як це було у Львові. Підсумком його життя залишилися 10-томна «Історія України-Руси» (1898–1936, останній том редактований донькою історика К. Грушевською) та кілька томів «Історії української літератури». Від 1895 до 1931 року Вчений керував українським науковим життям: тут він був й талановитим організатором й видатним реалізатором інтелектуальних проектів.

Сьогодні можна упевнено твердити, що постать М. Грушевського на науковому видноколі України є наймасштабнішою у XIX–XXI століттях.

Вчений не був піонером визначальних українських наукових ідей, на яких ґрунтується наша державотворчість. Концепція незалежності України виникла як конкретна інтелектуальна ідея у середині XIX століття після заснування Харківського (1804) та Київського університетів (1834). Не стояли осторонь від неї науковці Західної України. У свою чергу М. Костомаров та В. Антонович спирались на ідеї французьких просвітителів, філософію Ф. Шеллінга, Й. Гердера, Г. Гегеля та інших європейських мислителів. «Українська трійця» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький) та Кирило-Мефодієвське Братство (Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш) наближали утвердження ідеї, «час якої настав і яку не зупинити жодним арміям» (В. Гюго).

Наукові праці М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Антоновича – це підмурівок «Історії України-Руси» М. Грушевського. Маючи великих попередників, історик міг робити висновок: Київська держава є державою українського народу, і тому схема московських книжників, побудована на середньовічній генеалогічній ідеї, яка робить Київську державу попередницею Московського царства, є безпідставною, хоч цю «звичайну схему руської історії» засвоїла собі російська державна історіографія.

Очевидно з висоти сьогодення, коли ми стали свідками нового, не менш драматичного змагання за Державу Україну, можна говорити про те, що Грушевський-історик – автор близько 2 тисяч наукових праць, серед яких майже 200 книг, випереджав Грушевського-політика.

Але безсумнівно, що їх єднала віра: «коли послужити створенню Великої України... /що/ стане найвищим і найбільшим щастям для кожного свідомого українського громадянина по ширості й по совісті – тоді тільки збудується Велика Україна, і український народ зможе сказати перед світом, що він послужив загальному ділу людства».

ГУЗЬ Олександр

**Народився 29 січня 1939 року,
Ічня Чернігівської області, Україна**

2007 – медаль Блеза Паскаля Європейської академії наук.

Навчався у Київському університеті імені Тараса Шевченка (1961), доктор наук (1965). Академік НАН України (1978).

Від 1960 працює в Інституті механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України (від 1976 – директор).

Інститут механіки – один із небагатьох наукових закладів, створених 1918 року, коли було засновано Українську академію наук. Ініціатором його відкриття і першим директором був видатний вчений світового рівня – С. Тимошенко.

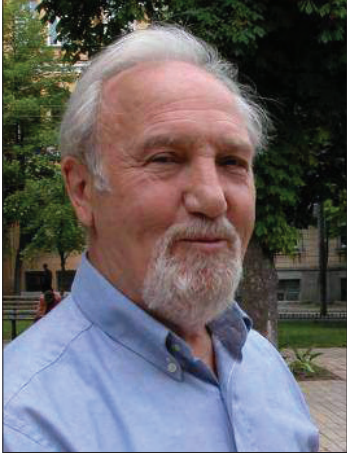
Теоретичні та експериментальні результати, отримані в інституті, знайшли своє широке застосування в ракетно-космічній, авіаційній, кораблебудівній та інших галузях промисловості.

Провідна роль інституту у світовій науці у певних наукових напрямках засвідчена спеціальним виданням авторитетного міжнародного журналу «Applied Mechanics Reviews» (США, 1993, № 2): «Мікромеханіка композитних матеріалів: фокус на українських дослідженнях». 1998 року у цьому виданні опубліковано статтю, присвячену Інституту механіки імені С. Тимошенка НАН України – його історії та досягненням, доповнена переліком монографій.

О. Гузь – вчений зі світовим ім'ям. Він автор близько 60 монографій та майже 900 інших наукових праць. Під керівництвом академіка вийшло у світ 12-томне видання «Механіка композитів», ряд інших фундаментальних праць про методи розрахунків оболонок, механіки композитних матеріалів та елементів конструкцій, просторових задач теорії пружності та пластичності тощо. Вчений – лауреат Державної премії СРСР, двох Державних премій України. Член Європейської академії наук.

ГУНЧАК Тарас

Народився 13 березня 1932 року (Підгайці на Поділлі, Україна)

1990 року відзначений Українським інститутом Америки почесним званням «Людина року».

Історик, професор Ратгерського університету (США). Навчався в Фордгамівському університеті (США, 1958). Докторську дисертацію захистив у Віденському університеті (Австрія, 1960).

Від 1965 до 2004 – професор історії і політичних наук Ратгерського університету.

Коло наукових інтересів – політична історія України, Росії, Польщі XIX та XX століть. Автор численних досліджень, присвячених історії українських державницьких і визвольних змагань, розвитку української політичної

думки, що мали значний розголос в академічному середовищі на Заході, руйнуючи усталену росієцентричну схему історії Східної Європи.

Серед його фундаментальних досліджень книги «Україна: проблеми Другої світової війни», «Україна. Перша половина XX століття. Нариси політичної історії» та інші.

Т. Гунчак ініціював і реалізував низку цікавих видавничих та наукових проектів в Україні, зокрема, 9-томного видання «Тисяча років української суспільно-політичної думки» (2001).

У 1984–1996 – редактор часопису «Сучасність», з 2004 – кварталника «The Ukrainian Quarterly». Він також співпрацює з «Європейським журналом соціальних досліджень», «Східно-Європейським журналом», «Українським істориком».

Вчений активно цікавиться життям своєї батьківщини: 1989 заснував у США фонди сприяння демократизації в Україні та допомоги дітям Чорнобиля.

ДЗЮБА Іван

Народився 26 липня 1931 року

Миколаївка Донецької області, Україна

1990 року удостоєний наукової премії Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів за шевченкознавчу книгу «У всякого свою доля...».

Історіософ, публіцист, літературознавець. Навчався в Донецькому педагогічному інституті (1953), аспірантурі Інституту літератури НАН України (1956).

Долю І. Дзюби визначив один крок, який він зробив на самому початку свого творчого життя: піднявся над часом і тоталітарною системою, в якій жив, і відкрив світу трагічне сьогодення свого народу, що в умовах радянського неоколоніалізму приречений був боротися проти агресивного нищення власної духовності, культури, мови, сьогодення 70-

мільйонного європейського народу – спадкоємця історії та високої духовності Русі Київської. Можливо, тоді І. Дзюба і не знав слів давнього філософа Мойсея Маймоніда: «Якщо не я – то хто? Якщо не тепер – то коли? Якщо я тільки для себе – то навіщо я?», але словами подібного гасла був освячений його порив до дії.

Подібно французькому письменнику Емілю Золя, котрий наприкінці ХІХ ст. кинув офіційному Парижу різке «Я звинувачую!», протестуючи проти беззаконня французької Феміди, І. Дзюба у своєму науково-публіцистичному дослідженні «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965) сказав про те, що всі бачили, мовчазно засуджували, але не протестували, сервілістично згоджуючись зі спланованим Кремлем вигубленням всього, що називається українським.

Філософ Маймонід жив у ХІІ ст., письменник Е. Золя – наприкінці ХІХ. Перший філософськими працями «Дороговказ заблудлим» і «Дороговказ розгубленим», другий своєю безкомпромісною публіцистикою й літературною творчістю також підтримували в сучасниках оптимізм та віру в краще завтра. Цього досяг й Іван Дзюба. Як офіційний Київ не заперечував звинувачення, викладені ним у «Інтернаціоналізмі чи русифікації?», світ почув голос протесту з України. Досить сказати, що книга І. Дзюби була перекладена й видрукувана в США та Німеччині (1968), Великобританії (1968, 1970), Італії (1971), Китаї (1972), Нідерландах (1973), Франції (1972, 1980).

В Україні праця потрапила до масового читача лише 1998 року, а до цього поширювалася однимумцями автора у вигляді роздруківки.

І знову треба вдатися до паралелей: якщо голос Е. Золя був почутий французьким суспільством і справедливість перемогла, то автора «Інтернаціоналізму чи русифікації?» чекала кара: І. Дзюба був ізольований від суспільства й звинувачений у «антирадянській діяльності».

Заклики І. Дзюби знайшли відгук у суспільстві, більше того – вони реально втілились в історії його батьківщини – 1991 року Україна стала незалежною державою. І виявилось, що автору «Інтернаціоналізму чи русифікації?» не можна почивати на лаврах: знову треба невтомно працювати, щоб проголошені офіційним Києвом декларації стали змістом життя українського суспільства, а не лише патріотичної еліти.

Понад чотири десятиліття над головою письменника ніби світить німб духовного лідера, рішучого громадянина своєї країни, який мужньо закликав світ зупинити гноблення українського народу. Але ж відроджена свобода дала можливість формуватися громадянському суспільству, котре потребує непохитних лідерів, від яких чекають нового слова, нових ідей.

І. Дзюба чудово розуміє, що має рацію Д. Неру, який аналізував проблеми Індії, що одержала незалежність від Великобританії та дійшов гіркого висновку: «Найбільшим антагоністом народу є його інтелігенція, вихована колонізатором».

До творчого спадку І. Дзюби належать книги «Звичайна людина» чи міщанин?», «Автографи відродження» (1986), «У всякого своя доля» (1989), «Бо то не просто мова, звуки...» (1990) та інші.

Відклавши перо, І. Дзюба в 1992–1994 роках очолював Міністерство культури України, намагався на практиці здійснити і свою програму, й програму консолідації національної інтелігенції заради активізації інтелектуального життя в Україні. Але знову він залишився сам-один в оточенні конформістської більшості, що, немов сервантесівський Санчо Панса, зайнята пошуками новітніх способів мімікрії, які дозволяють конвертувати своє «високе» владне становище в матеріальні блага.

Противник мітинговості й інших псевдосуспільних публічних виявів, письменник останнім часом усамітнюється у «башті зі слонової кістки», повністю віддавшись осмисленню української дійсності, котра прийшла до нас після відродження державної незалежності. Висновки, до яких приходять І. Дзюба, не завжди занадто оптимістичні.

Єдине, що тішить його читачів – вихід у світ нових науково-публіцистичних праць, зокрема, «Кавказ» Тараса Шевченка на тлі нетлінного минулого» (1996), «Між культурою й політикою» (1998), «Україна у Сфінкса майбутнього» (2001), «3 криниці літ» (2002), фундаментального дослідження «Тарас Шевченко» (2005).

І. Дзюба – активний учасник наукового життя України: один з керівників масштабного проекту «Енциклопедія сучасної України», був головою комітету Національної премії України імені Т. Шевченка, академіком-секретарем Відділення мови, літератури та мистецтвознавства НАН України.

Приклад життя і творчості І. Дзюби вкотре переконує, що завжди в історії будь-якої країни були й будуть видатні діячі, ідеї яких випереджають час.

ДОБЖАНСЬКИЙ Феодосій

12.01.1900, Немирів Вінницької області, Україна –

18.12.1975, Девіс, США

1958 року – Кімберівська премія Національної академії наук США (з генетики).

1964 – Національна медаль науки США.

Генетик. Навчався в Київському університеті (1921).

Доля одного з найвидатніших біологів ХХ століття Ф. Добжанського гідна гостросюжетного роману. Щоб переконатися у цьому, досить згадати історію одержання ним іміграційної візи до США: сталося так, що відповідні служби відмовили молодому вченому у в'їзді.

Ситуацією зацікавився відомий фізик Р. Міллікен, який був у дружніх стосунках з тодішнім Президентом Г. Гувером. Дзвінок Президента Держсекретареві, розпорядження від останнього главі Іміграційної служби і Ф. Добжанському відкрилися двері до Каліфорнійської лабораторії Т. Моргана – майбутнього Нобелівського лауреата, де український біолог став одним з «батьків» американської наукової школи генетики.

До відрядження за океан 1927 року Ф. Добжанський працював на кафедрі генетики Ленінградського університету, в Бюро евгеніки та генетики Комісії по вивченню виробничих сил СРСР. За програмою Рокфелерівських стипендій був направлений до США і залишився жити й працювати там. Це рішення було прийнято під впливом подій в СРСР, де генетику тоді вважали лженаукою, а її прихильників іменували не інакше як «менделісти-морганісти», зрадники батьківщини тощо.

Ф. Добжанський працював у Каліфорнійському технологічному інституті в Пассадені. Від 1940 – професор зоології Колумбійського університету. 1962–1970 – професор Інституту Рокфелера. Від 1972 – ад'юнкт-професор Каліфорнійського університету в Девісі.

Коло наукових інтересів Ф. Добжанського – генетичні та еволюційні процеси. В результаті своїх експериментів вчений запропонував нове розуміння виду, а також поняття механізмів ізоляції – біологічних особливостей, що перешкоджають схрещенню одного виду з іншим. Разом з Д. Смітом вчений визначив швидкість природного відбору в природних та експериментальних популяціях. Дослідження Ф. Добжанського створили передумови для пояснення механізму формування нових рас та видів і дозволили вибудувати синтетичну теорію еволюції.

Наукові досягнення вченого стали поштовхом до перебудови в США всіх досліджень у галузі еволюції видів. Наукові праці Ф. Добжанського здійснили надзвичайний вплив на розвиток генетики та теорію еволюції. Серед його праць (понад 500), зокрема, «Генетика та походження видів» (1937), «Еволюція, генетика та людина» (1955), «Біологічні основи людської свободи» (1956).

Курс лекцій Ф. Добжанського в Колумбійському університеті «Генетика та продовження видів» (1936) – фактично є програмою вивчення еволюційних проблем, яким науковець присвятив своє життя, а також визначенням напрямів наукових досліджень сучасного йому і майбутніх поколінь. 1946 в США було засновано товариство з вивчення еволюції та відкрито журнал «Evolution».

Ф. Добжанський вважав, що людська природа має дві складові: біологічну й культурну. З виникненням людського суспільства починається культурна еволюція людини, що має свої особливості, які не полягають у виключно біологічних. Проте з початком культурної еволюції зовсім не втрачає свого значення біологічна еволюція людини. Вчений критично сприймав всі не-дарвінівські концепції ХХ століття, Насамперед, «лисенківщину», а також расистські та соціал-дарвіністські ідеї.

Ф. Добжанський – лауреат 9 престижних урядових та наукових нагород, у тому числі медалі Д.Ж. Елліота Національної Академії Наук США, 1941, вчитель видатних генетиків-еволюціоністів Б. Уоллеса, Д. Мура, Р. Левонтіна, Ф. Фйалу, Д. Маринковича, К. Кримбаса, Е. Безігера.

P.S. Ф. Добжанський ніколи не поривав з батьківщиною. Наприклад, за його редакцією побачила світ книга киянина І. Шмальгаузену «Фактори еволюції». З листів відомого вченого М. Тимофієва-Ресовського (прототип героя роману Д. Граніна «Зубр») та свідчень інших науковців, котрі спілкувалися з Ф. Добжанським, відомо, що він жадібно цікавився всім, що відбувалося в СРСР, особливо ж Україні.

ДРІНФЕЛЬД Володимир

Народився 4 лютого 1954 року у Харкові, Україна

1990 – Філдсовська премія. Математик. Навчався у Московському університеті, закінчив аспірантуру (1977), захистив кандидатську дисертацію (1978), докторську (в Інституті математики імені Стеклова, 1988).

Від 1981 працював у Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України.

Основне коло наукових зацікавлень вченого – алгебраїчна геометрія, теорія чисел, теоретична фізика. Досягнення вченого пов'язані з гіпотезою Ленглендса для $GL(2)$ над функціональним полем і з теорією квантових груп.

Від 1992 – член-кореспондент НАН України.

Нині В. Дрінфельд – професор Чикагського університету (США).

ДРОБНОХОД Микола

Народився 14 квітня 1940 року

Бурівка Городнянського району Чернігівської області, Україна

1997 року нагороджений орденом Академічних пальм (Франція).

Геолог, еколог. Навчався у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (1962).

М. Дробноход зробив вагомий внесок у розв'язання проблеми прогностичного моделювання складних природно-техногенних систем України, за що був відзначений Державною премією в галузі науки і техніки (2004).

Свій шлях науковця розпочав в альма-матер на кафедрі гідрогеології та інженерної геології. Цікаво, що М. Дробноход не закінчував, як звичайно, аспірантури – його кандидатська дисертація узагальнила оригінальні дослідження молодого науковця, а захист докторської (1988) завершився створенням наукової групи, що склала наукову школу.

У 1975–1979 роки М. Дробноход перебував на викладацькій роботі в Кабульському політехнічному інституті, де сприяв становленню національних кадрів вищої школи Афганістану.

У період ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи вчений був учасником розробки заходів з захисту природного середовища від радіоактивного забруднення.

Життєвий досвід, різкі зміни у суспільному житті пострадянських республік спонукали науковця до активної участі у громадському житті: на початку 1990-х років М. Дробноход став активним учасником процесу реформування національної вищої школи. 1992 разом з однодумцями створив Академію наук вищої школи України.

Послідовною є й діяльність М. Дробнохода щодо розв'язання екологічних проблем сучасності. Академік-еколог переконаний, що турбота про навколишнє середовище – це гарантія сталого розвитку України.

В 1993–1999 М. Дробноход очолював Державну академію керівних кадрів освіти.

Визначним є науковий доробок ученого: понад 200 наукових праць, 10 монографій, кілька підручників.

ДЮРАН Аріель

10.05.1898, Проскуров (нині – Хмельницький), Україна –

25.10.1981, Лос Анжелес, США

Історик, письменниця. Навчалась у школі Фермер Модерн Скул (Нью-Йорк).

1977 – медаль Свободи. Родина Кауфманів (дівоче прізвище А. Дюран) залишила батьківщину 1901 року й переселилась до Америки.

Після навчання Аріель вийшла заміж і стала співавтором наукових досліджень свого чоловіка історика й філософа Вільяма Дюрана. Він присвятив своє життя створенню багатотомної фундаментальної праці «Історія цивілізації» («The Story of Civilization»). Аріель брала участь у підготовці всіх 8 томів серії.

Апогеєм творчої співпраці подружжя стала робота над десятим томом – «Руссо і революція». Цей том був відзначений Пулітцерівською премією з літератури за 1968 рік як праця з філософії та історії. Творче кредо письменників-істориків – «Писати історію серцем». Над 11 томами подружжя Дюранів працювало від 1935 по 1975 роки. А. Дюран брала активну участь у громадському житті Америки, сприяла руху за права жінок.

«Наука нині починає звільнятися від плаценти своєї матері – філософії. Вона ... розвинула свої власні методики і прагне поліпшити життя Людства на Землі. Цей рух складає саму сутність Віку Розуму.. На жаль, часто розум буває у полоні забобонів. Ухвала Розуму (як і традиція та авторитет) вивіряються накопиченням та вивченням фактів; та щоб нам не говорила «логіка», розум зобов'язаний визнавати тільки те, у чому можна реально переконатися, що може бути математично висловлено й експериментально доведено» (В. та А. Дюран «Історія цивілізації»).

«Медаль Свободи» від Президента США Дж. Форда Аріель одержала разом з чоловіком Вільямом Дюраном.

P.S. В Україні, здається, немає подібних багатотиражних авторських дослідницьких історій, розвідок, студій чи експериментальних пошукових праць, що за змістом та формою викладення поєднують класичну, «чисту» науку та просвітництво – пропаганду прогресивних ідей, знань, культури.

Якщо і є, то дуже мало.

Це сталося, очевидно, тому, що просвітницький рух в Україні майже повсякчас існував в умовах несхвалення владою. 1868 у Львові народовцями була заснована культурно-освітня організація, метою якої стало поширення освіти. Виникнення подібних організацій у підросійській Україні викликало спротив московських великодержавників та їхніх «тутешніх» послідовників. У незалежній Україні просвітництво розвивається не дуже активно. Було б добре, коли б приклад подружжя Дюранів знайшов у нас гідних наслідувачів.

ЕСАУ Катерина

**03.04.1898, Катеринослав (Дніпропетровськ), Україна –
04.04.1997, Санта Барбара, Каліфорнія, США**

1989 року – Національний орден науки США. Ботанік. Навчалась в Каліфорнійському університеті (доктор наук, 1932). Народилася в сім'ї мера Катеринослава інженера Й. Есау. Сім'я німців-менонітів прибула з Німеччини, приваблена пропозиціями розвивати сільське господарство у степовому краї і залишила Україну під час громадянської війни в колишній Російській імперії.

Катерина спочатку навчалась у Московському Голіцинському жіночому аграрному коледжі, потім у Берлінському, де її захоплення науковими дослідженнями підтримав генетик У. Бауер. Виїхавши до Америки, вона присвятила себе обраному заняттю – вивченню ботаніки, адже дівчина мріяла поліпшити сорти картоплі та цукрового буряка. Пізніше, ставши професором Університету у Берклі, (від 1932 до 1963 р), К. Есау розширила поле дослідницьких зацікавлень – перейшла до фундаментального вивчення анатомії рослин.

1957 р. її обрано в Національну академію наук США. Також К. Есау була почесним членом Шведської Королівської Академії Наук, кількох університетів США, є автором 6-ти підручників. Вона підготувала 15 докторів наук, але учнями видатного вченого вважають себе всі, хто вчився за її підручниками.

Класичне дослідження К. Есау «Анатомія рослин» у світовій науці вважається Біблією анатомії рослин і перекладена всіма основними мовами світу.

ЄГОРМИШЕВ (ЄРГОМИШЕВ) Костянтин

**20.04.1856, Херсонська губернія (нині Україна) –
1916, Російська імперія**

1894 – Орден Академічних пальм (Франція) за успішну участь у географічних дослідженнях Північного Льодовитого океану

Військовий і науковий діяч. Навчався в Морському корпусі (1874) та Миколаївській морській академії (1902).

Від 1875 до 1914 року служив у військово-морському флоті Росії – пройшов шлях від гардемарина до генерал-лейтенанта, зарахований до Адміралтейства. Перше офіцерське звання

одержав 1884 року і був призначений командиром 1-ї роти команди фрегата «Генерал-адмірал».

1898 року призначений командиром транспорту «Бакан», який за два роки здійснив плавання у водах Північного Льодовитого океану вздовж берегів Росії, Норвегії та Данії з науковою метою – на борту судна працювала російська градусна експедиція. У суворих умовах короткого полярного літа науковці й екіпаж виконали унікальні дослідження, результати яких високо оцінили учасники Міжнародного конгресу геодезистів та астрономів у Парижі. Більше того – результати досліджень були названі однією з найважливіх подій в науковому світі за останні роки, а мужність й наполегливість учасників експедиції викликали захват колег й товаришів по службі.

Франція в особі президента Академії удостоїла командира транспорту «Бакан» Ордена Академічних пальм, а Росія – подяки царя.

З початком Російсько-японської війни капітан К. Єгормишев відбув у район бойових дій й став учасником трагічної для Росії Цусімської битви. Оскільки Російська імперія програла війну, значна частина її моряків та офіцерів потрапили до японського полону. Не оминула ця доля й К. Єгормишева. Цікаво, що Японія 1896 року нагородила К. Єгормишева орденом Священного Скарбу.

Повернувшись на батьківщину, відважний мореплавець був підвищений у чині: 1905 року йому присвоїли звання капітана 1-го рангу.

1907 року закінчується морська служба К. Єгормишева. Далі він проходив військову службу на березі, а 1910 р. стає генерал-майором.

Серед численних нагород та відзнак К. Єгормишева – нагрудний знак в пам'ять успішної наукової експедиції до острова Шпіцберген сім російських нагород і сім орденів Франції, Швеції, Єгипту, Камбоджі, Болгарії.

ЖУЛИНСЬКИЙ Микола

Народився 25 серпня 1940 року

в Новоселках Рівненської області, Україна

1993 – наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів (США) за книгу «Із забуття в безсмертя» та за вагомий внесок у розвиток гуманітарної демократії у незалежній Україні

Літературознавець. Навчався в Київському університеті імені Тараса Шевченка (1968), аспірантурі (Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, 1971). Доктор філологічних наук (1981).

Як вчений М. Жулинський – активний учасник процесу виходу української науки на міжнародні обрії: зокрема, стояв біля витоків створення

Міжнародної асоціації українців, покликаної консолідувати інтелектуальні зусилля вітчизняних та зарубіжних гуманітаріїв (був віце-президентом Бюро Міжнародного комітету українців).

Як дослідник історії вітчизняної літератури, М. Жулинський – один з першовідкривачів приреченої в добу тоталітарного режиму на «архівне існування» української літератури. З публікацій М. Жулинського читачі вперше дізналися про Нью-Йоркську та Празьку поетичні школи, творчість М. Хвильового, В. Винниченка, У. Самчука, Є. Маланюка, О. Теліги, О. Ольжича, письменників періоду, котрий в історії української літератури одержав трагічне визначення «Розстріляне Відродження». З книг та публічних виступів М. Жулинського Україна дізналась про творчість відомих тепер літературних критиків М. Зерова, П. Филиповича, С. Єфремова, молоді покоління відкрили невідомі сторінки життя та діяльності історика-академіка М. Грушевського, філософа і політолога В. Липинського і багатьох інших діячів науки та культури України. Про все це академік розповів у своїх книгах, з яких назвемо «Наближення» (1986), «Із забуття – в безсмертя» (1991), «Подих третього тисячоліття» (2000), «Заявити про себе культурою» (2001), «Духовна спрага по втраченій батьківщині» (2002).

Зрозуміло, що цю культуротворчу роботу М. Жулинський виконував й виконує разом з однодумцями, тим більше, що він від 1991 року очолює Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (від 2009 – академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України).

Якщо замислитися: «Кого, обравши фах літературознавця, взяв М. Жулинський у духовні вчителі?», відповідь, гадаємо, одна – Олександра Білецького: в обох фанатична відданість науці, ніяких емоцій і суб'єктивності у фаховому й діловому спілкуванні з колегами. Можливо, хтось думає інакше. Але йдеться про М. Жулинського – наукового й державного діяча, який очолював гуманітарну сферу в уряді незалежної України.

Подібна психологічна дуальність – наслідок впливу тоталітарної доби, котра завжди була жорстокою до вітчизняних інтелектуалів, до творчої та наукової інтелігенції.

М. Жулинський – ініціатор й учасник відродження Києво-Могилянської та Острозької академій, які сьогодні є престижними національними університетами.

Академік НАН України – лауреат Національної премії імені Т. Шевченка (1992 року). Всесвітній Конгрес Вільних українців відзначив заслуги М. Жулинського медаллю Святого Володимира.

ЗАЙЧУК Ростислав
Народився 1940 року в Україні

1972–1999 – медалі «За відмінну службу», «За заслуги» (з дубовими листками), «Бронзова зірка», учасника В'єтнамської війни, іноземні військові нагороди.

Військовий медик (хірург). Навчався у Чикагському університеті (медичний факультет, 1963; докторська дисертація, 1970).

Р. Зайчук спеціалізувався в кардіоторакальній хірургії. Працюючи у фронтових госпіталях (учасник В'єтнамської війни) дійшов висновку, що військово-польова медицина США потребує кардинальних і невідкладних реформ.

Один з ініціаторів впровадження у збройних силах США телемедицини – забезпечення за допомогою глобальних систем зв'язку кваліфікованої допомоги медикам безпосередньо на полі бою. Телемедицина також знайшла своє широке застосування у буденному житті Америки, наприклад її використовує NASA для медичного контролю за станом здоров'я астронавтів тощо.

Генерала медичної служби Р. Зайчука хвилює майбутнє: він активний учасник міжнародного діалогу щодо боротьби зі зростаючими загрозами хіміко-біологічного тероризму та іншими нагальними світовими проблемами, вирішення яких залежить від медиків.

Ростислав Зайчук підтримує зв'язки з батьківщиною: він член Української асоціації «Комп'ютерна медицина».

Професор Чикагського університету Р. Зайчук удостоєний численних військових нагород за відмінну службу. Він був консультантом з медичних питань Білого Дому за президента Д. Кеннеді, заступником начальника медичної служби сухопутних військ США – відповідав за виконання державних наукових програм з удосконалення військової медицини США. Є членом престижних науково-медичних товариств США.

Серед відзнак Р. Зайчука як медика-науковця членство в Російській академії наук, а також відзнака «Почесний доктор Російської Військово-медичної академії». Він є четвертим іноземцем, удостоєним цієї нагороди.

Родина Зайчуків (дружина генерала теж військовий медик – полковник) заснувала стипендію у 25 тисяч доларів США для студентів, які навчаються у вищих медичних закладах США.

ЗАТОНСЬКИЙ Дмитро
02.07.1922, Одеса – 07.06.2009, Київ, Україна

2004 – Медаль Гете Європейської академії наук (Зальцбург, Австрія)

Літературознавець, академік НАН України (1990). Навчався у Київському університеті імені Тараса Шевченка (1950).

Від 1962 працював в Інституті літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, створив відділ зарубіжної літератури, пізніше реформований у відділ світової літератури і компаративістики.

Предмет досліджень Д. Затонського – сучасна зарубіжна література, насамперед європейська. Серед його фундаментальних праць – досліджень «Вік XX» (1961), «Герой і автор» (1962), «Людина, світ, суспільство» (1963), «Франц Кафка і проблеми модернізму» (1965), «Мистецтво роману і XX століття» (1973), «Шлях через XX століття» (1978), «Європейські реалісти XIX століття. Лінії і образи» (1984), «Австрійська література у XX столітті» (1985) та інші. Останньою працею вченого було фундаментальне дослідження «Модернізм і постмодернізм. Думки про вічний колообіг вишуканих і невишуканих мистецтв. Від творів Умберто Еко до пророка Єклезіаста» (2000) та інші. Книги й наукові праці академіка перекладено на більшість європейських та китайську мови.

Д. Затонський був обраний дійсним членом Європейської академії наук (Зальцбург, Австрія)

У промові на честь 80-річчя академіка Посол ФРН в Україні Д. Штюдеман зауважив: «Дмитро Затонський – наш найкращий посол, він представляє тут не одне покоління відомих німецьких письменників в Україні. Але його значення ще більше. Він тримає перед нашими обличчями дзеркало літератури. А лише тоді, коли бачиш власне відображення, з'являється змога говорити про повноту картини світу. Саме цим і займається Д. Затонський, тому він і здобув у Німеччині велику популярність».

ЗГУРОВСЬКИЙ Михайло

Народився 30 січня 1950 року

Скала-Подільська Тернопільської області, Україна

2005 – медаль імені академіка М. Садовського Російської академії наук.

Академік НАН України, ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (від 1992, з перервою у 1986–1987, коли працював у Міністерстві вищої та середньої освіти і у 1994–1999, коли був Міністром освіти і науки України).

Навчався у Київському політехнічному інституті (1975). Від 1984 – доктор технічних наук.

М. Згуровський – вчений у галузі системної математики, нелінійного аналізу і теорії прийняття рішень. Найвідоміші результати його наукових

досліджень належать до області геофізики, геоінформатики, сталого розвитку суспільства у контексті якості та безпеки життя людей. Наукова школа М. Згуровського підготувала 9 докторів та понад 40 кандидатів наук. Вчений – автор понад 40 винаходів, автор та співавтор близько 300 наукових праць, кількох десятків монографій, підручників.

Поле діяльності вченого не обмежується національними кордонами: М. Згуровський співпрацює з Світовою мережею знань про освіту і наукові обміни (EDNES, Страсбург – Франція), з Міжнародним Союзом Науки (ICSU, Париж), Комітетом з даними про науку і технології (CODATA, Париж) та іншими.

М. Згуровський – Президент мережі університетів країн Чорноморського регіону (BSUN, Констанца, Румунія) Президент Центрально-Східно-Європейського інституту з сталого розвитку (CEESDI, Київ).

Вчений – директор Інституту прикладного системного аналізу НТУУ «КПІ» та НАН України, член академії наук кількох країн, у тому числі Російської академії наук (іноземний член), є Національним представником НАН України у Міжнародній раді з науки (ICSU).

Під керівництвом вченого спільно з ДЦ РАН створений Український світовий центр даних – складова Мережі центрів даних Міжнародної ради науки.

Та все ж головним завданням свого життя М. Згуровський, гадаємо, вважає турботу про процвітання Національного університету «Київський політехнічний інститут», що був і залишається провідним навчальним і дослідницьким закладом не лише України, але і Європи.

Крім вище названої російської наукової відзнаки М. Згуровський удостоєний державних нагород України, Італії, Естонії. Також він має звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (2000), лауреат Державної премії України в області науки і техніки (1990, 1999, 2004).

КАША Михайло

Народився 6 грудня 1920 року в Елізабет, Нью-Джерсі, США

1990 – Міжнародна медаль Джорджа Портера та медаль Роберта Маллінкена (Чикагський університет)

1998 – Міжнародна премія О. Яблонського (Польща)

Хіміко-фізик. Навчався в Мічиганському, Каліфорнійському університетах (доктор фізико-хімічних наук, 1945).

Наукові праці вченого присвячені теорії хімічної реакції плутонію, ним зроблені відкриття в теорії люмінесценції, спектроскопії із фізичним та біологічним використанням. Він сформулював «правило Каші» – визнану у науковому світі складову молекулярної спектроскопії та сучасної фотохімії.

Від 1943 працював в Університеті Берклі у професора Дж. Н. Льюїса. Брав участь у здійсненні Манхеттенського проекту (1944–1945).

Від 1951 – професор фізичної хімії в Університеті штату Флорида, декан хімічного факультету.

М. Каша заснував Інститут молекулярної біофізики при Університеті Флориди та два десятиліття був директором цього Інституту.

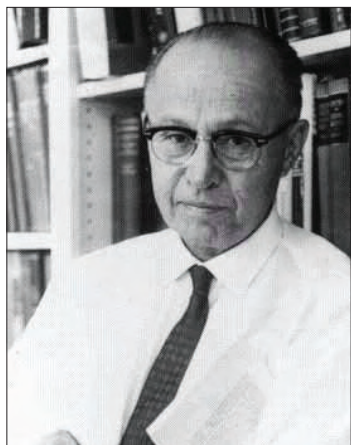
1979 Президент Дж. Картер призначив професора М. Кашу членом національної Ради з науки.

Вчений – член кількох американських національних академій, Бразильської академії наук (1991), Гданського університету (Польща, 1992), іноземний член НАН України (1990).

P.S. Відомий професор М. Каша і як конструктор унікальних музичних інструментів – гітар. Його гітари мають високе звучання та тривалий звук. Вироби науковця гідно оцінив Андрес Сеговія (1893–1987) – видатний іспанський гітарист і педагог.

КІСТЯКІВСЬКИЙ Юрій (Джордж)

18.11.1900, Київ, Україна – 07.12.1982, Кембридж, Массачусетс, США

1948 – медаль «За заслуги у справі Свободи» (Великобританія).

1961 – медаль «Свобода» Президента США.

1967 – Національна Медаль Науки США.

1972 – Медаль Прістлі.

Фізико-хімік. Навчався у Берлінському університеті (доктор наук, 1925). Член Національної Академії наук та Американської Академії мистецтва і науки.

Вчений походить з відомої родини Кістяківських. Батько його – професор права Київського університету Богдан Кістяківський – випередив свій час, пропагуючи у сучасному йому суспільстві (та ще в умовах абсолютистської Російської імперії!) ідеї прав людини («Права людини і громадянина», 1905). Логічно, що син науковця-юриста вороже зустрів більшовицький заколот у Петрограді і зі зброєю в руках боровся з «ноюю владою», воював у рядах Добровольчої армії, був танкістом.

Восени 1920 р. Ю. Кістяківський опинився в еміграції: з Туреччини перебрався до свого дяді в Югославію. 1925 став студентом Берлінського університету і завершив його курс за 3,5 роки. Під керівництвом М. Боденштайна захистив докторську дисертацію, присвячену проблемі розкладу оксиду флору, вироблюваного з допомогою світла.

1926 р. Ю. Кістяківський став стипендіатом Міжнародного комітету з освіти в галузі фізичної хімії у Принстонському університеті (співпрацював з професором Х. Тейлором, займався фотохімією). За порадою вчителя Ю. Кістяківський підготував книгу «Фотохімічні процеси», котра була опублікована в серії монографій Американського хімічного товариства 1928 р. Дослідження принесло молодому вченому-емігранту визнання у науковому американському середовищі та запрошення до праці у Гарвардському університеті. Тут він захоплено розробляв проблеми кінетики газофазних реакцій, термохімії та реакцій ферментативного каталізу.

1933 Ю. Кістяківський отримав громадянство США.

У роки II світової війни вчений активно працював над проблемами військового захисту США. 1940 став консультантом Відділу з розробки вибухових речовин Національного дослідницького комітету з оборони. 1942 очолив цей комітет, займався, зокрема, питаннями розробки ракетного палива.

Як член Комітету з ядерної енергії при Національній Академії наук США Ю. Кістяківський брав участь у підготовчій роботі щодо реалізації Манхеттенського проекту. Від 1943 безпосередньо працював в лабораторії Лос-Аламоса

(як консультант), а від 1944 очолив відділ з розробки традиційних вибухових речовин для атомної бомби. Понад 600 співробітників Ю. Кістяківського були задіяні в Манхеттенському проекті. Вчений став одним з п'яти учасників випробування першої у світі плутонієвої бомби, більше того – саме у Ю. Кістяківського зберігався ключ до детонатора нової зброї.

По війні Ю. Кістяківський повернувся до Гарварду (також став активно співпрацювати з NASA (США)).

Від 1959 вчений працював у адміністрації президента США Д. Ейзенгауера, був радником президента з широкого кола питань: від координації досліджень у різних науково-технічних закладах до підготовки наукових кадрів. Про цей період свого життя Ю. Кістяківський 1976 року розповів в опублікованому щоденнику «Вчений у Білому Домі».

Проникнувши у «секрети» влади США і зрозумівши вагу тої відповідальності, котру несуть перед людством країни – власники зброї масового знищення, вчений став переконаним прихильником антивоєнного руху, зокрема, боротьби за обмеження виробництва и випробувань ядерної зброї. Він став учасником Женевської конференції (1958), де було розглянуто і проблеми міжнародного контролю над гонкою озброєнь. Під впливом Ю. Кістяківського президент Д. Ейзенгауер закликав свого наступника Д. Кеннеді обмежити нарощування ядерного потенціалу, а також зменшити вплив на американську владу військово-промислового комплексу.

До речі, з Білого Дому Ю. Кістяківський пішов на знак протесту проти В'єтнамської війни.

1962 вчений у організації, заснованій американським фізиком-ядерником Л. Сіллардом, очолив Раду за створення у світі гідних умов життя для людей.

КЛЯГІН Геннадій

Народився 3 березня 1937 року, Донецьк, Україна

2009 – Орден академічних пальм Франції. Педагог. Навчався в Донецькому технічному університеті (1959, кандидат технічних наук (1969)). Від 1993 – декан французького технічного факультету ДонНТУ. 1959–2008 – автор понад 100 наукових праць, у тому числі 4 монографій. Займається розробкою та удосконаленням технологій і обладнання, пов'язаних з утилізацією відходів металургійного виробництва, іншими проблемами, вирішення яких актуальне в Донбасі, зокрема розробляє нові проекти для впровадження маловідходних й екологічно безпечних металургійних технологій.

Вручаючи за дорученням Президента Франції відзнаку Г. Клягіну, посол Франції наголосив на плідній і перспективній співпраці двох країн у налагодженні ділових зв'язків, створенні атмосфери взаєморозуміння. Особливо це стосується освітньої галузі: сьогодні донецькі студенти мають можливість продовжувати навчання в Європі, а французькі – в Україні.

КОСТЮК Платон

20.08.1924 – 10.05.2010, Київ, Україна

1983 – Державна премія СРСР в галузі науки і техніки.

Фізіолог і біофізик. Навчався в Київському університеті імені Тараса Шевченка (1946), Київському медичному інституті імені О. Богомольця (1949).

Видатний вчений виявив себе не лише пересічним інтелектуалом, але й організатором науки, державним і громадським діячем, у 1985–1989 роках П. Костюк був головою Верховної Ради УРСР.

Напрямок наукових досліджень вченого – нейрофізіологія, молекулярна біологія та клітинна біофізика. Він першим у світовій науці розробив методику внутріклітинного діалізу соматичної нервової клітини та застосував її для дослідження мембранних і молекулярних механізмів цієї клітини. П. Костюк зробив вагомий внесок у розкриття гомеостазу іонів кальцію в нервових клітинах та його порушень при деяких специфічних формах мозкової патології: гіпоксії, цукровому діабеті, фенілкетонурії.

1958 – заснував відділ загальної фізіології нервової системи Інституту фізіології імені О. Богомольця НАН України, 1966 – директор цього Інституту.

2000 – разом з лауреатом Нобелівської премії Е. Негером (Німеччина) очолював міжнародну кафедру ЮНЕСКО молекулярної та клітинної фізіології, відкриту на базі Інституту фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України.

П. Костюк – академік НАН України (1969), член Європейської Академії (1989), член німецької Академії природознавства «Леопольдина» (1966) та інших іноземних наукових інституцій.

КРИМСЬКИЙ Агатангел

03.01.1871, Новоград-Волинський (нині Житомирська область, Україна) –
25.01.1942, Кустанай (Казахська Республіка)

1901 – Пушкінська премія Російської академії наук (разом з І. Стешенком – автором дослідження «Поезія І. Котляревського»).

Орієнталіст. Навчався в Лазаревському інституті східних мов (Москва, 1892), Московському університеті (історико-філологічний факультет, 1896).

Після навчання А. Кримський одержав від Лазаревського інституту дворічну стипендію для удосконалення знань і 1896–1898 провів у науковому відрядженні в Сирії та Лівані.

Викладав арабську, перську, турецьку мови та історію мусульманських країн у Лазаревському інституті, вільно володів німецькою, французькою, польською, грецькою, італійською та іншими європейськими мовами). 1901 очолив кафедру арабської лінгвістики, ставши професором арабської літератури та історії мусульманського Сходу.

З початком національно-визвольного руху в Україні 1917 року повернувся до Києва, де працював у Київському університеті (професор). Разом з В. Вернадським та М. Василенком створював Українську академію наук, був її невідмінним секретарем та головою історико-філологічного відділу до 1929.

А. Кримський – творець вітчизняного сходознавства як науки. Від 1921 очолював Інститут української наукової мови. В період панування в СРСР сталінізму (репресії, нищення національного життя в республіках) А. Кримський був позбавлений можливості працювати як педагог і вести наукову роботу.

1941 року – арештований і звинувачений у традиційній для України антирадянській націоналістичній діяльності, ув'язнений в одній з в'язниць НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ) у Кустанаї, в лікарні якої й помер.

А. Кримський – автор фундаментальних наукових праць та досліджень з історії і культури арабських країн, зокрема, Ірану та Туреччини. Підготував «Історію мусульманства» (1904–1912), «Історію арабів і арабської літератури (1911–1912), «Історію Персії та її письменності» (1923), «Історію Туреччини і її писемності» (у 4-х томах, 1924–1927).

Окремі монографії А. Кримського присвячені «Хамасі» Абу Таммана, творчості Хафіза, П. Алепського.

У полі наукових інтересів вченого постійно були історія української мови та літератури, фольклору та етнографії: «Українська граматика» (1907–1908), «Нариси з історії української мови» (у співавторстві з О. Шахматовим, 1922).

Як письменник А. Кримський відомий своїми поетичними творами, Насамперед збірником «Пальмове гілля» (у 3-х томах, 1901, 1908, 1922), є автором «Повістей та ескізів з українського життя» (1895), «Бейрутських оповідань» (1906), роману «Андрій Лаговський» (1905, повністю опублікований 1972).

Інститут сходознавства НАН України носить ім'я Агатангела Кримського.

КРИШТАЛЬ Олег

Народився 5 липня 1945 року в Києві, Україна

1983 – Державна премія СРСР у галузі науки і техніки.

Фізик. Навчався в Київському університеті імені Т. Шевченка (1968).

Є на світі такі яскраві постаті, що, розповідаючи про них не обов'язково «растекатися мислю по дереву», як висловлювався автор «Слова про Ігорів похід» (XII ст.), тобто відкривати більшість сторінок їхнього життєпису. Досить процитувати кілька абзаців-відгуків колег чи учнів: «Олег Кришталь – людина з минулого; свого роду інтелектуальний динозавр, котрий народжує запитання й сам шукає відповіді на них. І робить те саме тому, що йому це цікаво. Інтелект у нього – грайливий, здатний дивуватися і у той же час винятково логічний... За якийсь триріччя Олег Кришталь відкрив два фундаментально нових рецептора в нервових клітках: рецептор АТФ і рецептор протонів. Тепер зрозуміло, що це вони створюють нам біль... Олег Кришталь залишається активним і одним з найвідоміших нейрофізіологів світу. Нобелівський лауреат Ервін Негер назвав його нещодавно «вченим-провидцем» (Nature, v. 416, 675–676, 2002). Він продовжує народжувати запитання, дивуватися й захоплюватися грою».

Так відгукнувся про вчителя його учень – нині професор Манчестерського університету (Великобританія), голова фізіологічної секції Європейської академії наук Олексій Верхратський.

Залишається лише додати до сказаного: шлях у науку О. Кришталю відкрив його батько – університетський професор. Від 1970 вчений працює в Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України – від 1982 завідує відділом фізико-хімічної біології клітинних мембран. З 2003 є заступником директора Інституту.

Працював професором Університету Кюсю (Японія), Гарвардського (США), Мадридського (Іспанія) університетів. Очолює Національний комітет України з нейронаук.

ЛАУТЕРПАХТ Херш

16.08.1897, Жовква, Львівщина, Україна –

08.05.1960, Лондон, Велика Британія

1956 введений у рицарство монархом Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії за наукові заслуги.

Вчений, юрист (фахівець з міжнародного права). Навчався у Львівському, Віденському, Лондонському університетах.

1938–1955 – професор міжнародного права в Кембриджському університеті. Читав лекції в Гагській академії міжнародного права.

1946–1947 – був членом Британської комісії у справах військових злочинців і вніс значний вклад у розробку законодавства в області

військових злочинів та у формулювання статуту Нюрнберзького міжнародного суду над головними нацистськими військовими злочинцями.

1951–1958 – член комітету ООН з міжнародного права, у 1955–1960 – член Міжнародного суду ООН в Гаазі.

В 1944–1955 – редактор Британського щорічника міжнародного права.

Х. Лаутерпахт вважається одним з найвидатніших фахівців з міжнародного права у ХХ столітті.

В працях «Джерела міжнародного приватного права» (1927) та «Функції права у міжнародному співтоваристві» (1933) він вперше висунув тезу про недопустимість протиставлення «інтересів» «правам» у відношеннях між державами. Провідна ідея Х. Лаутерпахта – перетворення норм міжнародного права в основу відносин між країнами і дотримання державами тих принципів і моралі, котрі обов'язкові і для окремих особистостей. У праці «Визнання у міжнародному праві» (1947) він, зокрема, стверджував, що визнання одної держави іншою повинне бути правовим, а не політичним актом.

Вчений є одним з авторів концепції прав людини як норми міжнародного права – «Міжнародний білль прав людини» (1945), «Міжнародне право і права людини» (1950), «Розвиток міжнародного права Міжнародним судом ООН» (1958).

Х. Лаутерпахту належить важлива ініціатива внесення у Статут ООН пункта про дотримання прав людини як одної з цілей цієї організації.

ЛЮБЧЕНКО Джейн

Народилася 4 грудня 1947 року в Денвері (Колорадо, США)

2003 – премія Американської асоціації сприяння розвитку науки.

Гідробіолог. Навчалася у Вашингтонському університеті (захистила докторську дисертацію в Гарвардському університеті).

1975–1977 – викладала в Гарварді, 1977–2009 – в Орегонському університеті. Паралельно з педагогічною діяльністю вела інтенсивну дослідницьку роботу.

Д. Любченко вивчає морські екосистеми по всьому світу, наголошує на безальтернативному значенні науки для політики та благополуччя людини.

Очевидно, це враховували члени Конгресу, коли 19 березня 2009 року підтримали пропозицію Президента Б. Обами призначити Д. Любченко керівником Національного управління океанічних і атмосферних досліджень США (NOAA) – це наукова установа в структурі Міністерства торгівлі, діяльність якої зосереджена на екологічній діяльності (статус Д. Любченко – заступник міністра).

До призначення на урядову посаду Д. Любченко 10 років очолювала Національну наукову раду, тобто раду директорів Національного наукового фонду). Від 1999 до 2009 – провела значні дослідження морських екосистем вздовж узбережжя штатів Вашингтон, Орегон і Каліфорнія, вивчаючи арктичні екосистеми працює на Шпіцбергені, в Гренландії, на Алясці.

Д. Любченко – публічний діяч. Вона інформує громадськість про стан вирішення проблеми глобального потепління, консультує урядові структури щодо питань змін клімату на планеті Земля тощо.

Доктор Д. Любченко – член Національної академії наук США, Американської академії мистецтв і наук, американського філософського товариства, кількох зарубіжних академій наук.

МОСКАЛЕНКО Віталій

Народився 25 січня 1949 року, Кременчук Полтавської області, Україна

2005 – Велика Золота медаль Світової академії медицини Альберта Швейцера.

2007 – Золота Зірка Світової академії медицини Альберта Швейцера.

2008 – Орден імені М. Пирогова Європейської академії природничих наук.

Науковець-медик. Навчався в Харківському медичному інституті (1972).

Хоча В. Москаленко служив військовим лікарем на Далекому Сході, понад два десятки років віддав адміністративно-громадській роботі в Харкові та Києві, аде все одно повернувся до науково-педагогічної діяльності – очолює

Національний медичний університет імені О. Богомольця. Саме тут у повній мірі розкрилися його таланти дослідника, педагога, організатора науки.

Основними напрямками наукової діяльності вченого є соціальна медицина, організація та управління охороною здоров'я, терапія, кардіологія. Як міністр охорони здоров'я України (2000–2002) В. Москаленко був активним учасником розробки концепції розвитку цієї важливої галузі. Вчений – прихильник посилення профілактичного напрямку в охороні здоров'я. Ці погляди він виклав у монографії «Концептуальні засади формування профілактичних стратегій в охороні здоров'я: від профілактики медичної до профілактики соціальної».

2001 року за дорученням Президента України В. Москаленко з трибуни спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН інформував міжнародну громадськість про стан боротьби з ВІЛ/СНІД у нашій державі.

2002 року вченого обрали віце-президентом Всесвітньої Асамблеї охорони здоров'я та членом Правління Глобального фонду боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією. На міжнародних форумах В. Москаленко знайомив учасників з результатами ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, заходами, здійсненими в нашій країні щодо боротьби з тютюнопаланням та зловживанням алкоголем.

Від 2009 науковець – член Комітету ВООЗ з політики і координації Спеціальної програми наукових досліджень, розробок і підготовки наукових кадрів у галузі відтворення населення.

Академік Національної академії медичних наук України В. Москаленко – автор понад 1000 наукових праць, у тому числі близько 40 монографій. Він має високий міжнародний авторитет: його запрошують для читання лекцій до провідних європейських наукових та освітніх установ, зокрема, Оксфордського університету (Великобританія), Федерації приватних лікарень Франції, Каролінського інституту (Швеція), Генерального директорату охорони здоров'я та Інституту громадського здоров'я Норвегії.

Вказані на початку статті престижні нагороди В. Москаленко отримав як фахівець, який зробив значний внесок у розвиток світової медицини, діяльність якого є зразком відданої служби людству.

НЕМІЄР Льюїс

27.07.1888, Воля Окшейська, Польща –

19.08.1960, Велика Британія

1952 року за наукові заслуги монархом Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії удостоєний введення в рицарство.

Історик. Навчався у Львівському та Лозанському Університетах, Лондонській школі економіки. 1912 року на «відмінно» закінчив Оксфордський університет.

Дитинство майбутнього історика пройшло на Тернопільщині (Скалат), куди родина перемістилася з сусіднього з Україною польського Люблінського воєводства (з польсько-українського Підляшшя). Юнак на все життя зберіг спогади про край, у якому виріс й це вплинуло на формування його світогляду.

1906 – емігрував до Великої Британії. 1914–1915 – служив у Британських збройних силах. Працював у сфері урядової інформації та пропаганди.

На ці часи припадає дебют Л. Немієра як історика-науковця: він видав 1915 року дослідження «Німеччина та Східна Європа», а 1917 – «Чехословаки: пригнічена національність» з передмовою ліберального історика Г. Фішера. Молодий історик підтримував ідею незалежності слов'янських народів Східної Європи: у створенні самостійних держав він бачив надійний засіб проти загрози німецького милітаризму.

У 1917–1920 працював у Міністерстві закордонних справ Великої Британії. Брав участь в урядових делегаціях, зокрема, був учасником Версальських переговорів 1919 року, де захищав інтереси Польщі й територій, котрі до неї входили. У період польсько-українського конфлікту 1918–1920 років консулював британський уряд. Л. Немієр підтримував українську сторону, вважав, що «кожна ідея, яку в 1848 році сформулювали народи Габсбурзької монархії, повинна бути реалізована в той чи інший момент і в тій чи іншій формі, визначаючи напрям розвитку всього наступного століття». Л. Немієр суттєво вплинув на рішення Великої Британії щодо «лінії Керзона». Вчений відстоював належність Львова до України. Цей факт зіграв позитивну роль для України під час міжурядових переговорів у Тегерані та Ялті.

Від 1931 до 1953 Л. Немієр був професором Манчестерського університету й займався активною дослідницькою та політичною діяльністю. Він став авторитетним дослідником європейського парламентаризму в Лондонському інституті історичних досліджень, видав ґрунтовні дослідження на цю тему. Особливу увагу вченого привертала подія II світової війни, а також тема Холокосту, боротьби проти тоталітарних ідеологій, Насамперед, нацизму, історія дипломатії.

Основні праці Л. Немієра присвячені політичній історії Європи від середини XVIII століття до II світової війни (середини XX століття). Треба зауважити, що свої наукові праці вчений викладав не мовою академічних монографій, а зрозумілою читачам літературною мовою, якій притаманні витончений стиль, простота й точність вживання слів. Цікаво, що у тій же Волі Окшейській на 42 роки раніше (у 1846) народився польський класик прози Нобелівський лауреат Генрик Сенкевич. Не випадково прихильники Л. Немієра вважали, що він міг би писати англійською чудову прозу, що була б привабливою як талановита поезія.

1950 року вчений зосередився на історії англійського парламента. Він вважав, що треба створити серію біографічних нарисів про визначних депутатів різних епох. Подібна галерея, на переконання Л. Немієра, покликана відкрити настрій різних історичних часів, розповісти про внутрішню еволюцію такої важливої державної інституції як парламент.

Зарубіжні історики-дослідники та політики відзначають, що Л. Немієр відрізнявся від британських вчених тим, що не боявся відійти від традиційних поглядів англійської історіографії на важливі періоди історії Об'єднаного Королівства. Він був людиною правих поглядів (навіть найреакційнішим істориком Великобританії тогочасної доби), але його протезе, історик Ф. Тейлор дотримувався лівих поглядів.

Науковці-сучасники заслужено ставили Л. Немієра в один ряд з великими постатями англійської історіографії – Е. Гіббоном (1737–1794) та Т. Макколем (1800–1859).

Ім'ям Л. Немієра названо один з наукових напрямів британської історичної школи.

Нажаль, завершувати нарис про видатного історика, який симпатизував Україні, доведеться сумною заувагою, що ми прикро мало знаємо про його діяльність і працю.

ПЕТРОВ Ельмар

Народився 12 лютого 1940 року в Бугуруслані, Росія

2003 – премія Олександра фон Гумбольдта (Німеччина).

Фізик-теоретик. Навчався у Воронежському університеті, аспірантурі Харківського фізико-технічного інституту НАН України.

Від 1967 – в Інституті теоретичної фізики НАН України.

Наукові інтереси Е. Петрова – вивчення кінетики перенесення зарядів у біо- та наносистемах, розвиток методів теорії твердого тіла, застосування цих методів для вивчення спектральних властивостей магнітовпорядкованих кристалів. Найбільших успіхів досяг Е. Петров у теоретичній біофізиці. Тривалий час вчений викладав спецкурс із квантової кінетики на фізичному факультеті та курс механіки на радіофізичному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка.

2003 року обраний членом-кореспондентом НАН України.

ПОПОВИЧ Мирослав

Народився 12 квітня 1930 року в Житомирі, Україна

2005 – Орден Почесного Легіону за вагомий внесок у розвиток українсько-французького гуманітарного співробітництва.

Філософ. Навчався в Київському університеті імені Тараса Шевченка (1953). Від 1956 в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України пройшов шлях від аспіранта до директора інституту.

1960 – захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктор наук.

У 2003 році вченого було обрано академіком НАН України.

Автор понад 100 наукових праць, присвячених проблемам логіки, методології та філософії науки, філософії й історії культури. Серед книг М. Поповича – «Григорій Сковорода» (1984, у співавторстві), «Світогляд давніх слов'ян» (1985), «Микола Гоголь» (1989), «Україна і Європа: праві і ліві» (1996). Одна з його праць –

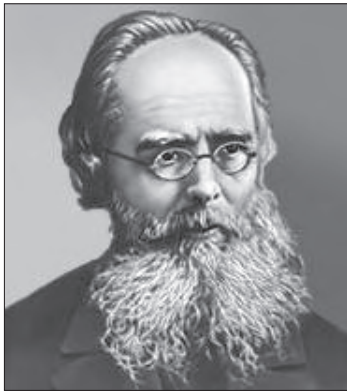
«Нариси історії української культури» (1999) – удостоєна Національної премії імені Т. Шевченка (2001).

Головний редактор наукового журналу «Філософська думка».

ПОТЕБНЯ Олександр

10.09.1835, Манів (нині – Сумської області) –

29.11.1891, Харків, Україна

1875 – Ломоносовська премія. 1878 і 1879 – Золоті медалі лауреата Уваровської премії Санкт-Петербурзької академії наук

Мовознавець, літературознавець, філософ. Навчався у Харківському університеті (1856, доктор наук – 1874).

Сучасні енциклопедії визначають О. Потебню осноположником психологічного напрямку в українському мовознавстві. Вчений досліджував проблеми взаємовідношення мови та нації, мови і мислення, походження мови. Створена учнями й послідовниками науковця філософсько-

поетологічна школа дістала назву потебніанство. Мовознавцеві випало жити в Україні, входила до Російської імперії і це не могло не відбитися на долі та світогляді О. Потебні. По закінченні університетського курсу майбутній науковець удосконалював свої знання в Німеччині, Чехії, Австрії, зокрема, слухав лекції у Берлінському університеті, вивчав санскрит, слов'янські мови.

1875 став професором Харківського університету, був обраний членом-кореспондентом Санкт-Петербурзької академії наук (відділення російської мови та словесності).

Як вчений О. Потебня сформувався значною мірою під впливом ідей німецьких мислителів Й. Гердера (1744–1803) та В. Гумбольдта (1767–1835). Йому були близькими думки Й. Гердера про те, що «людство – це велика арфа в руках видатного майстра», що «кожний народ – це струна з самотнім звучанням» і треба бути націленим на пізнання цієї універсальної гармонії. Й. Гердер першим сформулював ідею сучасної національної держави, базованій на пріоритеті принципів природного права.

Тому, не заперечуючи масштабний внесок О. Потебні у розвиток російського мовознавства та літературознавства, теорії російської лінгвістики, немає підстав ставити все це на перше місце у науковому доробку вченого.

У Харківському університеті О. Потебня виховувався під впливом, зокрема, професора А. Метлинського – визначного українського педагога та письменника-романтика. Молодий вчений захопився етнографією. 1861 року

він захистив магістерську дисертацію «Про деякі символи слов'янської народної поезії». Не виходила за рамки офіційної московської науки й докторська дисертація О. Потебні («Із записок з російської граматики», 1874). Але відходять від істини ті дослідники життєпису вченого, котрі роблять висновки про ніби-то скептичне ставлення О. Потебні до ідеї про самобутність української мови, особливо літературної. Тим більше, що згадані дослідники не забувають наголошувати на відданості вченого своїй батьківщині, його українському патріотизмі.

«Обставини мого життя, – писав О. Потебня, – зумовили те, що в моїй науковій роботі вихідним пунктом... була українська мова й українська народна словесність. Якби цей вихідний пункт і пов'язане з ним почуття не були мені прирочені..., то, здається мені, навряд чи я став би займатися наукою».

Йдучи за В. Губольдтом, котрий вважав, що саме в індивідуальності схована таємниця будь-якого існування, О. Потебня наголошував, що денационалізація веде до духовного розладу особистості.

Як міг вчений сумніватися у майбутті мови свого народу, коли він стверджував: «Єдина ознака, за якою пізнаємо народ, до того ж ознака незмінна й остаточна – єдність мови. Національна свідомість є великим історичним двигуном, тому що вона – це той зв'язковий, що відтворює єдність даного народу».

Завжди актуально звучать і звучатимуть слова О. Потебні: «Ідея національності здатна сприяти людському поступові, якщо вона стверджує взаємоповагу права народів на самостійне існування та розвиток; коли ж через цю ідею стверджують зверхність однієї спільноти над іншою, то вона набуває реакційного смислу».

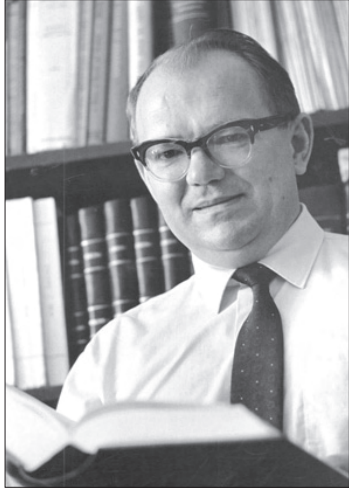
О. Потебня очолював Харківське історико-філософське товариство (1878–1990), був членом Чеського наукового товариства, Інститут мовознавства НАН України носить його ім'я.

Видатний вчений був патріотом своєї Слобожанщини: редагував твори письменників П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Манжури. Його перу належить переклад на українську «Одісеї» Гомера.

ПРИЦАК Омелян

07.04.1919, Лука (Озерне) на Львівщині, Україна –

29.05.2006, Бостон, Масачусетс, США

1987 – нагорода Вінніпег-Канадського фонду фундаментальних досліджень.

1990 – Золота медаль за наукові праці з алтаїстики (Угорщина).

Історик, мовознавець, філолог-орієнталіст. Навчався в Львівському (1940), Берлінському (1943–1945), Геттінгенському (1946–1948) університетах. 1936–1939 – секретар Комісії нової історії України Наукового товариства імені Т. Шевченка. 1940–1941 – молодший співробітник Львівського відділу Інституту історії України, навчався в аспірантурі Інституту мовознавства АН УРСР під керівництвом академіка А. Кримського. Під час I світової війни емігрував до Німеччини, а потім до Америки.

За океаном О. Прицак не тільки сформувався як видатний вчений-орієнталіст, але й став організатором наукового життя української діаспори. Він визначив для українських інтелектуалів за межами батьківщини завдання не лише відродити науково-дослідну діяльність, але й вивести її на рівень світової науки.

В 1991–1998 роках вчений жив в Україні: очолював Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України.

Сьогодні життя О. Прицака ще недостатньо досліджено. Мало хто знає, що вчений-сходознавець відмовився від багатьох престижних посад у міжнародних наукових організаціях заради розбудови української академічної науки і включення її здобутків у міжнародний обіг, адже радянська українська наука у добу тоталітарного режиму могла розвиватися лише в фарватері російської.

О. Прицак – натхненник і створювач українознавчих студій у Гарвардському університеті США: 1968 року відкрито три постійні кафедри – кафедру історії України імені М. Грушевського, української літератури імені Д. Чижевського, української філології імені О. Потебні. Першим завідувачем кафедри історії й директором Українського наукового інституту в Гарварді став О. Прицак.

Вчений також ініціював масштабні наукові проекти, зокрема, відзначення тисячоліття хрещення України-Руси, «Проект тисячоліття», тобто проект «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства» – корпус української літературної творчості у трьох серіях: факсимільні видання оригінальних текстів пам'яток історії України, переклад їх англійською та українською мовами. В процесі реалізації проекту з нього виокремилися «Київська бібліотека давнього українського письменства», підсерія «Студії», що об'єднують

класичні твори української науки і відкриті виданням «Історія української літератури» М. Грушевського.

О. Пріцак розумів важливість виходу здобутків українських інтелектуалів в іншомовні світи: він започаткував шоквартальник «Harvard Ukrainian Studies» та журнал «Resenzija», де друкуються англomовні аналітика та відгуки на вітчизняні наукові публікації. Вчений вважав створення Українського наукового центру у системі Гарварду своїм найбільшим внеском в українську науку, маючи понад 1000 наукових праць сфер ділянок історії та філософії України та Євразії, та створивши фундаментальні дослідження «Походження Русі», «Караханідські студії», «Староболгарський список князів», «Підстави тюркської філології», «Слов'яни і авари», «Історіографія та історіософія Михайла Грушевського» тощо. Одним із завершальних досліджень О. Пріцака стала книга «Шевченко-пророк».

Видатний вчений був одним з тих, чії праці уважно вивчають російські науковці, зокрема історики: 2003 року в російському перекладі побачило світ дослідження «Хазарско-еврейские документы X века», що його О. Пріцак підготував у співавторстві з Н. Голбом.

2007 року, виконуючи заповіт О. Пріцака, його вдова Лариса Пріцак передала на довічне зберігання до Національного університету «Києво-Могилянська академія» приватну колекцію вченого: бібліотеку зі 150 тисяч книг, архів, що нараховує 10 тисяч одиниць, музейні експонати, твори мистецтва, серед яких 130 картин.

Крім названих вище нагород О. Пріцак мав престижні зарубіжні відзнаки, зокрема, державні ордени Туреччини.

СТЕШЕНКО Іван
24.06.1873, Полтава – 30.07.1918,
Полтава (похований у Києві), Україна

1901 – Пушкінська премія Санкт-Петербурзької академії наук.

Педагог. Навчався у Київському університеті на історико-філологічному факультеті, 1896.

Іван Стешенко належав до кола київської інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ століть – родин Старицьких, Лисенків, Косачів, котрі були центром національно-культурного життя підросійської України. З цього кола вийшла більшість діячів Української Центральної Ради 1917 року. Зокрема, І. Стешенко був призначений генеральним секретарем освіти.

Дебютом письменника й перекладача І. Стешенка стала публікація у Львові перекладу на укра-

їнську «Метаморфоз» Овідія та власної поеми «Мазепа». Він був членом Київської «старої» громади, активним учасником тодішнього громадського життя.

Участь у політичному житті закінчилася для молодого літератора висилкою з Києва. У Чернігові І. Стешенко досліджував творчість І. Котляревського, видав праці «Поезія І. Котляревського» та «І. Котляревський, автор української «Енеїди».

1907 повернувся до Києва й зайнявся викладацькою діяльністю. Опублікував дослідження «Історія української драми» (1908), Твір «Українські шестидесятники» (1908), вивчав творчість М. Гоголя, Лесі Українки, П. Мирного, М. Старицького, М. Коцюбинського, П. Куліша.

1908 – обраний секретарем, пізніше товаришем (заступником) голови Українського наукового товариства у Києві.

Особливою сторінкою творчої спадщини І. Стешенка є його дослідження, присвячені Шевченкові: «Т. Шевченко як великий майстер слова», «До характеристики творчості Т. Шевченка», «Життя і творчість Т. Шевченка» (1914–1918).

У 1917 р. І. Стешенко став одним з ініціаторів створення Української центральної Ради, входив до складу Малої Ради. Як міністр освіти рішуче проводив політику українізації освіти, відродження рідної мови українського народу.

Влітку 1918 загинув у Полтаві за невияснених обставин.

Дослідження І. Стешенка «Поезія І. Котляревського» було опубліковане в журналі «Київська старовина» й висунуте на здобуття Пушкінської премії – автор був визнаний переможцем спільно з А. Кримським як рецензентом даної праці.

ТИМОШЕНКО Степан

11.12.1878, Шпотівка на Сумщині, Україна – 29.05.1972, Вупеппгаль, ФРН

1944 та 1958 – нагороди Інституту імені Франкліна (США): медалі імені Леві та імені Крессона.

Вчений-механік. Навчався у Санкт-Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Стажувався у Геттінгенському університеті у професора Л. Прандтля.

Степан Тимошенко увійшов до історії науки як основоположник теорії міцності матеріалів, теорії пружності та коливань.

В історії України він – один із засновників та перших академіків Всеукраїнської академії наук. Ініціатор створення та перший директор Інституту механіки НАН України (1919–1920), що нині носить його ім'я.

1907–1911, 1917–1920 – викладав у Київському політехнічному інституті, захистив дисертацію на ступінь ад'юнкта прикладної механіки. 1911 С. Тимошенко був серед групи професорів, які висловили протест проти поліцейської сваволі щодо студентських заворушень. Цих викладачів КПП, у т.ч. Є.О. Патона, звільнили з посад і С. Тимошенко повернувся до Санкт-Петербурга.

Від 1920 – в еміграції (Югославія), 1922 – США.

1927 – професор Мічиганського, 1936–1960) – Стенфордського університетів.

Коло наукових інтересів: дослідження опору матеріалів, теорія пружності та коливань в інженерній справі. Основоположник школи технічної фізики в США. Ім'я С. Тимошенко носить лабораторія технічної механіки Стенфордського університету.

Від 1960 С. Тимошенко жив у Вупперталі у своєї доньки, похований поруч з дружиною в Пало Альто в США.

Член Королівського наукового товариства у Лондоні, Американської, Французької, Італійської, Польської академій наук.

Вчинки вченого говорять про його нерозривні зв'язки з батьківщиною: 1951 року С. Тимошенко вперше відвідав СРСР, побував у Львові у Інституті машинознавства та механіки та Харкові у Технологічному інституті. Другий приїзд 1967 був присвячений відвідинам «малої батьківщини» – Ромнів, де пройшло дитинство вченого. Побував також у Києві.

P.S. 1957 року Американське товариство інженерів-механіків заснувало щорічну нагороду – медаль імені С. Тимошенка як «свідчення визнання його видатного внеску в розвиток прикладної механіки». Серед удостоєних цієї нагороди – два науковці українського походження: Анатолій Рошко (1999) та Тед Белічко (2001).

Рошко Анатолій – професор Аеронавтики Каліфорнійського технологічного інституту. Освіту одержав в Альбертському університеті, докторську дисертацію захистив у Каліфорнійському технологічному інституті в 1952 році. Вивчає, зокрема, проблеми, пов'язані з явищем турбулентності.

Член Національної інженерної академії, Американської академії мистецтв і наук, Американського інституту аеронавтики та астронавтики, Американського фізичного товариства.

1987 А. Рошко одержав премію Американського фізичного товариства.

Белічко Тед – вихованець і професор (1968) Ілінойського технологічного інституту.

В колі наукових інтересів Т. Белічка – обчислювальні методи моделювання поведінки твердих тіл. Вчений – головний редактор міжнародного журналу «Обчислювальні методи в техніці», член Національної академії наук США, Американської академії мистецтв і наук.

Удостоєний багатьох престижних нагород, зокрема, медалі Т. фон Кармана, якою його відзначило Американське товариство цивільних інженерів (медаль заснована 1960 року для щорічного відзначення видатних заслуг в інженерній механіці, придатних для застосування в будь-якій галузі будівельної індустрії).

ТЮТЮННИК В'ячеслав

Народився 4 жовтня 1949 року, Куп'янськ Харківської області, Україна

1991 – медаль В. Нернста Португальського електрохімічного товариства.

2000 – Золота медаль Клубу лауреатів Нобелівських премій і міжнародної Каліфорнійської академії наук та мистецтв «За видатний внесок для блага людства» (США).

Інженер-хімік. Навчався у Тамбовському інституті хімічного машинобудування (1972).

У 1972–1980 роках займався науковою та викладацькою діяльністю.

1977 року в Московському хіміко-технологічному інституті імені Д. Менделєєва

захистив дисертацію на науковий ступінь кандидата хімічних наук. 1998 у Всеросійському інституті наукової і технічної інформації захистив дисертацію на науковий ступінь доктора технічних наук.

Науково-дослідницькі інтереси зосереджені на розробці та вивченні термостійких хімічних активних полімерів: він створив і запатентував серію пристроїв для вимірювання фізико-хімічних характеристик газів і рідин, є автором близько 600 наукових праць.

В. Тютюнник сьогодні – відомий фахівець у галузях теоретичної інформатики, та наукознавства. Відомий у світі як засновник нового наукового напрямку – нобелістики, що від 1970-х років є визначальним у діяльності науковця: він веде фундаментальні дослідження у галузі відкриття спадщини видатного мецената й інтелектуала А. Нобеля. Побачили світ унікальні видання на тему нобелістики, організовано близько двадцяти міжнародних конференцій, присвячених А. Нобелю, інформатиці та наукознавству. Вчений обґрунтував актуальність вивчення ініційованих проблем, створив комп'ютерні бази даних по багатьох напрямках, котрі нині Нобелівським фондом у Стокгольмі доведені до високої якості й реалізовані у сітковому варіанті.

Науковець створив й очолив як президент єдиний у світі Міжнародний інформаційний Нобелівський центр (МІНЦ, 1989) з унікальною Нобелівською науковою бібліотекою, музеєм та архівом родини Нобелів і лауреатів Нобелівської премії, видавництвом «Нобелістика».

В. Тютюнник – незмінний учасник конгресів Нобелівських лауреатів в Швеції, Німеччині, Норвегії та інших країнах, член багатьох академій та наукових інституцій, у тому числі Міжнародної академії наук, технологій та мистецтв (США, 1999), Міжнародного союзу з теоретичної та прикладної хімії ІЮПАК (Великобританія, 1991), Міжнародного товариства наукометрії та інформетрії (Німеччина, 2001).

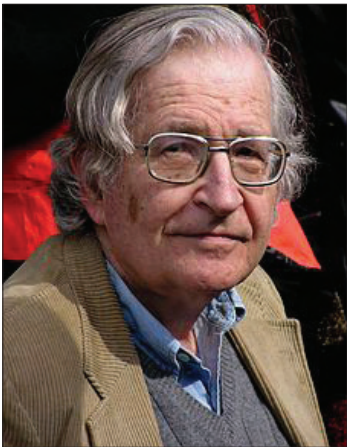
Крім вище названих нагород вчений удостоєний інших престижних міжнародних та російських премій, відзнак і титулів.

Серед книг В. Тютюнника чинне місце посіли «Альфред Нобель і Нобелівські премії» (Тамбов, 1988, 1991), «Лауреати Нобелівської премії з хімії» (1989, 1990), «Лауреати Нобелівської премії з літератури» (1991), «Нобелістика: Тезаурус інформаційно-пошуковий» (1995).

P.S. В. Тютюнник не забуває своєї Батьківщини: співпрацює з українськими колегами, зокрема, бере участь у Тернопільських Нобелівських чинаннях, подіях наукового життя України.

ХОМСЬКИЙ Ноам

Народився 7 грудня 1928 року в Філадельфії, США

1988 – Кіотська премія (аналог Нобелівської премії).

1999 – медаль Б. Франкліна (США).

Лінгвіст. Навчався в Пенсільванському університеті (1945). Доктор наук (1955).

Від 1962 – професор Массачусетського технологічного інституту.

Наукові інтереси вченого зосереджені на вивченні проблем лінгвістики: дослідження Н. Хомського «Синтетичні структури» (1957) вважається одним із найзначніших внесків у теоретичну лінгвістику у другій половині ХХ століття. Ця праця мала важливий вплив на розвиток науки про мову у всьому світі, навіть

йдеться про «хомкiанську революцію» у лінгвістиці – зміни наукової парадигми (в термінах Куна).

Короткий виклад теорії Н. Хомського зводиться до твердження, що швидкість, з якою діти навчаються розмовляти, не може бути пояснена на підставі «теорії навчання», що пояснює засвоєння когнітивних (пізнавальних) структур за посередництвом досвіду, але передбачає наявність вродженої диспозиції інтелекту, універсальної граматики, що постачає зразки правил, які дитина розпізнає у мовних зразках оточення. Критики Н. Хомського твердять, що вчений ігнорує реальність та значення наслідування в процесах навчання дитини.

Н. Хомський належить до суперечливих науковців, але вплив ідей створеної вченим теорії породжувальної граматики (генеративізму) відчувається навіть у роботах лінгвістів, які його критикують.

У 1980–1992 роках він був восьмим у світі за частотою використання наукових праць (цитованість) вченим.

Попередник Н. Хомського – Ч. Хоккет, різко критикуючи погляди колеги, відзначив, що праці Н. Хомського співставимі за значущістю з працями У. Джонса про спільність санскриту та давніх мов Європи, які започаткували порівняльно-історичне мовознавство (1786), працями К. Вернера, що заклали основу компаративістики (1876), працею Ф. де Соссюра «Курс загальної лінгвістики» (1916).

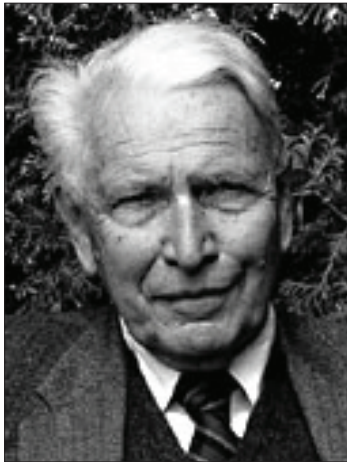
Н. Хомський – активний учасник суспільного життя США: виступав проти війни у В'єтнамі, є одним з лідерів міжнародного руху за мир і соціальну справедливість, противником ідей глобалізації.

Вчений – лауреат численних премій та відзнак. 2001 року започаткована Премія імені Хомського (США).

P.S. Вчений ніколи не бував в Україні, але в автобіографіях завжди вказує на своє українське походження: його батько В. Хомський – знавець івриту, народився в наших краях, мати – Е. Сімоновська – мала білоруське коріння.

ЧАРГАФФ Ервін

11.08.1905, Чернівці, Україна – 20.06.2002, Нью-Йорк, США

1949 – Золота медаль імені Л. Пастера Французького біохімічного товариства (1949). 1974 – Національна Медаль Науки США. Біохімік. Навчався у Віденському університеті (доктор наук, 1928). 1928–1930 – працював у лабораторії хімії в Йельському університеті, 1930–1933 – в Берлінському університеті. Вихід на політичну арену Німеччини нацистів змусив Е. Чаргаффа емігрувати. 1933–1934 – працював у Пастерівському інституті в Парижі.

Від 1935 – в Колумбійському університеті (Нью-Йорк): 1952 – професор, 1970 – завідувачий кафедрою біохімії, 1974 – професор біохімії в лабораторії клітини.

Основні наукові праці Е. Чаргаффа присвячені вивченню хімічного складу та структури нуклеїнових кислот. 1950 вчений визначив кількісне відношення азотистих основ, які входять до їх складу. Показав, що загальна кількість аденінових залишків у кожній молекулі ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота, що забезпечує збереження й передачу з покоління у покоління та реалізацію генетичної програми розвитку і функціонування живих організмів) рівна кількості тимінових залишків, а кількість гуанінових одиниць – кількості цитозинових – «правило Чаргаффа».

Це відкриття було використано Ф. Криком та Д. Уотсоном для побудови моделі структури ДНК, за що вони відзначені Нобелівською премією з фізі-

ології та медицини 1962 року. І не лише їм відкриття Е. Чаргаффа допомогли стати Нобелівськими лауреатами...

Е. Чаргафф переконливо аргументував своє заперечення гіпотези про існування багатьох різновидів ДНК, досліджував процес зсідання крові, вивчав ліпіди і ліпопротеїди, метаболізм амінокислот.

Вчений був обраний членом Американської академії мистецтв і наук (1961), Паризької Академії наук (1963), Нідерландської королівської АН (1964), Академії натуралістів Німеччини «Леопольдина», а також удостоєний багатьох престижних наукових нагород США й інших країн світу.

Ніхто з сучасників Е. Чаргаффа не удостоївся таких оцінок, як він: дослідника називали пристрасним борцем за чистоту й високу моральність науки. Взагалі Е. Чаргафф залишив по собі глибоко філософські роздуми й оцінки ролі науки у житті Людства, які не втратили свого значення й сьогодні. Вчений прожив довге життя (майже сто років), протягом якого відбувалася певна еволюція його світогляду, але роль й відповідальність науки завжди були для нього однозначними – працювати заради прогресу.

Звертаючись до колег-генетиків, Е. Чаргафф попереджав: «Виникає проблема незворотності того, що передбачається здійснити, бо не можна повернути назад нову форму життя». Він мав на увазі наукові експерименти, результати яких порівнював з «атомною бомбою», здатною зруйнувати імунну й генетичну систему людського організму. Вчений наголошував на небезпеці дослідів з випуску в природу трансгенних живих організмів: «Розмір гри, яку може собі дозволити природа, ще не вимірний... Незворотний вплив на біосферу є настільки нечуваним і позбавленим сенсу, що мені лишається тільки втішати себе тим, що я не причетний до цього. Гібрид між Геростратом та Прометеєм здатен дати диявольські результати».

Однозначним було бачення вченим й державотворчих процесів: «Рівень розвитку держави визначається трьома складовими: ставленням до дерев, ставленням до дітей, ставленням до рідної мови».

P.S. Ервін Чаргафф народився на Буковині й проніс через все життя своє захоплення рідним краєм: «Ніколи в житті я не зустрів такої яскравої зелені як в місті свого дитинства – Чернівцях».

2002 року в столиці Буковини створений «Чаргафф-фонд», мета якого – вивчення наукової спадщини та біографії видатного вченого-земляка та сприяння підвищенню рівня викладання біології та екології в загальноосвітній і вищій школах.

ЧУБИНСЬКИЙ Павло

15.01.1839, Бориспіль на Київщині – 14.01.1884, Київ, Україна

1875 – Уваровська премія Санкт-Петербурзької АН Юрист. Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті (1861).

Від 1861 жив у Києві. Викладав, брав участь у громадському житті, співробітничав з журналом «Основа» та київською «Старою громадою».

1862 року написав текст сьогоднішнього гімну України – «Ще не вмерла Україна...», до якого пізніше композитор М. Вербицький створив музику.

У тому ж році поет-юрист був арештований, звинувачений в участі в національному русі й висланий до Архангельської губернії. Тут, окрім виконання фахової роботи, П. Чубинський займався статистичними й етнографічними дослідженнями

Північної Росії, вивчав природу й населення Заполяр'я, узбережжя Білого моря. В сучасній російській пресі можна прочитати, що П. Чубинський має відношення до заснування у цих краях одного з російських космодромів – Плесецьк, адже саме він досліджував Пермилівську тайгу, де знаходиться Закрыте адміністративно-територіальне утворення Мирний.

«Сім років я трудився на півночі для російської науки та уряду, – писав П. Чубинський у своєму покаянному листі на адресу вищої Петербурзької влади. – Не стану перераховувати список моїх праць, але вони демонструють, настільки глибоко я зацікавився населенням великоруського та фінського племен. Крім етнографії я торкнувся всіх галузей економічного побуту народу, і нотатки з цих питань послужили предметом уваги багатьох панів губернаторів... я працював на півночі невтомно й довів свою любов до російського народу».

Царська влада повірила П. Чубинському й 1869 він поселився у столиці. 1960 обраний членом Російського географічного товариства, займався етнографічними дослідженнями в Україні, Білорусі та Молдавії.

1872–1879 опубліковані відредаговані П. Чубинським сім томів «Праць етнографічно-статистичної експедиції до Західно-Російського краю».

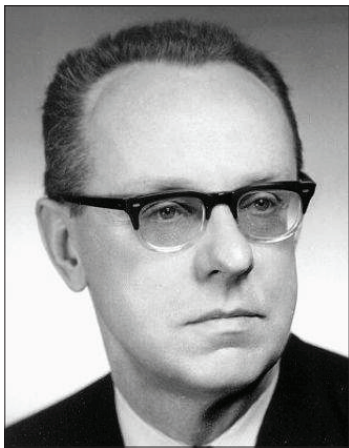
Повернувшись до Києва, П. Чубинський знову увійшов до кола М. Драгоманова, М. Зібера, Ф. Вовка, М. Лисенка й продовжував свою участь у національно-громадському житті України. За його ініціативою та під його орудою у Києві було створено Південно-Західне відділення Російського географічного товариства, проведений III-й Археологічний з'їзд. Після Емського указу П. Чубинського знову повернули в Санкт-Петербург.

П. Чубинський був авторитетним вченим, його дослідження були масштабними й аргументованими.

Р.С. Премій та відзнак дореволюційної Російської академії наук удостоювалися немало українських науковців. Невипадково й серед нагород сучасної РАН є названі на честь вихідців з України: киян С. Виноградського, І. Шмальгаузена, Є. Тарле, харків'ян І. Мечникова та М. Ковалевського, полтавчан О. Йоффе й А. Баха, житомирянина В. Векслера... Що ж до відзначених РАН у минулому, то треба сказати про лауреата Ломоносовської премії луганчанина В. Даля (1869). Уваровською премією 1887 року нагородили історика киянина Д. Багалія. Пушкінською премією РАН були відзначені поетеса М. Лохвицька (1897, 1903, 1905) і літературознавець Ю. Айхенвальд (1909). Уваровської премії удостоєне військово-наукове дослідження «Похід Карла XII в Україну у 1708–1709 роках», автором якого був тоді офіцер М. Юнаков, в 1917–1920 роках – генерал армії Української Народної Республіки.

ШЕВЕЛЬОВ Юрій

17.12.1908, Харків, Україна – 12.04.2002, Нью-Йорк, США

1988 – наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів за дослідження «Українська мова у першій половині двадцятого століття (1900–1941)».

Мовознавець, літературознавець. Навчався у Харківському університеті (1931), тоді ХППО – Харківський педагогічний інститут професійної освіти. Після навчання викладав у харківських вищих навчальних закладах, у т.ч. в університетах.

У мовознавстві Ю. Шевельов був учнем видатного лінгвіста Л. Булаховського, хоча не заперечував і впливу В. Симовича, який відкрив молодому вченому методи Празької школи. Перші наукові праці Ю. Шевельова

були присвячені стилістиці, він досліджував творчість П. Тичини, І. Котляревського, Т. Шевченка). 1943 – виїхав в еміграцію – Німеччина, Швеція, а потім Америка.

Ще живучи у Європі прагнув ініціювати український культурницький рух в діаспорних організаціях був одним зі засновників МУРу (Мистецького українського руху), редагував журнали, викладав.

Прийнявши запрошення працювати в Гарвардському університеті, викладав там і досліджував проблеми слов'янської філології. Від 1954 до 1977 – професор Колумбійського університету.

У центр своєї наукової діяльності Ю. Шевельов поставив завдання створити історичну фонологію української мови, котра б відкривала її розвиток від

праслов'янської мови до сучасної на широкій історичній, діалектній міжмовній і текстуальній основі з встановленням системно-причинних зв'язків між окремими фонетичними змінами (праця була опублікована 1979 року). Появі цієї фундаментальної праці передували глибокі дослідження сучасної української літературної мови (наприклад, «Нарис сучасної української літературної мови», 1951), її взаємодії з діалектами Чернігівщини й Галичини тощо. Ю. Шевельов опублікував серію нарисів про своїх наукових попередників: В. Ганцова, А. Курило, К. Михальчука, О. Потебню, Л. Васильєва, В. Симовича, а також статті про Рейнське Євангеліє, Кодекс Ганкенштейна, Ізборник 1076.

1987 Ю. Шевельов опублікував монографію «Українська мова у першій половині двадцятого століття. 1900–1941»), серію досліджень про історичну морфологію та лексикологію української мови й інших слов'янських мов (російської, білоруської, словацької, польської, сербо-хорватської, чеської). Вчений залишив по собі багатий літературо- і театрознавчий спадок. Повністю всі його публікації ще не зібрані. Основні ж видрукувані у книгах «Не для дітей» (1964), «Друга черга» (1978), тритомнику «Пороги і запоріжжя» (1998), двотомнику вибраного «Мовознавство. Літературознавство» (2008).

Ю. Шевельов був активним учасником діаспорного українського життя: 1959–1961 і 1981–1986 був президентом Української Вільної Академії наук, редагував журнал «Сучасність» (1978–1981), писав статті для багатотомної «Енциклопедії українознавства».

Серед нагород професора Ю. Шевельова є Національна премія імені Т. Шевченка (2000).

Від 1991 вчений – іноземний член НАН України.

ШЕВЧЕНКО Ігор

10.02.1922, Варшава, Польща – 26.12.2009, Кембридж, США

1999 – наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів за дослідження «Україна між Сходом і Заходом»

Історик-візантолог. Навчався в Карловому університеті в Празі та Католицькому університеті в Лювені (Бельгія), доктор філософії й літератури (1947).

Вже перша фундаментальна наукова праця, що вийшла друком 1962 р. французькою мовою, «Інтелектуальне й політичне життя у Візантії за панування перших Палеологів (XIV ст.)» поставила вченого у ряд визначних дослідників візантійської історії та культури.

1949 року І. Шевченко емігрував до Америки. Дослідницьку працю продовжив у центрі візантійських студій в Дамбартон Оукс, пов'язаному з Гарвардським університетом. Наукові праці вченого друкувалися в численних збірниках та фахових виданнях. Американські та європейські наукові осередки запрошували його до співпраці, наприклад, читання лекцій з візантивістики.

Від 1949 дослідник і викладач університетів: Каліфорнійського, Мічиганського, Колумбійського (професор від 1962) і Гарвардського (від 1965). Тривалий час працював під керівництвом О. Пріцака в Українському науковому інституті Гарварду, був його співзасновником та директором (1977, 1980, 1985).

І. Шевченко був дійсним членом НТШ, УВАН, низки американських та інших установ і товариств, зокрема, членом-кореспондентом Американської академії наук і мистецтв, Британської академії, Австрійської АН, Міжнародної Асоціації Візантійських студій, яку очолював від 1986 р.

У грудні 2001 року І. Шевченко був удостоєний почесного ступеня доктора «honoris causa» Варшавського університету, у 1994 одержав звання почесного доктора Кельнського університету).

І. Шевченко – автор понад 150 наукових праць з візантології (історія, історія культури, літератури та мистецтва), історії візантійсько-слов'янських відносин й української історії, виданих європейськими мовами.

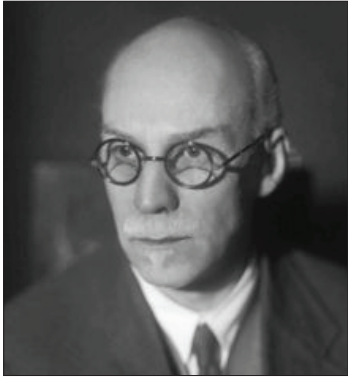
Дослідники оцінюють науковий спадок І. Шевченка так само високо, як і інших визначних вітчизняних науковців – В. Вернадського, Ю. Шевельова, О. Пріцака.

Служіння своїй історичній батьківщині вчений бачив Насамперед у підготовці та публікації книг. 1981 року вийшло його дослідження «Суспільство та інтелектуальне життя пізньої Візантії», 1982 – «Ідеологія, література і культура у візантійському світі», 1991 – «Візантія і слов'яни в літературі та культурі». 2001 року у Львові побачило світ фундаментальне дослідження І. Шевченка «Україна між Сходом і Заходом нариси з історії культури до початку XVIII століття».

І. Шевченко був обраний іноземним членом НАН України (1991).

ШМАЛЬГАУЗЕН Іван

23.04.1884, Київ, Україна – 07.10.1963, Москва, РФ

1959 – Дарвінська медаль Німецької академії природодослідників «Леопольдіна».

Зоолог-морфолог. Навчався у Київському університеті (1907).

Майбутній вчений виріс у родині відомого природодослідника професора Київського університету І.Ф. Шмальгаузена (1849–1894). Крім батька-ботаніка на І. Шмальгаузена мав значний вплив його вузівський викладач професор університету О. Северцев, який захопив юнака до занять порівняльною анатомією.

Ще студентом І. Шмальгаузен був нагороджений золотою медаллю за дослідження, присвячене вивченню розвитку кінцівок у земноводних.

З 1912 працював у Московському університеті, 1913–1918 – приват-доцент на кафедрі порівняльної анатомії.

Від 1921 – професор Київського університету.

1935 – академік АН СРСР.

1939–1948 – професор Московського університету. В період «лисенківщини», боротьби з «менделістами-вейсманістами-морганістами» І. Шмальгаузен підтримував протести колег і виступив як прихильник розвитку генетики, засуджував псевдонаукові «вчення» І. Мічуріна та Т. Лисенка, за що був усунутий з керівних посад і працював науковим співробітником Зоологічного інституту АН СРСР.

1955 підписав «Лист трьохсот» – звернення до Президії ЦК КПРС, в якому провідні науковці СРСР протестували проти «лисенківщини», виступали за розвиток генетики.

1955–1963 – завідувач лабораторією ембріології Зоологічного інституту АН СРСР. І. Шмальгаузен – всесвітньо відомий теоретик еволюційного вчення ХХ століття. Фундаментальна праця дослідника «Організм як ціле» – настільна книга для біологів, які займаються індивідуальним та історичним розвитком організмів. Розвиваючи вчення Ч. Дарвіна про природний відбір, вчений створив теорію стабілізуючого відбору як особливої форми природного.

І. Шмальгаузен мужньо переніс переслідування й гоніння невігласів від науки – саме у тяжкі роки свого життя він відкрив для себе світ кібернетики. Будучи зоологом, він спробував переформулювати ідеї еволюційної генетики в термінах кібернетики і одержав абсолютно новий погляд на проблему. Лише через десятки років заслуги І. Шмальгаузена були по-справжньому визнані й пошановані. Зокрема, в Російській академії наук засновано премію імені І. Шмальгаузена.

Вчений створив Інститут зоології та біології АН УРСР і у 1930–1941 очолював його. Нині це Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України.

ШПОРЛЮК Роман

Народився 8 вересня 1933 року, Гримайлів на Тернопільщині, Україна

2001 – Наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів (США) за дослідження «Україна, Росія та розвал Радянського Союзу»

Історик (доктор наук). Навчався в Люблінському (1955), Оксфордському (1961), Стенфордському (1965) університетах.

До 1958 року Р. Шпорлюк жив у Польщі.

У 1965–1991 – професор історії Східної Європи в Мічиганському університеті. 1972–1973 – співробітник Українського наукового інституту і викладач у Гарварді. Від 1991 – професор історії України на факультеті історії Гарвардського університету.

У 1996–2003 – директор Українського наукового інституту Гарвардського університету (Кембридж, Масачусетс, США).

Історія України у викладі Р. Шпорлюка – це літопис вітчизняних подій у контексті світової історії. Тому словосполучення «історія і сучасність» у дослідженнях вченого набуває незвичного значення.

«Україна: коротка історія» (1992), «Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста» (1998), «Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі» (2000) – ці та інші книги Р. Шпорлюка, видані англійською мовою й перекладені українською мають численну читацьку аудиторію. Професором і викладачем Р. Шпорлюка в Оксфорді був відомий британський ліберальний мислитель І. Берлін, автор праць «Карл Маркс» (1939), «Дві концепції свободи» (1958), «Проти течії» (1979), «Викривлене древо людства: глави з історії ідей» (1990). Це створює навколо Шпорлюкових книг особливий ореол, що приваблює до них студентів та творчу інтелігенцію, спраглих за евристичним читанням.

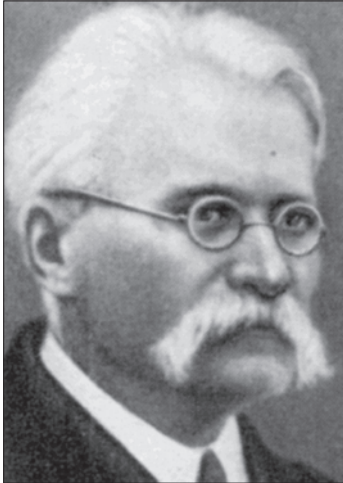
Професор Р. Шпорлюк – член Української вільної академії наук (США), ради Американської Асоціації сприяння слов'язнознавству (1976–1979), член Польського товариства наук і мистецтв у Нью-Йорку та інших наукових товариств.

Обраний іноземним членом НАН України (2009).

ЯВОРНИЦЬКИЙ Дмитро

06.11.1855, Сонцівка на Харківщині –

05.08.1940, Дніпропетровськ, Україна

1893 – Орден Святого Станіслава 3-го ступеня, відзнака Бухарського Емірату «Ордена Благородної Бухари» («Золота Зірка» 3-го ступеня).

Історик, археолог, етнограф, письменник. Навчався у Харківському університеті (1881), по закінченні якого залишився з метою одержання професорського звання.

Для цього підготував працю з історії Запорозького козацтва, але до неї критично поставилось керівництво Харківського університету, і Д. Яворницький виїхав викладати історію до Санкт-Петербургу.

1892 політично неблагонадійного, історика було вислано до Ташкенту із забороною займатись педагогічною діяльністю.

Ці переслідування не вплинули на світогляд Д. Яворницького: на чужині він склав «Путівник по Середній Азії від Баку до Ташкента з археологічного та історичного погляду» (1893), а 1901 у Казанському університеті захистив магістерську дисертацію на тему «Історія запорозьких козаків», видану пізніше у 2-х томах.

На початку ХХ століття вчений викладав у Московському університеті, паралельно продовжував вивчати історію Запорозької Січі та Запорожжя, відвідуючи архіви Москви, Варшави, Києва, Соловецького монастиря, а також Туреччини, Персії та Палестини.

1902 року земська управа і наукове товариство Катеринослава (нині Дніпропетровськ) запросили Д. Яворницького на посаду директора музею імені О. Поля, де історик пропрацював до 1932 року.

Створюючи найбагатший за кількістю й цінністю експонатів козацький музей (75 тисяч одиниць зберігання), історик займався педагогічною діяльністю.

1925 року Д. Яворницький був обраний членом-кореспондентом Всеукраїнської академії наук.

Багата творча спадщина Д. Яворницького: тритомна «Історія запорозького козацтва» (1892–1897), «Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний» (1913), «Дніпрові пороги» (1928), «До історії степової України» (1929), роман «За чужий гріх» (1907), інші історичні дослідження і літературні твори.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ	7
Лауреати	
АГНОН (ЧАЧКЕС) Шмуель Йосип Халеві	9
БЕГІН Менахем	10
ВАКСМАН Зельман Абрахам	11
ГОФФМАНН Роалд	13
КУЗНЕЦЬ Саймон	14
МЕЧНИКОВ Ілля	15
РАБІ Ісидор Айзек	16
ШАРПАК Жорж	17
Номінанти	
ВЕКСЛЕР Володимир	20
ВИНОГРАДСЬКИЙ Сергій	21
ГУРВИЧ Олександр	23
КОВАЛЕВСЬКИЙ Максим	25
ФІЛАТОВ Володимир	27
ФРАНКО Іван	28

НАУКА І ТЕХНОЛОГІЇ

Астрономія. Нагороди

Премії Паризької Академії Наук	33
“Орден Почесного Легіону” (Франція)	33
Золота медаль Королівського Астрономічного Товариства (Велика Британія)	33
“Медаль Генрі Дрейпера”	34
Премія Російського астрономічного товариства	34
Золота медаль Кетрін Брюс	34
Пулітцерівська премія з журналістики, літератури, музики і театру	35
Премії Американського геофізичного союзу	35
Премія імені Г. Гоутона Американського метеорологічного товариства	36
Герой Радянського Союзу. Герой Російської Федерації	36

Премія РАН (Російської академії наук) імені Ф. Бредихіна	36
Премія Американського астрономічного товариства імені Н. Лейсі Пірса	36
Премія Калінги ЮНЕСКО	37
Премія “Атом для миру”	37
Премія Е.О. Лоуренса (США)	37
Державна премія СРСР. Ленінська премія СРСР	38
Нагороди NASA (Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору, США)	38
Медаль NASA “За видатні наукові заслуги”	38
Премія й медаль імені Карла Сагана	38
Міжнародна премія Рене Декарта Європейського Союзу	39

Нагороджені

БОБРОВНИКОВ Микола	40
БРЕДИХІН Федір	41
ГАМОВ Георгій	42
ЖАРДЕЦЬКИЙ Венцеслав	44
КАЗИМИРЧАК-ПОЛОНСЬКА Олена	45
МІЩЕНКО Михайло	46
САГАН Карл	47
СТОЙКО-РАДИЛЕНКО Микола	49
СТРАТОНОВ Всеволод	50
СТРУВЕ Отто	52
ТУРКЕВИЧ Ентоні	54
ФІЛІППЕНКО Олексій	55
ШКЛОВСЬКИЙ Йосип	56
ЯЦКІВ Ярослав	57

АВІАЦІЯ І КОСМОНАВТИКА

Нагороди

Премія С. Сонкіна Міського коледжу Нью-Йорка (City College)	61
Національні Зали Слави	61
Герой Соціалістичної Праці (СРСР)	62
Премія Шевелла (США)	62
Диплом імені П. Тіссанд'є	62
Медаль Ціолковського АН СРСР	62
Міжнародна відзнака НАТО “Медаль Т. Кармана”	63
Нагороди та премії АІАА (Американського інституту аеронавтики і астронавтики)	63
Золота медаль імені С.Корольова АН СРСР	63
Орден Канади	63
“Космічна медаль пошани Конгресу” США	63
Премія Т. Сааті (США)	64
Звання “Народний Герой” (Казахстан)	64
Медаль Е. Браїяна Інституту матеріалів, мінералів та гірничої справи (Велика Британія)	64

Нагороджені

АНТОНОВ Олег	65
АРЦЕБАРСЬКИЙ Анатолій	66

БОБКО Керол	67
БОГАЧЕВСЬКИЙ Ігор-Орест	68
БОНДАР Роберта	69
ГЛУШКО Валентин	70
ГНАТЮК Богдан-Тарас	71
ГОЛОВІН Микола	72
ГОРБУЛІН Володимир	73
ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Георгій	74
ЖОЛОБОВ Віталій	75
КОНДРАТЮК Юрій (ШАРГЕЙ Олександр)	75
КОРОЛЬОВ Сергій	77
КОСТЮК Теодор	79
ЛОЗИНО-ЛОЗИНСЬКИЙ Гліб	79
ЛЮЛЬКА Архип	80
МАЛЕНЧЕНКО Юрій	81
МЕЛЬНИК Брюс	82
НІКОГОСЯН Арнольд	83
ОНУФРІЄНКО Юрій	83
ПОПОВИЧ Павло	84
РЕЗНИК Джудіт	85
СІКОРСЬКИЙ Ігор	86
СТЕФАНИШИН-ПАЙПЕР Хайді-Марія	87
ЧЕЛОМЕЙ Володимир	88
ШОНІН Георгій	89
ЯНГЕЛЬ Михайло	90
ЯРИМОВИЧ Михайло	91

ІННОВАЦІЇ, ВИНАХОДИ

Нагороди

Національна медаль технологій та інновацій США	95
Премія IEEE “Піонер комп’ютерної техніки”	95
Премія імені М. Боголюбова ОИЯИ – (ОІЯД – Об’єднаного інституту ядерних досліджень), Дубна, РФ	95
Премія В. Перкіна Товариства хімічної промисловості США	96
Національна премія Німецької Демократичної Республіки	96
Премія культури Німецького товариства з фотографії (DGPh)	96
Премія “Наукове партнерство” НАТО	96
Міжнародна премія “Глобальна енергія”	96

Нагороджені

БАР’ЯХТАР Віктор	97
ВОЗНЯК Стівен	98
ГЛУШКОВ Віктор	99
ГОЛОНЯК Нік	101
МОРОЗОВ Анатолій	101
ПАТОН Борис	102
ПУЛЮЙ Іван	103
РОМАНКІВ Любомир	105

СЕРГІЄНКО Іван	106
СМАКУЛА Олександр	107
СТАСІВ Остап	109
ХАЛАТОВ Артем	110

НАУКА, ОСВІТА І КУЛЬТУРА

Нагороди

Премія Німецької академії природодослідників “Леопольдина”	113
Орден Святої Анни (Росія)	113
Військові нагороди США	113
Орден Святого Станіслава	114
Орден “Академічних пальм”	114
Медаль Бенджаміна Франкліна	114
Премії Санкт-Петербурзької Академії Наук	115
Премія Американської асоціації сприянню розвитку науки	115
Премія Олександра фон Гумбольдта (Німеччина)	115
Медаль Левенгука Нідерландської королівської академії наук	115
Орден “Благородної Бухари”	116
Медаль Пастера французького Товариства біохімії та молекулярної біології	116
Медаль Прістлі (США)	117
Хрест Заслуги (Польща)	117
Філдсовська премія з математики	117
Медалі ВДНГ (Виставки досягнень народного господарства) СРСР	118
“Медаль Свободи” Президента США	118
Премія AAASS (Американської Асоціації Сприяння Слов’янським Дослідженням)	118
Почесне звання “Людина року” Українського Інституту Америки	119
Медаль імені Й.В. Гете	119
Премія Національної академії наук США з генетики імені Дж. Кімбера	119
Орден Бернардо О’Хігінса (Чілі)	119
Медаль імені С. Тимошенка	120
Національна медаль науки (США)	120
Медаль Дарвіна	120
Нагороди Фонду Курта Кербера (Німеччина)	120
Наукова премія Міжнародної фундації О. і Т. Антоновичів (США)	120
Кіотська премія (Японія)	121
Медаль Дж. Портера	121
Медаль Р. Міллінкена (США)	121
Премія імені В.Ф. Снегірьова	121
Золота медаль Світової академії медицини Альберта Швейцара	122
Міжнародна премія О. Яблонського (Польща)	122
Медаль Блеза Паскаля Європейської Академії Наук	122
Міжнародний європейський орден Миколи Пирогова	122

Нагороджені

АМОСОВ Микола	123
БРЕЙТ Грегорі	124
БРЮХОВЕЦЬКИЙ В’ячеслав	125

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир	126
ВЕРНАДСЬКИЙ Георгій	129
ВОВК Федір	131
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ Анатолій	132
ГЛЕБА Юрій	133
ГРАБАР Петро	134
ГРАФФ, Віктор фон	135
ГРИЩЕНКО Валентин	137
ГРУШЕВСЬКИЙ Михайло	138
ГУЗЬ Олександр	143
ГУНЧАК Тарас	144
ДЗЮБА Іван	145
ДОБЖАНСЬКИЙ Феодосій	147
ДРІНФЕЛЬД Володимир	148
ДРОБНОХОД Микола	149
ДЮРАН Аріель	150
ЕСАУ Катерина	151
ЄГОРМИШЕВ (ЄРГОМИШЕВ) Костянтин	151
ЖУЛИНСЬКИЙ Микола	152
ЗАЙЧУК Ростислав	154
ЗАТОНСЬКИЙ Дмитро	155
ЗГУРОВСЬКИЙ Михайло	156
КАША Михайло	157
КІСТЯКІВСЬКИЙ Юрій (Джордж)	158
КЛЯГІН Геннадій	159
КОСТЮК Платон	160
КРИМСЬКИЙ Агатангел	161
КРИШТАЛЬ Олег	162
ЛАУТЕРПАХТ Херш	163
ЛЮБЧЕНКО Джейн	164
МОСКАЛЕНКО Віталій	165
НЕМІЄР Льюїс	166
ПЕТРОВ Ельмар	168
ПОПОВИЧ Мирослав	168
ПОТЕБНЯ Олександр	169
ПРИЦАК Омелян	171
СТЕШЕНКО Іван	172
ТИМОШЕНКО Степан	173
ТЮТЮННИК В'ячеслав	175
ХОМСЬКИЙ Ноам	176
ЧАРГАФФ Ервін	177
ЧУБИНСЬКИЙ Павло	179
ШЕВЕЛЬОВ Юрій	180
ШЕВЧЕНКО Ігор	181
ШМАЛЬГАУЗЕН Іван	183
ШПОРЛЮК Роман	184
ЯВОРНИЦЬКИЙ Дмитро	185

Науково-популярне видання

**НАУКА УКРАЇНИ
У СВІТОВОМУ
ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ**

Випуск 4

АБЛІЦОВ Віталій Григорович

**ВЧЕНІ УКРАЇНИ — ЛАУРЕАТИ
МІЖНАРОДНИХ ПРЕМІЙ І НАГОРОД**

Редагування *А.І. Радченко*

Художнє оформлення обкладинки *Є.О. Льницького*

Технічний редактор *Т.М. Шендерович*

Комп'ютерна верстка *В.В. Жигун*

Підп. до друку 26.08.2011. Формат 70 × 100/16. Папір офс.
Гарн. Ньютон. Друк офс. Ум. друк. арк. 15,76.
Обл.-вид. арк. 16,09. Наклад 500 прим. Зам. № 3060

Видавець і виготовлювач

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001

